

Nasilje u porodici i nasilje nad ženama

ISTRAŽIVANJE

PREVALENCA

MULTIDISCIPLINARNI
ODGOVOR

CIJENA
NASILJA

PERCEPCIJE

© 2017. Ipsos. All rights reserved. Contains Ipsos' Confidential and Proprietary information and may not be disclosed or reproduced without the prior written consent of Ipsos

Projekat finansira EU

Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

Empowered lives.
Resilient nations.

Istraživanje je sprovedeno u okviru Programa „Podrška antidiskriminacionim i politikama rodne ravnopravnosti“, koji finansira Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori, a sprovodi Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori u saradnji sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava.

Svi pojmovi u ovom izvještaju navedeni u muškom rodu odnose se na iste pojmove u ženskom rodu i obrnuto.

Ovo je nezavisno istraživanje, koje je sproveo Ipsos Strategic Marketing. Mišljenja, zaključci i stavovi izneseni u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne predstavljaju nužno stavove partnera u Programu. Kratki izvodi iz ove publikacije mogu se nepromijenjeni reprodukovati bez odobrenja autora, pod uslovom da se navede izvor.

Sadržaj

1. Sažetak	5
2. Metodološke napomene	7
2.1 Procena direktnih troškova partnerskog nasilja u Crnoj Gori.....	7
2.2 Kvantitativno istraživanje na opštoj populaciji (18+) Crne Gore.....	7
2.3 Kvantitativno istraživanje na populaciji žena od 15 do 65 godina starosti.....	10
2.3 Prevalenca partnerskog nasilja.....	13
2.4 Kvalitativno istraživanje sa ženama žrtvama nasilja u porodici kao i predstavnicima zvaničnih institucija uključenih u rad Protokola.....	14
3. Stavovi opšte javnosti o porodičnom nasilju	16
3.1 Percpcija porodice i braka.....	16
3.2 Percpcija nasilja u porodici.....	18
3.3 Percpcija nadležnih institucija za rešavanje slučajeva nasilja u porodici.....	24
3.4 Nasilje kao privatna ili javna stvar i načini reagovanja građana na konkretne slučajeve.....	27
4. Prevalenca partnerskog nasilja po tipovima i oblicima nasilja	31
4.1 Ukupna prevalenca i prevalence tipova partnerskog nasilja.....	32
4.2. Prevalenca psihičkih oblika nasilja.....	47
4.3 Prevalenca ekonomskih oblika nasilja.....	51
4.4 Prevalenca fizičkih oblika nasilja.....	55
4.5. Prevalenca seksualnih oblika nasilja.....	59
5. Multisektorski pristup zaštiti žrtava nasilja	62
5.1. Ciljevi istraživanja i metodologija.....	62
5.2. Policija.....	62
5.3. Centar za socijalni rad.....	70
5.4 Zdravstvene institucije.....	77
5.5 Obrazovne institucije.....	80
5.6 Pravosudni organi.....	83
5.8 Zaključci.....	Error! Bookmark not defined.
6. Analiza direktnih troškova partnerskog nasilja	91
6.1 Definicija direktnih troškova i njihov značaj u analizi partnerskog nasilja.....	91
6.2 Kategorije direktnih troškova.....	92
6.3 Rezultati analize.....	93
7. Makroekonomski efekti partnerskog nasilja	97

7.1 Partnersko nasilje, produktivnost radne snage i društveno bogatstvo	97
7.2 Ekonomski model produktivnosti i efekti na BDP	98
7.3 Partnersko nasilje, fertilitet žena i socijalni trošak nasilja	99
8. Zaključci i preporuke	102
Edukacija	106
Umrežavanje i jačanje timova	107
Inicijalno zbrinjavanje žrtava	108
Izmena Protokola i propisa	108
Psiho-socijalni rad	109

1. Sažetak

Ovim sveobuhvatnim istraživanjem, sadržanim iz kvantitativne i kvalitativne komponente i analize sekundarnih podataka koja je uključivala i ekonometrijsku analizu obuhvaćene su sledeće istraživačke teme: stavovi o nasilju u porodici ispitivani na reprezentativnom uzorku stanovnika Crne Gore (18+ godina starosti) kao i na reprezentativnom uzorku crnogorskih žena (15-65 godina starosti); prevalenca nasilja nad ženama u Crnoj Gori ispitivana je takođe na reprezentativnom uzorku žena od 15 do 65 godina; institucionalni odgovori na ovo nasilje ispitivano je dubinskim intervjuima sa predstavnicima institucija uključenih u sprovođenje Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici; analiza trenutne visini materijalnih troškova koje država ima zbog pojave nasilja u porodici izvedena uz pomoć nekoliko različitih metodoloških pristupa – analize sekundarnih podataka koja uključuje ekonometrijsku analizu, kvantitativnog kao i kvalitativnog pristupa.

Viđenje braka i porodice kao dominantno najvažnijih zajednica u značajnoj meri uslovljavaju stav opšte javnosti Crne Gore prema nasilju u porodici. Porodica predstavlja zajednicu koju ne treba ni po koju cenu ugroziti, pa često ni u kriznim periodima kada bi očuvanja prava pojedinca trebalo da budu od prioritetnog značaja. Mešanje institucija u porodicu u slučajevima nasilnih dela, prema mišljenju građana učestalije vodi ka razaranju porodice nego ka njenom očuvanju, što sigurno za nemali broj građana Crne Gore predstavlja nepoželjan ishod. Stoga, u istraživanju je registrovano da među građanima Crne Gore i dalje postoji značajan stepen tolerancije na nasilna dela unutar porodice, te da se prijavljivanje svih nasilnih dela nadležnim institucijama ne percipira kao nužno.

Iako se nasilje u porodici deklarativno prepoznaje kao značajan problem crnogorskog društva kojem se ne posvećuje pažnja u javnosti u meri u kojoj je to zaista potrebno, lična spremnost građana da budu involvirani u rešavanje ovog problema nije na željenom nivou. Pružanje pomoći žrtvama nasilja, posebno institucionalnim putem, često je izostajalo, što je najčešće posledica viđenja građana da su slučajevi nasilja u porodici privatni problem porodice u koji ne treba da se meša niko van nje. Ovakav kontekst crnogorskog društva koji je dodatno obojen prisustvom patrijarhalnih i tradicionalnih normi u značajnoj meri doprinosi teškom položaju u kojem se nalaze žrtve nasilja u porodici, zapravo u najvećem procentu slučajeva, žene.

Iskustva žena sa partnerskim nasiljem u Crnoj Gori su značajna, kako celoživotno, tako i u proteklih godinu dana. Najčešće se izveštava o slučajevima psihičkog nasilja, o ekonomskom i fizičkom nasilju se izveštava u sličnoj meri, dok se o seksualnom nasilju najređe izveštava. Ipak, među ženama žrtvama nasilja nizak je procenat onih koje su se za pomoć obratile formalnim institucijama ili NVO sektoru, već su pak svoja iskustva zadržavale za sebe ili su ih delila sa bližnjima, što je u saglasnosti sa percepcijom građana da je značajno veći broj slučajeva nasilja koji nikada ne dođu do nadležnih institucija.

Detaljnijim analizama registrovano je da postoji jasna sociodemografska veza između pojedinih varijabli i izloženosti žena partnerskom nasilju. Dosledno žene iz ruralnih područja, nižih obrazovnih profila, one koje su u ovom trenutku u vanbračnoj zajednici i žene koje su ekonomski zavisne češće izveštavaju o iskustvima nasilja. Posebno, uočava se da su nasilju izložene žene iz svih starosnih kategorija, ali da ova iskustva kulminiraju tokom života, pa je zapravo prevalenca partnerskog nasilja u najstarijoj generaciji veća nego u mlađoj. Ovim istraživanjem je takođe registrovan efekat nasilja u primarnoj porodici. Žene sa iskustvima nasilja od strane muških članova svoje primarne porodice češće izveštavaju o iskustvima partnerskog nasilja za sva četiri ispitivana tipa, što nedvosmisleno ukazuje na pojačan stepen vulnerabilnosti i ove grupe žena.

Sa druge strane, institucionalni odgovor na nasilje u porodici, iako percipiran kao značajno unapređen usled izmena zakonodavnog i strateškog okvira, ali i napora relevantnih aktera, još uvek nije na željenom nivou. Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici pripadnici institucija koje su uključene u ovaj Protokol ocenjuju kao jedan od značajnih koraka koji je Crna Gora sprovela na putu suzbijanja nasilja u porodici, posebno zbog unapređenja saradnje svih nadležnih institucija. Percipirani problemi u sprovođenju Protokola se tiču pre svega još uvek nedovoljne informisanosti i edukovanosti kadrova o samom Protokolu i načinu

postupanja sa žrtavama nasilja, zakonske neobaveznosti njegovog pridržavanja i samim tim neuključivanja pojedinih institucija onako kako je Protokolom predviđeno.

Međutim, pripadnici formalnih institucija i NVO sektora izveštavaju i o drugim problemima koji otežavaju sprovođenje Protokola u praksi. Pre svega, postoji saglasnost da su sudske procedure preduge, a da žrtva za vreme čekanja presude i nakon nje nema adekvatnu zaštitu. Ovo je posledica pre svega nedovoljno resursnih i kadrovskih kapaciteta unutar formalnih i NVO institucija za zbrinjavanje žrtve, ali i njeno ekonomsko, psihološko i fizičko osnaživanje. Takođe, u deficitu su i psihosocijalni programi za nasilnike, ali i stručni kadrovi koji bi radili na promeni ponašanja nasilnika. Značajnu prepreku predstavlja i aktuelna kaznena politika za počiniocce nasilja, koja je u ovom trenutku blaga i ostavlja prostor za povratnička dela.

Ovakva situacija unutar institucija, ali i generalnih pokazatelja stanja u Crnoj Gori kada je partnersko nasilje u pitanju jasno generiše, osim značajnih psihofizičkih i emocionalnih posledica po žrtvu, i značajne ekonomske gubitke na celokupnom nivou Crne Gore. Posmatrano po pojedinačnim socio-ekonomskim paramterima u pogledu troškova nadležnih institucija, BDP-a i drugih ekonomskih pokazatelja, jasno ukazuje na višestruku razmeru problema i posledica koje partnersko nasilje ostavlja u Crnoj Gori.

2. Metodološke napomene

Ovo sveobuhvatno istraživanje o prevalenci nasilja nad ženama u Crnoj Gori, institucionalnom odgovoru na ovo nasilje kao i trenutnoj visini materijalnih troškova koje država ima zbog pojave nasilja u porodici izvedeno je uz pomoć nekoliko različitih metodoloških pristupa – analize sekundarnih podataka koja uključuje ekonometrijsku analizu, kvantitativnog kao i kvalitativnog pristupa. Od kvalitativnih metoda su korišćeni dubinski intervjui (IDIs) sa predstavnicima institucija uključenih u sprovođenje Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, a od kvantitativnih: istraživanje na reprezentativnom uzorku stanovnika Crne Gore (18+ godina starosti) kao i istraživanje na reprezentativnom uzorku crnogorskih žena (15-65 godina starosti).

2.1 Procena direktnih troškova partnerskog nasilja u Crnoj Gori

Ovaj deo istraživanja je uključio procenu troškova nasilja u porodici koji padaju na teret crnogorskog društva, zasnovanih na odgovorima koje su u ovom istraživanju dali predstavnici institucija uključenih u lanac zaštite žrtava, kao i na različitim ekonomskim i društvenim parametarima iz zvanične statistike Republike Crne Gore.

Glavni cilj ovog dela studije bio je **merenje direktnih troškova partnerskog nasilja koji predstavljaju merljive troškove države plaćene novcem (ili u naturi, ali izraženi u novčanim jedinicama)**: zarade zaposlenih koji rade u institucijama zaduženim za procesuiranje zlostavljanih lica (socijalni i zdravstveni radnici, sudije, policija), troškovi izlaska na teren, dežurstva, medicinski materijali, forenzički troškovi, i sl.

Iako ovi troškovi mogu biti direktno izmereni, često to nije moguće, zbog nedostatka podataka, pa se u tom slučaju procene ovih direktnih troškova izvode delimično na osnovu empirijskih podataka, a delimično na osnovu lične percepcije ispitanika. Analiza ovih podataka uključuje kako osvrt na direktne troškove partnerskog nasilja, tako i na makroekonomske efekte ove vrste nasilja (produktivnost radne snage i društveno bogatstvo).

2.2 Kvantitativno istraživanje na opštoj populaciji (18+) Crne Gore

2.2.1 Anketa licem u lice

Anketa licem-u-lice je sigurno jedan od najpopularnijih i najstarijih metoda anketnog prikupljanja podataka. Za ovu vrstu istraživanja je karakteristično fizičko prisustvo anketara u domaćinstvu ispitanika koji postavlja pitanja i pomaže ispitanicima da na njih odgovore. Prisustvo anketara dovodi do lakšeg uspostavljanja povjerenja između anketara i ispitanika, što je posebno bitno kod studija u koje su uključena i maloljetna lica. Ovaj metod prikupljanja podataka se često koristi upravo onda kada se želi minimizirati broj neodgovora i maksimizirati kvalitet prikupljenih podataka. Osim toga, kod intervjua licem-u-lice mogu se koristiti vizuelna pomagala (npr. takozvane kartice ili audio-vizuelni testni materijal) kako bi se pomoglo ispitaniku prilikom odgovaranja.

Tako, anketa u ovoj studiji sprovedena je korišćenjem metoda licem-u-lice, na reprezentativnom uzorku punoljetnih građana Crne Gore. Realizovani uzorak od 1014 ispitanika uključio je građane i građanke Crne Gore u srazmjeri kakva postoji u populaciji. Veličina realizovanog uzorka obezbijedila je dobijanje pouzdanih ocjena mjerenih indikatora kako za mušku, tako i za žensku subpopulaciju. Pored toga, realizovana veličina i struktura uzorka omogućila je dobijanje pouzdanih rezultata i na nivou regiona i tipa naselja.

Sprovedenjem kvantitativnog istraživanja¹ obezbijeđeno je tačno mjerenje i kvantifikovanje relevantnih indikatora za različite ciljne grupe ili segmente populacije. Pored toga, ovakvo kvantitativno istraživanje realizovano na reprezentativnom uzorku, a u skladu sa određenim procedurama za planiranje i realizovanje uzorka, omogućilo je i generalizaciju dobijenih rezultata na cjelokupnu populaciju. Tako možemo reći sa određenim stepenom sigurnosti da rezultati ovog istraživanja, dobijeni na slučajnom reprezentativnom uzorku, odražavaju stanje u cijeloj populaciji punoljetnih građana Crne Gore; figurativno govoreći, dobijeni rezultati su odraz mišljenja građana Crne Gore, a ne "ispitanika".

Kada je riječ o tehničkim detaljima sprovođenja ovog tipa istraživanja, potrebno je naglasiti da je uzorak po svojim tehničkim karakteristikama i principima uzorkovanja troetafni, stratifikovani slučajni uzorak. Uzorački okvir čine teritorije biračkih mjesta. Stratifikacija je vršena po regionu i tipu naselja, a tri etape, koje obezbjeđuju slučajnost uzorka, predstavljaju: izbor uzoračkih tačaka, odnosno teritorija biračkih mjesta uključenih u istraživanje (vjerovatnoća izbora proporcionalna veličini biračkog mjesta izražene preko broja upisanih birača), izbor domaćinstva (korišćena tzv. tehnika slučajnog koraka, ili engl. Random Route) i slučajan izbor ispitanika. Prikupljanje podataka sprovedeno je tokom novembra 2016. godine, a prosječna dužina upitnika je bila 20 minuta. Osnovna struktura uzorka ispitanika u ovom istraživanju prikazana je u tabeli 2.2.1.

¹U društvenim naukama kvantitativno istraživanje je sistematsko, empirijsko istraživanje društvenih fenomena pomoću statističkih, matematičkih ili kompjuterskih tehnika. Cilj kvantitativnog istraživanja je da se razviju i koriste matematički modeli, teorije i/ili hipoteze koji se odnose na ispitivani fenomen. Proces mjerenja je ključni za kvantitativno istraživanje jer obezbjeđuje fundamentalnu vezu između empirijskog posmatranja i matematičkog izraza kvantitativnih veza.

2.2.2 Struktura uzorka

Tabela 2.1.1: Karakteristike uzorka građana Crne Gore (18+)

Lokacija	Crna Gora
Metod prikupljanja podataka	Istraživanje „licem- u-lice“ u domaćinstvu ispitanika
Uzorački univerzum	Populacija Crne Gore, 18+
Statistička dokumentacija korišćena za dizajn uzorka	Popis 2011. Godine
Uzorački okvir	Teritorije biračkih mjesta (približne veličine popisnih jedinca) u okviru stratuma definisanih prema regionu i tipu naselja (urban i rural) Obrazloženje: Teritorije biračkih mjesta obezbjeđuju najpouzdaniji odabir uzorka zbog činjenice da su podaci za ove jedinice najkompletniji i najjažurniji kojima se trenutno raspolaže.
Tip uzorka	Troetafni slučajni reprezentativni stratifikovani uzorak
Stratifikacija, cilj i metod	Prvi nivo stratifikacije: region Drugi nivo stratifikacije: urbana i ruralna naselja Cilj: Optimizacija uzoračkog plana i smanjenje uzoračke greške Alokacija uzorka po stratumima je proporcionalna veličini stratuma (broj građana 18+).
Definicija urban/rural	Podjela naselja na urbana i ruralna se zasniva na administrativnim odlukama. Pored poljoprivrednih područja (koja su sva okarakterisana kao ruralna), administrativna podjela naselja na urbana i ruralna se zasniva na nekoliko kombinovanih kriterijuma: broj stanovnika u naselju, infrastruktura, prisustvo/broj škola (osnovnih, srednjih, fakulteta), prisustvo/broj zdravstvenih ustanova i dr. Tako, administrativna podjela naselja na urbana i ruralna nije u potpunosti proizvoljna, ali nije ni zasnovana na kriterijumima koji omogućavaju jasnu definiciju urbanih i ruralnih sredina.
Definicija, broj i metod selekcije - PSU, SSU, TSU	PSU – Teritorija biračkog mjesta Definicija: Teritorija biračkog mjesta je definisana prema biračkom spisku, obuhvata adrese na kojima žive birači koji glasaju na zadatom biračkom mjestu. Obično obuhvata nekoliko susjednih ulica; prosječna veličina teritorije biračkog mjesta je 200 domaćinstava, sa izuzecima naselja koja imaju više od 300 domaćinstava koji su definisani kao jedna jedinica. Tip uzorkovanja PSU: Vjerovatnoća proporcionalna veličini Metod odabira: Lahirijev (kumulativni) SSU - Domaćinstvo Definicija: Jedno domaćinstvo obuhvata ljude koji žive u istom prostoru i dijele troškove za hranu Tip uzorkovanja SSU: Prosto slučajno uzorkovanje bez zamjene Metod odabira: Sistematski uzorak sa slučajnim odabirom početne tačke i jednakim korakom TSU – Ispitanik Definicija: Punoljetni član domaćinstva Tip uzorkovanja ispitanika: Prosto slučajno uzorkovanje bez zamjene Metod odabira: Slučajan odabir ispitanika uzrasta preko 18 godina
Veličina uzorka	1014 ispitanika

Marginalna greška	±1.4% za pojave sa incidencom od 5% ±2.9% za pojave sa incidencom od 25% ±3.3% za pojave sa incidencom od 50% (marginalna greška)
-------------------	---

2.2.3 Ciljevi istraživanja

- Prikupljanje osnovnih informacija o stavovima punoletnih stanovnika/ca Crne Gore prema porodičnom nasilju (sa akcentom na nasilju nad ženama), kao i njihova percepcija i ocena institucionalnog odgovora na ovakvu vrstu nasilja. Ovi podaci za cilj imaju razumevanje kulturološkog konteksta u kome se javljaju različiti oblici porodičnog nasilja, kao i sticanje uvida u poverenje koje građani imaju u institucije kada je u pitanju rešavanje ovog problema.
- Prikupljanje osnovnih informacija o ličnim iskustvima koje stanovnici/e Crne Gore imaju sa porodičnim nasiljem (direktna i indirektna iskustva)

2.3 Kvantitativno istraživanje na populaciji žena od 15 do 65 godina starosti

Kvantitativno istraživanje je sprovedeno na reprezentativnom uzorku od 2074 žena u Crnoj Gori, starosti od 15 do 65 godina u periodu od 30.11.2016 do 08.12.2016. godine. Sprovedeno istraživanje je takođe rađeno anketiranjem licem u lice, kao i istraživanje na opštoj populaciji, te važe iste karakteristike anketiranja koje su važile za istraživanje na opštoj populaciji (Sekcija 2.2.1).

Istraživanje je ograničeno na žene navedene uzrasne skupine zbog specifičnosti ispitivane teme – žene mlađe od 15 godina nemaju zakonsko pravo života u partnerskom odnosu, a i broj onih koje na tim uzrastima imaju ovakva iskustva je izrazito nizak. Takođe, imajući u vidu da po podacima poslednjeg Popisa² žene starije od 65 godina uglavnom žive u samačkim domaćinstvima, bez partnera (uglavnom usled činjenice da je životni vek žena duži nego životni vek muškaraca i da mlađi članovi porodice neretko formiraju sopstvena domaćinstva) - ovi najstariji segmenti populacije žena su takođe isključeni iz studije, kao i osobe koje žive u jednočlanim domaćinstvima i nisu pod trenutnim rizikom da trpe partnersko ili drugo porodično nasilje.

Imajući u vidu osetljivost ispitivane teme, kao i očekivanu tendenciju davanja socijalno poželjnih odgovora, ispitanice su popunjavale upitnik o iskustvima sa porodičnim nasiljem pod okriljem šire studije o životnim navikama i iskustvima građana/ki Crne Gore. Uvodna pitanja nisu bila povezana sa temom nasilja u porodici i za cilj su imala neugrožavajuće uvođenje ispitanica u upitnik i uspostavljanje dobrog raporta.

Takođe, u cilju obezbeđivanja potpune privatnosti ispitanica tokom davanja odgovora, obezbeđivanja kredibiliteta njihovih odgovora, kao i eventualne zaštite njihove bezbednosti – u onim slučajevima u kojima su partneri ovih žena bili u domaćinstvu i sa njima su rađene ankete o životnim navikama bez pitanja o nasilju u porodici u isto vreme kada su primarne ispitanice odgovarale na svoja pitanja. Atmosferi poverenja je dodatno doprinosila činjenica da su anketarke koje su ulazile u domaćinstva bile isključivo žene.

Anonimnost ispitanica je u potpunosti sačuvana na taj način što su na pitanja odgovarale samopopunjavanjem uz inicijalne instrukcije anketara, a upitnike su nakon završetka ankete stavljale u neobeležene koverta,

² "Popisni podaci prema polu, Crna Gora 2011", Zavod za statistiku Crne Gore, Saopštenje br.47, Podgorica 2012

zatvarale i predavale anketaru koji ih je odlagao uz ostale popunjene ankete. Svim ispitanicama je napomenuto da će njihovi podaci biti u potpunosti anonimni, prikazivani samo na grupnom nivou i da mogu da odbiju da odgovore na bilo koje pitanje koje smatraju suviše osjetljivim ili ugrožavajućim.

2.3.1 Struktura uzorka

Tabela 2.3.1: Karakteristike uzorka žena u Crnoj Gori (15-65)

Lokacija	Crna Gora
Metod prikupljanja podataka	Istraživanje „licem- u-lice“ u domaćinstvu ispitanika
Uzorački univerzum	Populacija žena u Crnoj Gori koje ne žive u jednočlanim domaćinstvima (15-65)
Statistička dokumentacija korišćena za dizajn uzorka	Popis 2011. Godine
Uzorački okvir	Teritorije biračkih mjesta (približne veličine popisnih jedinca) u okviru stratuma definisanih prema regionu i tipu naselja (urban i rural) Obrazloženje: Teritorije biračkih mjesta obezbjeđuju najpouzdaniji odabir uzorka zbog činjenice da su podaci za ove jedinice najkompletniji i najažurniji kojima se trenutno raspolaže.
Tip uzorka	Troetačni slučajni reprezentativni stratifikovani uzorak
Stratifikacija, cilj i metod	Prvi nivo stratifikacije: region Drugi nivo stratifikacije: urbana i ruralna naselja Cilj: Optimizacija uzoračkog plana i smanjenje uzoračke greške Alokacija uzorka po stratumima je proporcionalna veličini stratuma (broj žena 15-65 godina koje ne žive u jednočlanom domaćinstvu).
Definicija urban/rural	Podjela naselja na urbana i ruralna se zasniva na administrativnim odlukama. Pored poljoprivrednih područja (koja su sva okarakterisana kao ruralna), administrativna podjela naselja na urbana i ruralna se zasniva na nekoliko kombinovanih kriterijuma: broj stanovnika u naselju, infrastruktura, prisustvo/broj škola (osnovnih, srednjih, fakulteta), prisustvo/broj zdravstvenih ustanova i dr. Tako, administrativna podjela naselja na urbana i ruralna nije u potpunosti proizvoljna, ali nije ni zasnovana na kriterijumima koji omogućavaju jasnu definiciju urbanih i ruralnih sredina.

Definicija, broj i metod selekcije - PSU, SSU, TSU	<p>PSU – Teritorija biračkog mjesta Definicija: Teritorija biračkog mjesta je definisana prema biračkom spisku, obuhvata adrese na kojima žive birači koji glasaju na zadatom biračkom mjestu. Obično obuhvata nekoliko susjednih ulica; prosječna veličina teritorije biračkog mjesta je 200 domaćinstava, sa izuzecima naselja koja imaju više od 300 domaćinstava koji su definisani kao jedna jedinica. Tip uzorkovanja PSU: Vjerovatnoća proporcionalna veličini Metod odabira: Lahirijev (kumulativni)</p> <p>SSU - Domaćinstvo Definicija: Jedno domaćinstvo obuhvata ljude koji žive u istom prostoru i dijele troškove za hranu Tip uzorkovanja SSU: Prosto slučajno uzorkovanje bez zamjene Metod odabira: Sistematski uzorak sa slučajnim odabirom početne tačke i jednakim korakom</p> <p>TSU – Ispitanik Definicija: Ženski član domaćinstva starosti od 15 do 65 godina Tip uzorkovanja ispitanika: Prosto slučajno uzorkovanje bez zamjene Metod odabira: Slučajan odabir ispitanice starosti od 15 do 65 godina</p>
Veličina uzorka	2074 ispitanika
Marginalna greška	<p>±1% za pojave sa incidencom od 5% ±2 % za pojave sa incidencom od 25% ±2.3% za pojave sa incidencom od 50% (marginalna greška)</p>

2.3.2 Ciljevi istraživanja

- Omogućiti procenu prevalencije nasilja nad ženama u partnerskim odnosima u Crnoj Gori. Obuhvaćeni su različiti vidovi nasilja (fizičko, psihičko seksualno i ekonomsko) u partnerskim odnosima tokom čitavog života, sa posebnim osvrtom na proteklih 12 meseci.
- Omogućiti procenu prevalencije nasilja nad ženama u porodici u nepartnerskim odnosima u Crnoj Gori. Obuhvaćeni su različiti vidovi nasilja (fizičko, psihičko seksualno i ekonomsko) tokom čitavog života, sa posebnim osvrtom na proteklih 12 meseci.
- Informisanje o stavovima crnogorskih žena ciljane populacije prema partnerskom nasilju ili drugim oblicima porodičnog nasilja u cilju dobijanja dodatnih informacija o kontekstu u kome se eventualno nasilje odvija

2.3 Prevalenca partnerskog nasilja

U ovom istraživanju ispitivana su četiri tipa nasilja: **psihičko, ekonomsko, fizičko i seksualno**. Pitanja kojima su ispitivani oblici navedenih tipova nasilja su u najvećoj mogućoj meri, imajući u vidu lokalni kontekst, usklađena sa procenama ovog fenomena koje globalno izvode relevantne institucije (pre svega SZO)³. Ovako izvedena studija omogućava poređenje podataka dobijenih u Crnoj Gori sa drugim zemljama u regionu, ali i širom sveta.

U okviru svakog od navedenih tipova ispitivan je različit broj oblika tog nasilja:

- Tip **psihičko nasilje** - oblici: sprečavanje druženja sa prijateljima, sprečavanje kontakta sa porodicom, insistiranje muškog partnera da u svakom trenutku zna gde je žena, ispoljavanje besa kada žena razgovara sa drugim muškarcem, često iznošenje sumnje i optuživanje žene da je neverna, zahtevanje da žena traži dozvolu od muškarca pre nego što ode kod bilo kakvog lekara, ponižavanje i vređanje pred drugim ljudima, namerno zastrašivanje (preteći pogledi, vikanje, razbijanje stvari po kući...) i pretnje upućene ženi da će povrediti nju ili nekoga do koga je njoj stalo.
- Tip **ekonomsko nasilje** – oblici: ispitivan je putem sledećih oblika: kupovanje stvari od strane muškog partnera od novca koji pripada ženi ili kreditno zaduživanje na njeno ime bez njenog znanja, oduzimanje novca koji je zaradila od nje, određivanje koliko novca sme da potroši, zabranjivanje da se zaposli ili primoravanje da napusti posao ili prekine obrazovanje.
- Tip **fizičko nasilje** – oblici: šamaranje, gađanje nečim što može da povredi, guranje, čupanje za kosu, udaranje pesnicom ili nečim što može da povredi, šutiranje, prebijanje, davljenje, namerno nanošenje opekotina, napadanje nožem, pištoljem ili nekim drugim oružjem.
- Tip **seksualno nasilje** – oblici: prisiljavanje žene na seksualni odnos kada ona to ne želi i prisiljavanje na seksualne radnje koje sama žena smatra ponižavajućim.

Prevalence po tipovima nasilja odnose se na procenat žena sa iskustvom bar jednog oblika nasilja unutar datog tipa nasilja. Tako celoživotne prevalence po tipovima nasilja predstavljaju procenat žena koje su bar jednom u životu iskusile bar jednog oblik nasilja unutar datog tipa nasilja. Prevalence po tipovima nasilja za poslednjih 12 meseci odnose se na iskustvo sa bar jednim oblikom nasilja unutar datog tipa nasilja u poslednjih 12 meseci. Ukupna prevalenca odnosi se na bar jedno iskustvo sa sa bar jednim od četiri tipa partnerskog nasilja.

Prevalence po oblicima nasilja odnose se na procenat žena sa iskustvom određenog oblika nasilja unutar datog tipa nasilja. Tako celoživotne prevalence po oblicima nasilja predstavljaju procenat žena koje su bar jednom u životu iskusile određen oblik nasilja unutar datog tipa nasilja. Prevalence po oblicima nasilja za poslednjih 12 meseci odnose se na iskustvo sa određenim oblikom nasilja unutar datog tipa nasilja u poslednjih 12 meseci.

³ "Global and regional estimates of violence against women - Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence", WHO, Department of Reproductive Health and Research, London School of Hygiene and Tropical Medicine, South African Medical Research Council, Geneva 2013

2.4 Kvalitativno istraživanje sa ženama žrtvama nasilja u porodici kao i predstavnicima zvaničnih institucija uključenih u rad Protokola

2.4.1 Opis dubinskih intervjuja

Dubinski intervju je kvalitativni metod prikupljanja podataka koji se obavlja sa ciljem boljeg razumijevanja teme koja se istražuje. Karakteristično za ovu kvalitativnu metodu je da se ona sprovodi na malom broju ljudi sa ciljem boljeg razumijevanja ponašanja, mišljenja, osjećanja i iskustava ili perspektive o određenoj ideji, programu ili situaciji određenih grupa od značaja. Dubinski intervjui takođe omogućavaju prikupljanje velikog broja informacija u kratkom vremenskom periodu, ali zbog malog broja ispitanika, rezultati dobijeni na njima se ne mogu generalizovati na populaciju.

2.4.2 Struktura dubinskih intervjuja

Ukupno je sprovedeno **82 dubinska intervjuja sa ženama žrtvama porodičnog nasilja kao i relevantnim akterima međusektorske saradnje** koja za cilj ima povećanje efikasnosti institucionalnog odgovora na ovaj vid nasilja uz dodatnu zaštitu žrtava. Od toga ovog ukupnog broja intervjuja, **24 su urađena sa ženama iz Podgorice koje su pretrpele neke od oblika porodičnog nasilja i prošle kroz institucionalni lanac** (od toga 2 žene koje pretrpljeno nasilje nisu prijavile nijednoj instituciji/ organizaciji). Zatim, sprovedeno je **57 intervjuja sa ključnim informantima iz svih institucija obuhvaćenih Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti žrtava od nasilja u porodici**. Od toga, 54 intervjuja sa predstavnicima institucija koje su potpisale Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, kao i 2 intervjuja sa predstavnicima NVO koje se bave problemom porodičnog nasilja i nasilja nad ženama u Crnoj Gori.

Odabir relevantnih institucija je sačinjen na osnovu **Protokola** i obuhvata: predstavnike **Centara bezbjednosti (policije)**, predstavnike **Centara za socijalni rad**, predstavnike **Obrazovnih ustanova**, predstavnike **Pravosuđa (sudstvo i državno tužilaštvo)** kao i predstavnike **Zdravstvenih ustanova**. Kada je u pitanju **sudstvo**, za ključne informante izabrani su kako predstavnici **Osnovnih** tako i predstavnici **Prekršajnih** sudova s obzirom na različitu ulogu koju imaju u ovom lancu te time i različita iskustva kada je u pitanju nasilje nad ženama, a u cilju stvaranja što šire slike o ovoj problematici. Nevladin sektor koji se bavi porodičnim nasiljem i nasiljem nad ženama, iako zvanično nije dio navedenog Protokola, uključen je u ovaj dio istraživanja stoga što predstavlja bitnu kariku u lancu postupanja, prevencije i zaštite od nasilja u porodici u Crnoj Gori. Iskustva, stavovi i mišljenja predstavnika ovih institucija viđeni su kao bitan izvor podataka, to jest, kao nešto što bi moglo dopuniti sliku institucionalnog stanja u Crnoj Gori po pitanju porodičnog nasilja i nasilja nad ženama.

Takođe, zarad dobijanja što obuhvatnije slike o ovoj problematici, dubinski intervjui sa ključnim informantima sprovedeni su u različitim regionima Crne Gore: **na sjeveru (Bijelo Polje i Pljevlja)**, **jugu (Herceg Novi i Bar)** i **u centralnom dijelu Crne Gore (Podgorica, Nikšić i Danilovgrad)**.

Individualni dubinski intervjui sprovedeni su u periodu od 7. do 23. decembra, 2016. godine. Prosječno trajanje intervjuja bilo je 60 minuta. Intervjui su moderirani od strane iskusnih moderatora, psihologa, članova Ipsos tima. Većina intervjuja snimana je na audio traci uz prethodno dobijenu saglasnost sagovornika. Audio zapisi su zatim transkribovani, a transkripti su korišćeni kao izvor analize podataka. Svi dobijeni podaci organizovani su u vidu grupnih nalaza kako bi se obezbijedila anonimnost sagovornika. U fokusu analize bili su kako podaci dobijeni za svaku pojedinačnu temu razgovora tako i međusobna povezanost podataka dobijenih u okviru različitih tema a kao potpora tumačenju nalaza izdvojeni su najtipičniji i najilustrativniji citati sagovornika.

2.4.3 Ciljevi istraživanja

- Dobijanje relevantnih informacija o tome u kojoj meri se predstavnici relevantnih institucija (uključujući i predstavnike SOS telefona) pridržavaju Protokola o potupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici. Dodatno, cilj je i osnovni pregled zaduženja i izazova sa kojima se susreću institucije uključene u lanac zaštite žrtava.
- Procena multidisciplinarnog pristupa rešavanju slučajeva nasilja u porodici, njegove funkcionalnosti u datim okolnostima, kao i predlozi institucija za njegovo poboljšanje. U okviru procene sveobuhvatnog pristupa, dodatna procena statusa prikupljanja podataka i njihove razmene među institucijama.
- Procena stavova zaposlenih u institucijama vezanih za nasilje u porodici, odnosno kontekstualnog okvira koji utiče na odluke koje se donose u čitavom lancu zaštite žrtava.

3. Stavovi opšte javnosti o porodičnom nasilju

3.1 Percipcija porodice i braka

Radi razumevanja opšteg konteksta crnogorskog društva i načina koji se vrednuje očuvanje porodične zajednice čak i u nepovoljnim vremenima za nju ispitivana su značenja koja porodica ima za građane Crne Gore. Tako, porodica dominantno predstavlja najvažniju zajednicu koju jedna individua može ostvariti. U skladu sa tim, značajan udeo građana (41%) u kriznim periodima prednost daje očuvanju braka, a ne očuvanju prava pojedinca. Tako, ovi građani smatraju da se očuvanjem braka čak i u kriznim periodima direktno utiče na ostvarivanje dobrobiti dece, ali se ponovo ističe i važnost očuvanja porodice kao najvažnije zajednice.

Značajan procenat građana Crne Gore (53%) porodicu doživljava kao osnovnu ćeliju svakog društva, kao zajednicu koja čuva vrednosti svakog društva ili kao osnovnu vrednost svakog čoveka. Ovakvo viđenje porodice jasno ukazuje na visoku vrednosnu komponentu koja se porodici pripisuje, indirektno ukazujući na činjenicu da se osnivanje porodice i njeno očuvanje percipiraju kao jedni od najvažnijih ciljeva kojem svaka individua treba da teži. Istovremeno, 30% građana Crne Gore navodi dom, brižnost i sigurnost kao epitete koji opisuju porodicu, a među onim građanima koji navode ove emocionalno obojene asocijacije se ne izdvaja nijedna specifična sociodemografska grupacija stanovništva (Grafikon 3.1.1.).

Grafikon 3.1.1: Opšta percipcija porodice

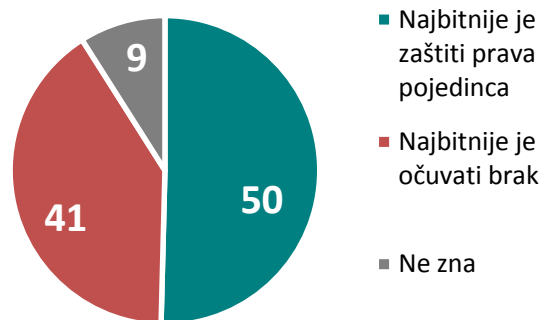
Prema Vašem mišljenju, šta biste rekli koja od navedenih značenja porodica ima za Vas? Šta biste rekli, koje značenje je na prvom mjestu? Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

Posmatrajući važnost očuvanja braka i u kriznim periodima, registruje se da četiri od deset građana smatra da je **prioritetnije očuvati brak** naspram očuvanja prava pojedinca, a ovakvo stanovište je češće od proseka zastupljenije kod najstarijih građana (60+ godina), građana sa osnovnim obrazovanjem i građana iz severnog regiona Crne Gore. Suprotno tome, **svaki drugi građanin** Crne Gore u ovakvim kriznim situacijama prednost daje **očuvanju prava pojedinca**, a ovaj stav je zastupljeniji kod najmlađih punoletnih građana, odnosno građani uzrasta od 18 do 25 godina, kao i kod građana iz centralnih predela Crne Gore (Grafikon 3.1.2).

Grafikon 3.1.2: Položaj porodice u kriznim situacijama

Čemu je, prema Vašem ličnom mišljenju, bitnije dati prioritet kada dođe do kriznih perioda unutar porodice?
Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

Građani koji u kriznim periodima prednost daju očuvanju braka svoj stav opravdaju time što veruju da se na taj način održava **dobrobit djece (32%)**, ali se takođe ponovo navode razlozi koji ponovo ističu **vrednosnu komponentu porodice** - 20% navodi da daje prioritet braku zbog **očuvanja porodice**, a 10% ovih građana kao razlog navodi da je **brak, odnosno porodica, najvažnija zajednica, vrednost i svetinja**. Ostali odgovori se ređe navode, a u proseku svaki deseti građanin (11%) ne zna da navede konkretne razloge zbog kojih je važno dati prioritet braku u kriznim periodima (Grafikon 3.1.3).

Grafikon 3.1.3: Razlozi za očuvanje porodice u kriznim periodima

Zbog čega smatrate da je najvažnije očuvati brak? Molim Vas navedite jedan osnovni razlog zbog kojeg smatrate da je ovo prioritetno. Jedan spontan odgovor; Baza: 41% ukupne populacije, oni koji smatraju da je prioritetno očuvati brak tokom kriznih perioda

3.2 Percipcija nasilja u porodici

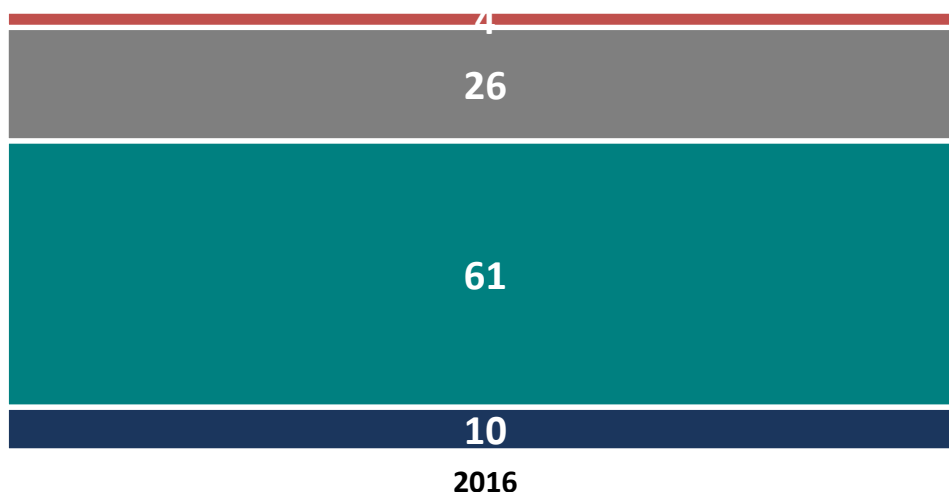
Značajna većina građana Crne Gore problem nasilja u porodici percipira kao važan, pripisujući mu manji ili veći stepen prioriteta. Istovremeno, dominantno su prisutni stavovi da se o ovom problemu ne govori dovoljno u crnogorskoj javnosti, a skoro polovina građana smatra da je nasilje u porodici pojava koja je učestalo prisutna u crnogorskom društvu. Fizičko nasilje praćeno psihičkim nasiljem predstavljaju oblike nasilja koje najveći procenat građana svrstava u porodično nasilje, a fizičko nasilje se najčešće percipira kao najrasprostranjeniji oblik nasilja. Ipak, pojedinačni oblici fizičkog, psihičkog i ekonomskog nasilja se ne svrstavaju u nasilne oblike ponašanja. Rodna komponenta je značajno izražena, pa se tako žene dominantno percipiraju kao žrtve, a muški članovi porodice, sa posebnim fokusom na bračnog partnera, se najčešće percipiraju kao nasilnici. Pripisivanje jasne, lične odgovornosti nasilniku najčešće izostaje, pa se tako kao glavni okidači za nastanak nasilja u porodici najčešće navode razlozi koji su van kontrole člana porodice koji vrši nasilje.

Svaki četvrti građanin Crne Gore percipira nasilje u porodici kao jedan od najprioritetnijih problema sa kojima se Crna Gora suočava u ovom trenutku. Skoro **dve trećine građana (61%)** smatra da je ovo **važan problem, ali da nije među prioritetnim**, a među građanima sa ovakvim stavom se češće od proseka ističu građani koji vjeruju da nije potrebno svaki slučaj nasilja prijaviti nadležnim institucijama. Na kraju, **svaki deseti građanin Crne Gore** vjeruje da je ovo **problem sa relativno malim značajem**, a građani iz severnog regiona Crne Gore učestalije dele ovaj stav (Grafikon 3.2.1.). Poredeći rezultate sa dobijenim u 2015. godini, ne registruju se statistički značajne razlike u pogledu stava građana na ovom pitanju, kada je 13% građana smatralo da je nasilje u porodici problem od malog značaja, 57% građana je smatralo da je to problem koji je značajan ali koji nije prioritetan, a 29% građana je doživljavalo problem nasilja u porodici kao jedan od najvažnijih.

Grafikon 3.2.1: Važnost nasilja u porodici u Crnoj Gori

Kada razmišljate o najvećim problemima sa kojima se susreće Crna Gora, šta biste rekli koliko je porodično nasilje značajan problem danas u Crnoj Gori? Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

- Ne zna
- Porodično nasilje predstavlja jedan od najvažnijih problema u Crnoj Gori
- Porodično nasilje jeste problem koji je među značajnijim, ali nije prioritetan
- Porodično nasilje je problem od relativno malog značaja

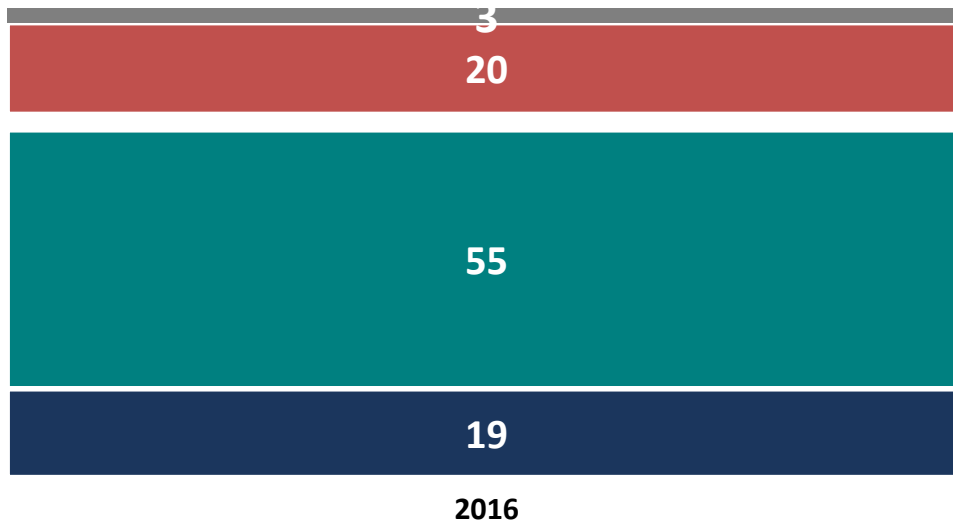

Iako se nasilje u porodici učestalo percipira kao važan problem, **više od polovine građana Crne Gore (55%)** smatra da se o ovom problemu **posvećuje vrlo malo pažnje u javnosti** (Grafikon 3.2.2). Visokoobrazovni građani kao i i građani koji smatraju da je neophodno svaki slučaj prijaviti nadležnim institucijama češće smatraju da se **problemu nasilja u porodici uopšte ne posvećuje pažnja (19% populacije)**. Značajan je udeo i građana koji pak smatraju da se nasilju u porodici posvećuje **sasvim dovoljno pažnje (20%)**, a ovaj stav je prisutniji kod građana koji veruju da nije potrebno da svaki slučaj nasilja dođe do institucija. Ponovnom komparacijom sa rezultatima iz 2015.godine nije registrovana statistički značajna promena stavova javnosti na ovom pitanju – 24% građana je tada ocenjivalo da se porodičnom nasilju uopšte ne posvećuje dovoljno pažnje, 51% je smatralo da se ovom problemu pažnja posvećuje u vrlo maloj meri, 21% da se porodičnom nasilju posvećuje sasvim dovoljno pažnje, a 3% je navodilo da se ovom problemu posvećuje i više pažnje nego što je to zaista potrebno.

Grafikon 3.2.2: Važnost nasilja u porodici u Crnoj Gori

A kada je riječ o tome koliko se danas govori o problemima porodičnog nasilja, prema Vašem mišljenju, koliko se ovom problemu danas posvjećuje pažnja u Crnoj Gori? Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

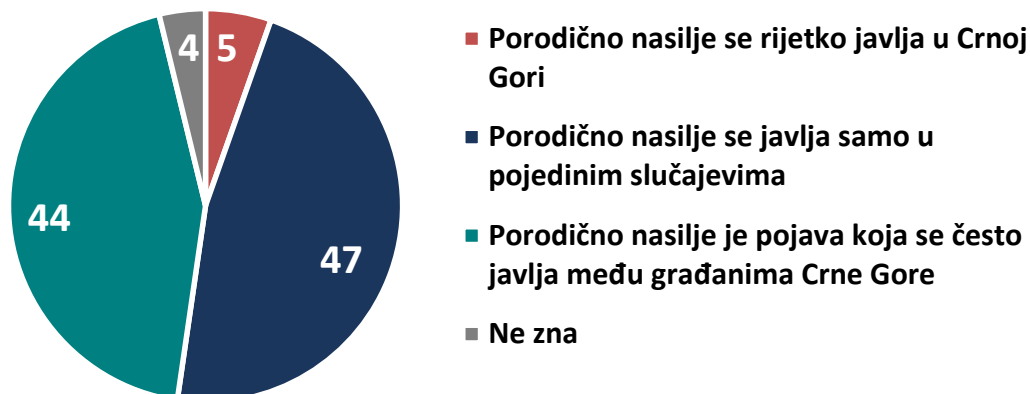
- Porodičnom nasilju se posvjećuje i više pažnje nego što je to potrebno
- Porodičnom nasilju se posvjećuje pažnja taman koliko treba
- Ne zna
- Porodičnom nasilju se posvjećuje pažnja u vrlo maloj mjeri
- Porodičnom nasilju se uopšte ne posvjećuje dovoljno pažnje

Nešto **manje od polovine građana (47%)** vjeruje da je nasilje u porodici pojava koja **je učestalo zastupljena** u Crnoj Gori, a sa ovim stavom se češće izdvajaju građani koji izveštavaju o ličnoj upoznatosti sa slučajevima nasilja u porodici i građani koji smatraju da je potrebno da svaki slučaj dođe do nadležnih institucija (Grafikon 3.2.3). Među građanima sa juga Crne Gore je rasprostranjenije mišljenje da se nasilje u **porodici dešava samo u pojedinačnim slučajevima (45% populacije)**. Svega **5% građana** veruje da se nasilje unutar porodice **retko dešava u Crnoj Gori**, a među građanima sa ovim stavom se češće od proseka ističu građani niskog obrazovanja, građani iz severnog regiona Crne Gore, kao i građani koji tokom kriznih perioda prednost daju očuvanju braka naspram očuvanja prava pojedinca. Ni kod ovog pitanja nisu registrovane statistički značajne razlike u poređenju sa 2015.godinom, kada je 8% građana smatralo da je nasilje retka pojava, 43% građana je verovalo da se ono dešava samo u pojedinačnim slučajevima, a 48% građana je nasilje u porodici ocenilo kao učestalu pojavu.

Grafikon 3.2.3: Rasprostranjenost nasilja u porodici u Crnoj Gori

U kojoj mjeri je, po Vašem mišljenju, porodično nasilje zastupljeno u Crnoj Gori? Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

Oblici fizičkog nasilja (67%) se najučestalije spontano svrstavaju u **nasilje u porodici**. Drugi oblik po učestalosti jeste **psihičko maltretiranje** koje navodi **31% građana**, a građani uzrasta od 30 do 44 godina, građani sa visokim obrazovanjem, građani iz centralnog regiona Crne Gore, kao i oni koji smatraju da je prioritetno očuvati prava pojedinca tokom kriznih perioda češće od proseka svrstavaju ovaj oblik nasilja u nasilje u porodici. U proseku, **petina građana (22%)** svrstava i **zlostavljanje i maltretiranje** kao oblike nasilja u porodici, **9% građana ne navodi konkretne postupke**, već smatra da su to svi oni postupci koji ometaju normalne relacije, **7% građana navodi verbalno nasilje**, vređanje i psovanje, **6% navodi svadje, porodične probleme i siromaštvo**, dok se ostali oblici spontano ređe navode (Grafikon 3.2.4).

Grafikon 3.2.4: Percepcija oblika nasilja u porodici

Po Vašem mišljenju, šta sve spada u porodično nasilje? Višestruki spontani odgovori; Baza: Ukupna populacija

U skladu sa ovakvim viđenjima nasilja, očekivano, **najveći procenat građana (52%)** smatra je **fizičko nasilje najzastupljeniji oblik nasilja u Crnoj Gori**. Nešto više od četvrtine građana (**27%**) smatra da su **zastupljeni svi oblici nasilja**, a **16%** građana pak veruje da je **psihičko nasilje** nazastupljeniji oblik nasilja (Grafikon 3.2.5).

Grafikon 3.2.5.: Rasprostranjenost pojedinačnih tipova nasilja u Crnoj Gori

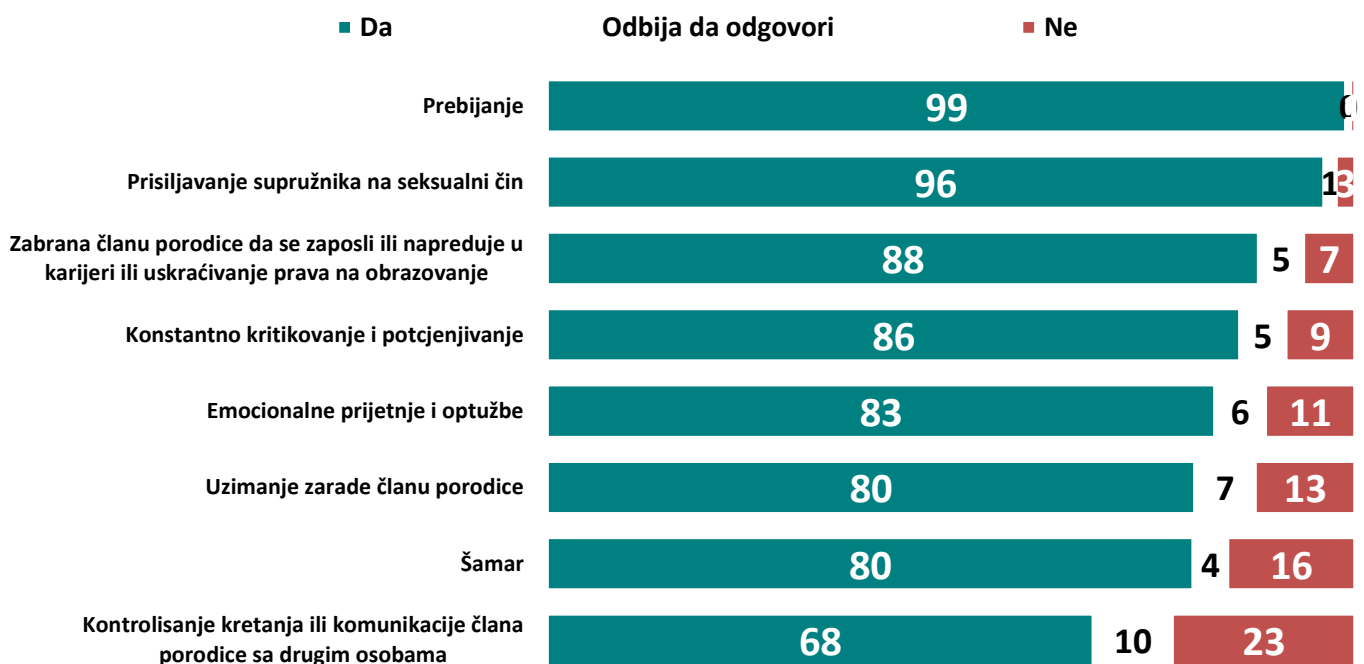
Kada je riječ o različitim vrstama nasilja, prema Vašem mišljenju koji se oblik nasilja najčešće dešava u Crnoj Gori? Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

Ipak, na pojedinačne oblike nasilja građani Crne Gore još uvek ne pokazuju dovoljan stepen senzitiviranosti na njih. Tako, **16%** građana **šamar ne svrstava u nasilan** čin, više od petine građana (**23%**) ne svrstava **kontrola kretanja ili komunikacije u nasilje**, a **13%** građana ne prepoznaje uzimanje zarade članu porodice kao nasilni čin (Grafikon 3.2.6). **Najveći stepen prepoznavanja pojedinačnih činova kao nasilnih** se registruje za **prebijanje i prisiljavanje osobe na seksualni čin** koje skoro svi građani svrstavaju u nasilje.

Grafikon 3.2.6: Svrstavanje nasilnih oblika u nasilje u porodici

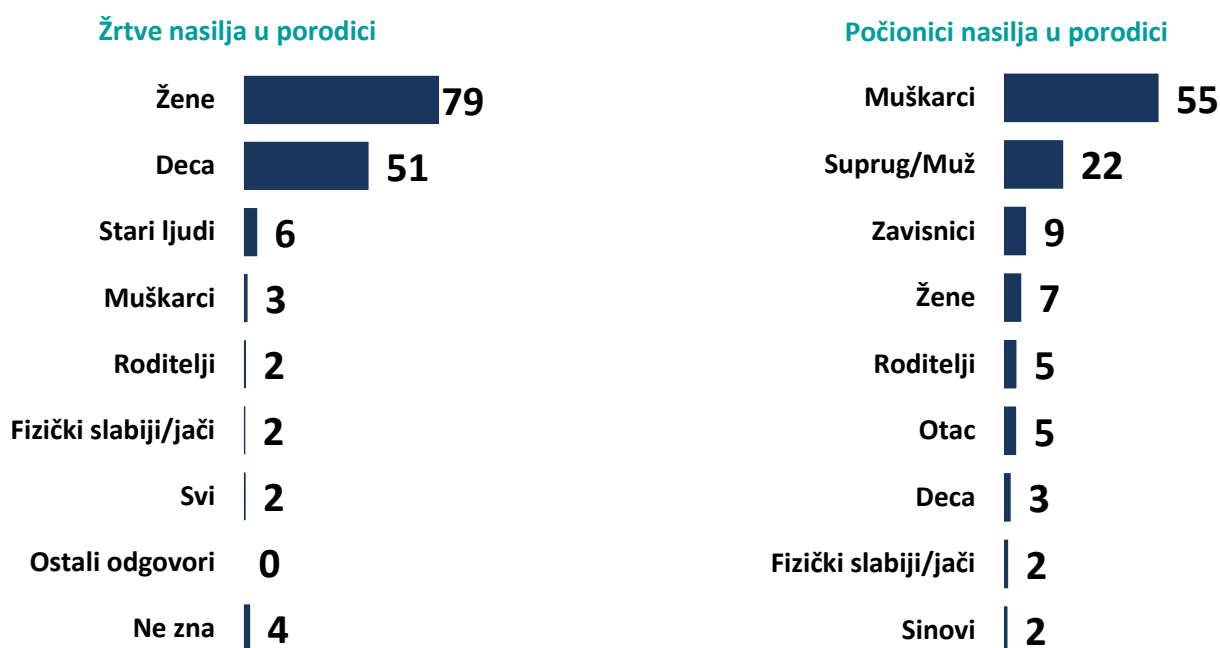
Šta od navedenog, po Vašem mišljenju, može da se svrsta u oblike nasilja u porodici a šta ne? Po jedan odgovor za svaki oblik nasilja; Baza: Ukupna populacija

Rodna komponenta u percepciji **žrtava i nasilnika u nasilju u porodici** igra značajnu ulogu – **79% građana smatra da su žene najčešće žrtve nasilja, a 77% građana percipira muške članove porodice ili konkretno partnere kao najčešće nasilnike unutar porodice** (Grafikon 3.2.7). Posmatrajući sociodemografske karakteristike stanovništva sa ovim stavom, registruje se da se nijedna kategorija stanovništva ne izdvaja dominantno sa ovim stavovima. Od ostalih članova porodice, učestalo se i **deca percipiraju kao žrtve (55%)**, dok se ostali članovi porodice značajno ređe navode. **Zavisnike od alkohola, narkotika i kocke 9%** građana percipira kao najčešće **nasilnike**, **7% percipira žene**, dok se ostali članovi porodice značajno ređe spontano navode.

Grafikon 3.2.7: Percepcija žrtava i nasilnika unutar nasilja u porodici

Ko su, po Vašem mišljenju, najčešće žrtve nasilja u porodici? Ko još? A ko su osobe koje najčešće vrše nasilje u porodici? Jedan odgovor; Višestruki spontani odgovori; Baza: Ukupna populacija

Na kraju, **nasilje u porodici se percipira najčešće kao posledica faktora koji su van lične kontrole nasilnika**. Tako, **skoro polovina građana (45%) smatra da je nasilje u porodici posledica bolesti zavisnosti**, **23% građana** veruje da ono nastaje kao posledica **loše ekonomske situacije ili siromaštva** u kojem se porodica nalazi, a **svaki deseti građanin (11%)** veruje da nasilje u porodici nastaje kao **posledica celokupnog konteksta crnogorskog društva, odnosno kao posledica prisutnosti tradicionalnih i patrijarhalnih odnosa** (Grafikon 3.2.8). Svega **8% građana** veruje da je glavni okidač za pojavu nasilja u porodici **temperament počinioca**, a **3% građana** smatra pak da nasilje nastaje usled **neadekvatnog ponašanja žrtve**.

Grafikon 3.2.8: Uzroci porodičnog nasilja

Prema Vašem mišljenju, koji je osnovni razlog zbog kojeg dolazi do porodičnog nasilja? Molimo Vas navedite jedan osnovni razlog zbog kojeg se ovo dešava po Vašem mišljenju. Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

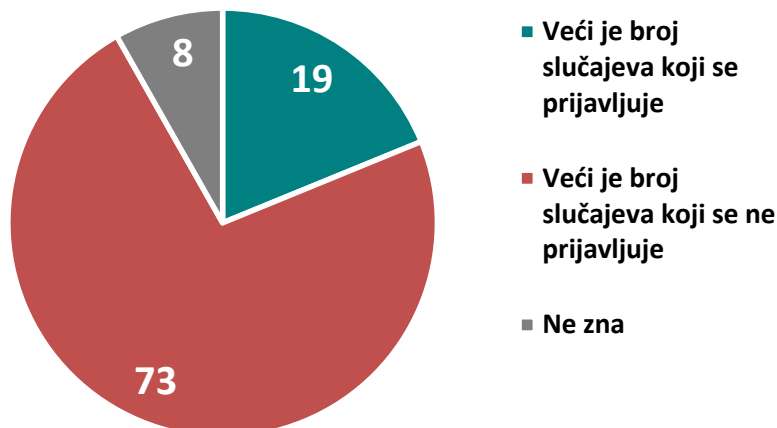
3.3 Percipcija nadležnih institucija za rešavanje slučajeva nasilja u porodici

Nasilje u porodici se još uvek percipira kao udaljeno od institucija. Prema mišljenju građana, osnovni razlozi za izostanak prijavljivanja ovih slučajeva institucijama leže u vrtlogu straha kojima je žrtva nasilja izložena – kako strahu od nasilnika, tako i strahu od tradicionalne i patrijarhalne sredine koja bi na žrtvu nasilja koja bi se obratila institucijama gledala osuđujuće. Prepoznavanje nadležnosti državnih institucija za rešavanje slučajeva nasilja u porodici ne izostaje, ali percipcija njihove uspešnosti u rešavanju ovih slučajeva je na značajno nižem nivou, čak i za one institucije koje treba da pruže žrtvi nasilja primarnu zaštitu.

U proseku, skoro **tri četvrtine građana (73%)** smatra da je **veći broj** slučajeva nasilja u porodici koji se **ne prijavljuje nadležnim institucijama**, a ovakvo viđenje je zastupljenije kod građana koji smatraju da je neophodno da svaki oblik nasilja nađe svoj put do njih. **Petina građana (19%)** ima optimističnije procene te smatra da je **veći broj slučajeva** koji dođu do **nadležnih institucija**, a ovakav stav je podjednako rasprostranjen među građanima Crne Gore bez obzira na njihove sociodemografske karakteristike (Grafikon 3.3.1).

Grafikon 3.3.1: Put slučajeva nasilja do nadležnih institucija

Prema Vašem mišljenju da li je veći broj slučajeva nasilja koji se prijavljuje nadležnim institucijama ili je veći broj onih koji se ne prijavljuje nadležnim institucijama? Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

Građani sa pesimističnim procenama veruju da je **izostanak prijavljivanja slučajeva nasilja** najčešće posledica **straha** koji se manifestuje dvojako – **62%** smatra da je osnovni razlog neprijavlivanja **strah od nasilnika** ili **strah od odmazde**, a **24%** veruje da je u pitanju **strah od javnosti, odnosno strah od sramote** (Grafikon 3.3.2). Ostali razlozi za neprijavlivanje se ređe navode, pa tako **po 7% građana** smatra da su **nepoverenje u državu i organe, želja za održanjem porodice i patrijarhalnost i tradicionalizam** osnovni faktori neprijavlivanja, dok se ostali razlozi ređe navode. Nepoverenje u državu i organe vlasti kao razlog češće od proseka navode građani visokog obrazovanja, građani iz centralnog regiona, ali i oni građani koji prioritet u kriznim periodima daju očuvanju prava pojedinca.

Grafikon 3.3.2: Razlozi za neprijavlivanje nasilja nadležnim instiucijama

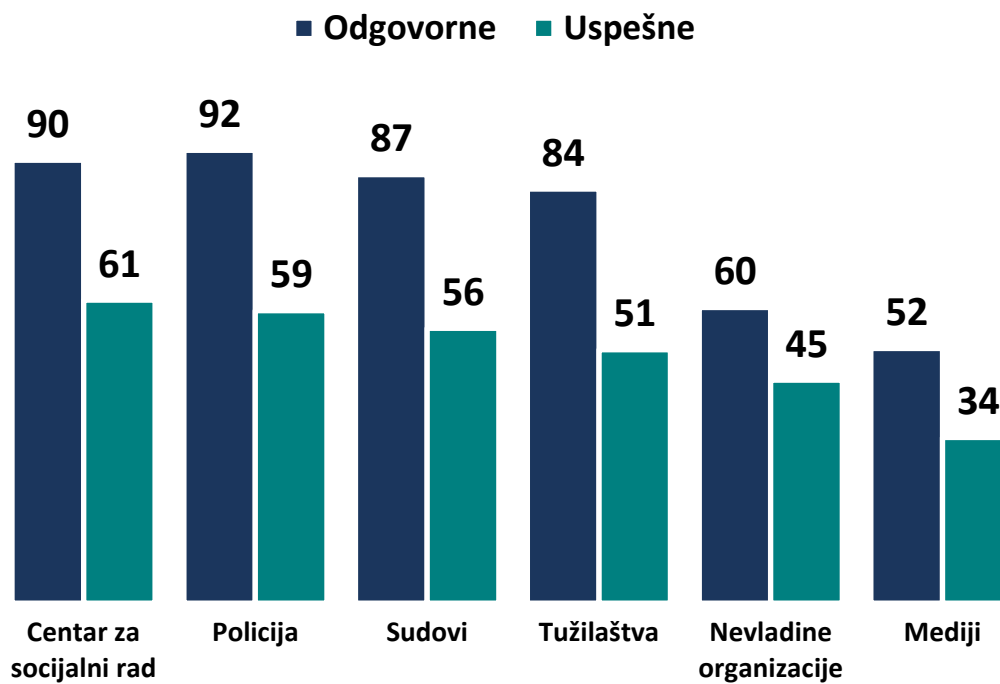
Zašto žrtve nasilja u porodici ne prijavljuju slučajeve i nasilnike državnim organima? Višestruki spontani odgovori; Baza: 73% ukupne populacije, oni koji smatraju da je veći broj slučajeva koji se ne prijavljuje nadležnim institucijama

Stavljajući fokus isključivo na ulogu institucija u procesu zaštite žrtve od nasilja, odgovornost se visoko pripisuje državnim, formalnim institucijama – 92% građana ocenjuje policiju odgovornom, 90% centar za socijalni rad, 87% sudstvo, a 84% tužilaštvo. Neformalni sektor se značajno manje ocenjuje odgovornim za rešavanje problema nasilja u porodici, pa tako 60% građana ocenjuje NVO sektor odgovornim, a 52% ocenjuje medije odgovornima. Ovi stavovi su u jednakoj meri rasprostranjeni među članovima crnogorskog društva, bez obzira na njihove sociodemografske karakteristike. Međutim, kada se govori o uspešnosti rešavanju problema nasilja u porodici, registruju se značajno niže ocene za svaku od navedenih institucija. Kao najuspešniji se ocenjuju centri za socijalni rad (61%) i policija (59%). Pozitivne ocene sudstvu i tužilaštvu takođe daje nešto više od polovine građana, a ponovo se NVO sektor i mediji percipiraju kao najmanje uspešni u rešavanju ovih slučajeva (Grafikon 3.3.3).

Grafikon 3.3.3: Percipcija odgovornosti i uspešnosti institucija u rešavanju slučajeva nasilja

Koliko su sledeće organizacije, institucije ili grupe ODGOVORNE za rešavanje problema nasilja u porodici? Koliko su te organizacije i institucije ili grupe USPEŠNE u rešavanju problema nasilja u porodici? OCENE 3 + 4 – ODGOVORNE I USPEŠNE. Po jedan odgovor za svaku instituciju; Baza: Ukupna populacija

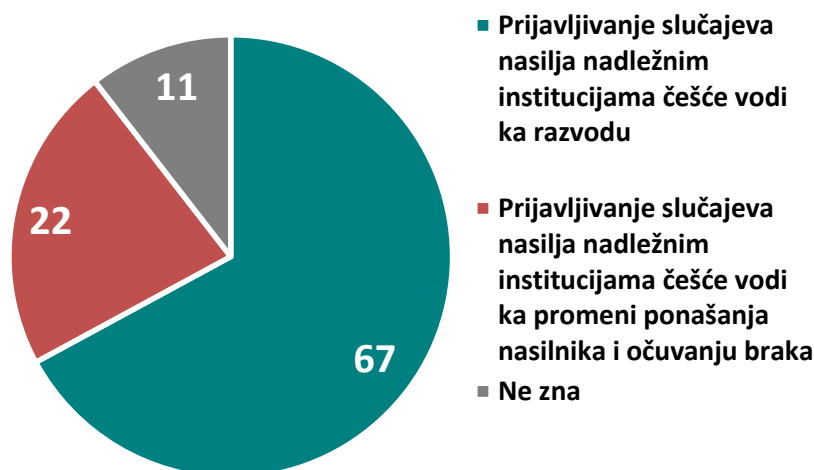
3.4 Nasilje kao privatna ili javna stvar i načini reagovanja građana na konkretne slučajeve

Iako ne u direktnoj vezi, jedan od razloga zbog kojeg građani percipiraju da prijavljivanje slučajeva nasilja nadležnim institucijama najčešće izostaje može ležati u percepciji građana da je nasilje u porodici privatna stvar, ali i verovanju građana da prijavljivanje ovih slučajeva često vodi do razvoda, odnosno do razaranja porodice. U skladu sa tim, građani Crne Gore još uvek pokazuju značajan stepen tolerancije na prisustvo nasilja u porodici, te skoro polovina građana smatra da nije nužno prijaviti svaki slučaj nasilja nadležnim institucijama. Takođe, o ličnoj upoznatosti sa slučajevima nasilja izveštava skoro trećina građana, ali pružanje pomoći se nije odigralo od strane svih. Oni koji su pružili pomoć su to najčešće uradili vaninstitucionalno, razgovorom sa žrtvom ili počiniocem nasilja. Građani koji su pak odlučili da ne pruže pomoć žrtvama nasilja, svoj izostanak reakcije najčešće opravdaju time što je nasilje u porodici privatna stvar, čime se ističe nespremnost građana za preuzimanje lične odgovornosti u suzibjanju ovog problema.

Za **dve trećine građana Crne Gore (67%)** prijavljivanje slučajeva nasilja nadležnim institucijama **češće vodi ka razvodu, odnosno ka razdaranju porodice** nego ka očuvanju porodice, a ovo stanovište je u jednakoj meri rasprostranjeno među svim građanima Crne Gore, bez obzira na njihove sociodemografske karakteristike. Nešto više od **petine građana (22%)** smatra da prijavljivanje slučajeva nasilja **vodi ka promeni ponašanja nasilnika i očuvanju braka**, a 11% građana ne zna proceniti šta je učestalije (Grafikon 3.4.1).

Grafikon 3.4.1: Percepcija ishoda prijavljivanja slučajeva nadležnim institucijama

Da li mislite da prijavljivanje slučajeva nasilja nadležnim institucijama češće vodi ka razvodu ili mislite da prijavljivanje slučajeva nasilja nadležnim institucijama češće vodi ka promeni ponašanja nasilnika i očuvanju braka? Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

U skladu sa ovakvim viđenjem ishoda prijavljivanja slučajeva nadležnim institucijama, nalaz da je **crnogorska javnost potpuno podeljena** po pitanju **prijavljivanja svih oblika nasilja** nadležnim institucijama nije iznenađujuć zbog niza faktora. Prethodno navedeno vrednovanje porodice kao osnovne zajednice kojoj svaka individua treba da teži uz neretko prisutan stav da brak treba primarno očuvati i u kriznim periodima, ali i percepcija građana da prijavljivanje slučajeva nadležnim institucijama češće vodi ka razvodu, jasno ukazuju na to da je porodica zajednica čije se funkcionisanje, uključujući i nasilne činove, odigrava u četiri zida, daleko od očiju drugih. U ovakom viđenju

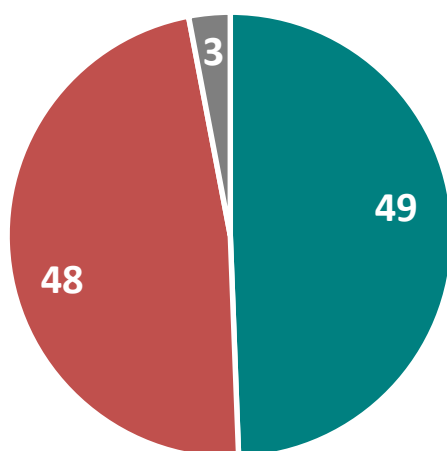
porodice, očekivano je da će se izdvojiti značajan procenat građana koji ne veruje u neophodnost prijavljivanja svakog oblika nasilja u porodici nadležnim institucijama, upravo radi očuvanja porodične zajednice.

Tako, dok **49% građana smatra da je važno svaki slučaj nasilja prijaviti nadležnim institucijama**, **48% građana smatra da nije nužno prijavljivanje svakog oblika nasilja** (Grafikon 3.4. 2). Bračni status igra značajnu ulogu, pa se tako kod građana koji nisu u braku češće sreće stav da je nužno prijaviti svaki oblik nasilja nadležnim institucijama, a suprotni stav je učestaliji kod građana koji su već u bračnoj zajednici.

Grafikon 3.4.2: Percpcija opravdanosti prijavljivanja slučajeva nadležnim institucijama

Postoje različita mišljenja o prijavljivanju nasilja u porodici nadležnim institucijama. Dok jedni smatraju da je potrebno prijavljivati svaki vid nasilja, drugi smatraju da treba prijavljivati samo neke oblike nasilja a da se ostalo može rešiti u okviru porodice bez uplitanja nadležnih institucija. Koje od ova dva mišljenja je bliže Vašem?

Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

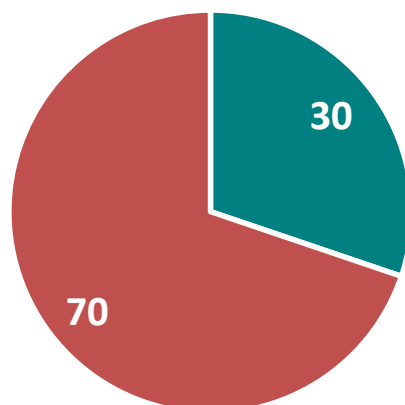
- Potrebno je svaki vid porodičnog nasilja prijavljivati nadležnim institucijama, ne postoji slučaj u kojem je opravdano da to ostane privatna stvar
- Nije potrebno prijavljivati svaki slučaj porodičnog nasilja nadležnim institucijama, postoje izuzeci koji se mogu rešiti i u okviru porodice
- Ne zna

Svaki treći građanin Crne Gore je lično upoznato sa slučajevima nasilja u porodici, a među ovim građanima se učestalije izdvajaju visokoobrazovni građani (Grafikon 3.4.3).

Grafikon 3.4.3: Lična upoznatost građana sa slučajevima nasilja u porodici

Da li Vi lično znate za neke slučajeve nasilja u porodici?

Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija

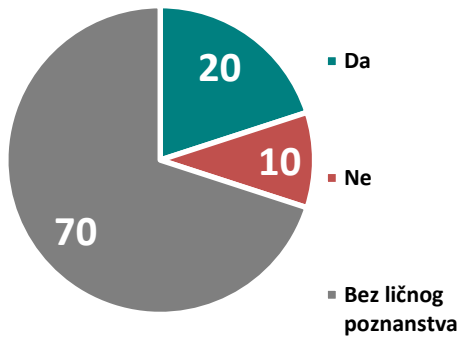
- Da
- Ne

Dve trećine građana koji su prethodno istakli da su lično upoznati sa slučajevima nasilja u porodici (68% od 30% ukupne populacije) ističe da je pokušalo da pomogne žrtvi na neki način, dok je kod jedne trećine ove populacije ovakva reakcija izostala (Grafikon 3.4.4). Pružanje pomoći ovim žrtvama se najčešće odigravalo vaninstitucionalno – 47% građana navodi da je razgovaralo sa žrtvom ili i žrtvom i nasilnikom, 17% njih je savetovalo žrtvi da se razvede, a 11% je direktno zaštitilo žrtvu. Mlađe osobe (starosti od 18 do 29 godina) pokazuju najveći stepen institucionalne zaštite, odnosno izveštavaju da su slučaj nasilja prijavili ili pružili pomoć žrtvi da stupe u kontakt sa nadležnim institucijama i organizacijama (15% ukupne populacije)

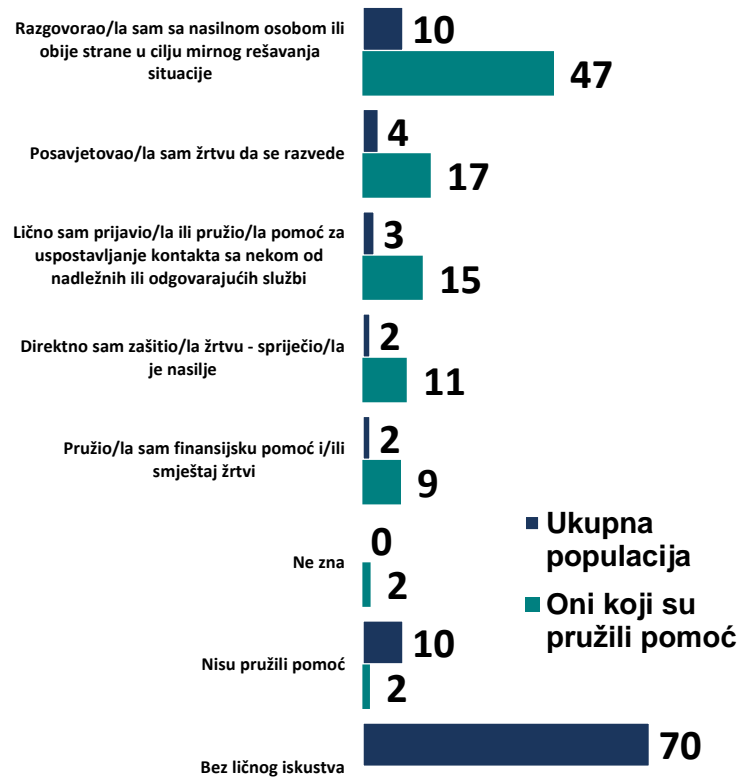
Grafikon 3.4.4: Načini pružanja pomoći žrtvama nasilja

Da li ste pokušali da žrtvi pomognete na neki način? Molim Vas da mi kažete šta ste konkretno uradili kako biste toj osobi koja je žrtva pomogli da riješi problem porodičnog nasilja? Jedan odgovor; Baza: Ukupna populacija;

Pružanje pomoći – ukupna populacija

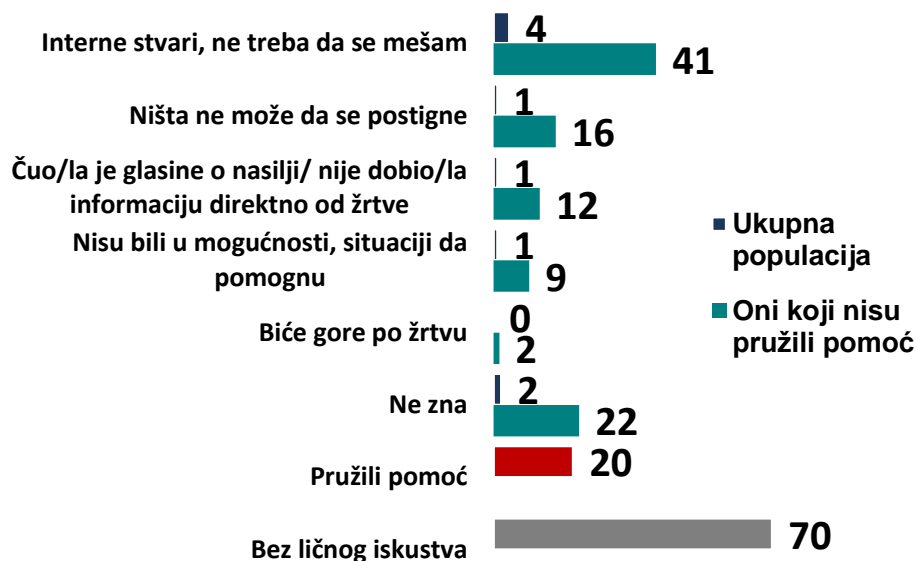
Načini pružanja pomoći – ukupna populacija

Sa druge strane, **građani koji su prethodno naveli da nisu pružili pomoć žrtvama nasilja u porodici** (32% onih koji su upoznati sa slučajevima, odnosno 10% ukupne populacije) opravdanje za izostanak reakcije najčešće nalaze u **viđenju nasilja u porodici kao privatne stvari u koju se ne treba mešati**. Ovaj stav je češće od proseka zastupljen kod građana uzrasta od 45 do 59 godina, kao i kod građana koji žive u centralnom regionu Crne Gore. Pesimizam povodom pružanja pomoći žrtvi iskazuje **16% građana koji smatraju da se na ovaj način ne može ništa postići**, a ostali razlozi se ređe navode (Grafikon 3.4.5).

Grafikon 3.4.5: Razlozi za izostanak pružanja pomoći žrtvama nasilja u porodici

Šta je najvažniji razlog zbog kog nijeste reagovali? Jedan spontani odgovor; Baza: 10% ukupne populacije, oni koji su naveli da nisu pružili pomoć žrtvama nasilja u porodici

4. Prevalenca partnerskog nasilja po tipovima i oblicima nasilja

Pod partnerskim nasiljem ovde se podrazumeva nasilje od strane muškog intimnog partnera. Na osnovu podataka dobijenih u ovom istraživanju, 87% žena između 15 i 65 godina imalo je ili sada ima muškog intimnog partnera i rezultati saopšteni u ovom poglavlju odnose se na taj deo populacije žena u Crnoj Gori.⁴

Kao što je navedeno u metodološkim napomenama⁵ u ovom istraživanju ispitivana su četiri *tipa* nasilja : psihičko, ekonomsko, fizičko i seksualno. U okviru svakog od navedenih tipova ispitivan je različit broj *oblika* tog nasilja:

- **Tip psihičko nasilje - oblici:** sprečavanje druženja sa prijateljima, sprečavanje kontakta sa porodicom, insistiranje muškog partnera da u svakom trenutku zna gde je žena, ispoljavanje besa kada žena razgovara sa drugim muškarcem, često iznošenje sumnje i optuživanje žene da je neverna, zahtevanje da žena traži dozvolu od muškarca pre nego što ode kod bilo kakvog lekara, ponižavanje i vređanje pred drugim ljudima, namerno zastrašivanje (preteći pogledi, vikanje, razbijanje stvari po kući...) i pretnje upućene ženi da će povrediti nju ili nekoga do koga je njoj stalo.
- **Tip ekonomsko nasilje – oblici:** ispitavan je putem sledećih oblika: kupovanje stvari od strane muškog partnera od novca koji pripada ženi ili kreditno zaduživanje na njeno ime bez njenog znanja, oduzimanje novca koji je zaradila od nje, određivanje koliko novca sme da potroši, zabranjivanje da se zaposli ili primoravanje da napusti posao ili prekine obrazovanje.
- **Tip fizičko nasilje – oblici :** šamaranje, gađanje nečim što može da povredi, guranje, čupanje za kosu, udaranje pesnicom ili nečim što može da povredi, šutiranje, prebijanje, davljenje, namerno nanošenje opekotina, napadanje nožem, pištoljem ili nekim drugim oružjem.
- **Tip seksualno nasilje – oblici:** prisiljavanje žene na seksualni odnos kada ona to ne želi i prisiljavanje na seksualne radnje koje sama žena smatra ponižavajućim.

Prevalence po tipovima nasilja odnose se na procenete žena sa iskustvom bar jednog oblika nasilja unutar datog tipa nasilja. Tako celoživotne prevalence po tipovima nasilja predstavljaju procenete žena koje su bar jednom u životu iskusile bar jednog oblik nasilja unutar datog tipa nasilja. Prevalence po tipovima nasilja za poslednjih 12 meseci odnose se na iskustvo sa bar jednim oblikom nasilja unutar datog tipa nasilja u poslednjih 12 meseci.

Ukupna prevalenca odnosi se na bar jedno iskustvo sa sa bar jednim od četiri tipa partnerskog nasilja.

Prevalence po oblicima nasilja odnose se na procenete žena sa iskustvom određenog oblika nasilja unutar datog tipa nasilja. Tako celoživotne prevalence po oblicima nasilja predstavljaju procenete žena koje su bar jednom u životu iskusile određen oblik nasilja unutar datog tipa nasilja. Prevalence po oblicima nasilja za poslednjih 12 meseci odnose se na iskustvo sa određenim oblikom nasilja unutar datog tipa nasilja u poslednjih 12 meseci.

⁴ n=1805; Za detalje videti opis uzorka u Metodologiji, sekcija, 2.3.1.

⁵ Sekcija 2.3.

4.1 Ukupna prevalenca i prevalence tipova partnerskog nasilja

Četiri od deset građanki Crne Gore starosti od 15 do 65 godina je tokom života iskusilo bar jedan od četiri tipa partnerskog nasilja – psihičko, ekonomsko, fizičko ili seksualno. U proseku petina građanki je imala ovo iskustvo tokom poslednjih 12 meseci pre realizacije istraživanja. Najveći stepen izloženosti registrovan je za psihičko nasilje - 38% žena doživelo je bar nekad tokom života bar neku formu ovog nasilja, a 16% u poslednjih 12 meseci. O ostalim tipovima nasilja se izveštava ređe, ali dobijeni rezultati i dalje ukazuju na visok stepen nasilja nad ženama u Crnoj Gori. Tako, tokom života 20% žena je doživelo bar jedan oblik ekonomskog nasilja (8% u toku poslednjih 12 meseci), 17% je doživelo bar jedan oblik fizičkog nasilja (3% u toku poslednjih 12 meseci) i 7% je doživelo bar jedan oblik seksualnog nasilja (3% tokom poslednjih 12 meseci). Govoreći o oblicima nasilja, 18% žena je tokom života imalo iskustvo sa jednim tipom nasilja, 12% sa dva tipa nasilja, 9% sa 3 tipa nasilja, a 3% je doživelo čak sva četiri tipa partnerskog nasilja. Posmatrajući sociodemografske karakteristike žena, najveća prevalenca nasilja saopštena je od strane žena koje sada žive, ili su živele u vanbračnoj zajednici. Od ostalih sociodemografskih varijabli, ekonomska nezavisnost (radni status) i obrazovanje su najočiglednije povezane sa izloženošću partnerskom nasilju, ali se demografska svojstva kao prediktori stepena izloženosti partnerskom nasilju moraju posmatrati u složenom međudnosu:

- Iskustva sa različitim tipovima partnerskog nasilja variraju tokom života, ali su nasilju izložene sve starosne grupe žena. Samim tim, iskustva sa nasiljem kumuliraju se tokom života, pa je ukupna prevalenca životnog iskustva sa partnerskim nasiljem u najstarijoj generaciji veća nego u najmlađoj
- Izloženost partnerskom nasilju varira u zavisnosti od obrazovanja: iskustva sa partnerskim nasiljem su najprisutnija kod žena niskog obrazovanja (osnovna škola ili manje)
- U pogledu radnog statusa, ili ekonomske nezavisnosti, žene bez sopstvenog prihoda u trenutku istraživanja saopštile su, u proseku, iskustva sa nasiljem u većem procentu od ekonomski nezavisnih žena. Najveća prevalenca partnerskog nasilja je u kategoriji domaćica (kategoriji sa najvećim procentom nisko obrazovanih žena i žena bez sopstvenog prihoda)
- Žene koje žive u ruralnim oblastima saopštile su iskustva sa partnerskim nasiljem u većem procentu od žena iz urbanih sredina (žene u ruralnim oblastima su češće niskog obrazovanja i bez sopstvenog prihoda od žena iz urbanih oblasti)
- Upadljivo je da, za razliku od ostalih tipova partnerskog nasilja, seksualno nasilje ne varira u zavisnosti od demografskih svojstava (žene sa i bez sopstvenog prihoda, kao i žene višeg i nižeg obrazovanja saopštavaju podjednak procenat iskustava sa seksualnim nasiljem).

Najzad, iskustvo sa partnerskim nasiljem značajno je povezano sa iskustvom sa porodičnim nasiljem (fizičkim nasiljem od strane drugih muških članova porodice): žene koje su imale iskustvo sa porodičnim nasiljem saopštile su u znatno većem procentu iskustva sa sva četiri tipa partnerskog nasilja

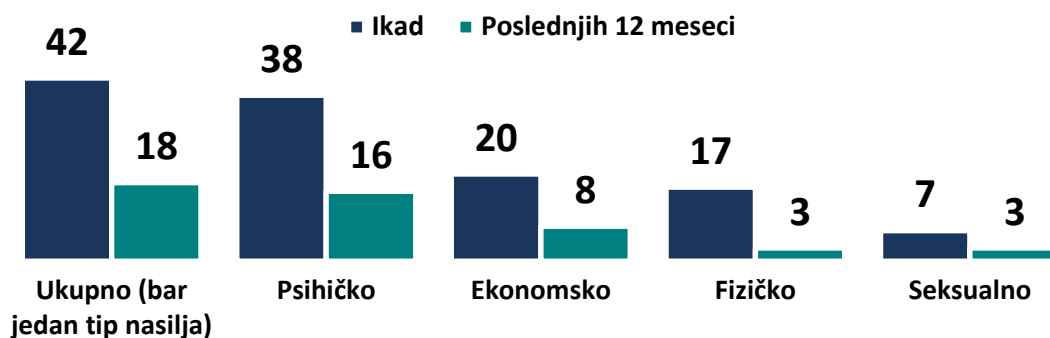
4.1.1 Ukupna prevalenca: Bar jedno iskustvo sa bar jednim od četiri tipa partnerskog nasilja (psihičko, ekonomsko, fizičko i seksualno)

U Crnoj Gori znatan procenat žena između 15 i 65 godina je bio izložen partnerskom nasilju: čak 42% žena koje su imale, ili sada imaju muškog partnera, tokom života je imalo iskustvo sa bar jednim od četiri ispitivana tipa partnerskog nasilja - psihičkim, ekonomskim, fizičkim ili seksualnim, a 18% tokom poslednjih 12 meseci pre istraživanja (Grafikon 4.1.1.1)⁶. Izraženo brojevima: 78.835 žena starosti između 15 i 65 godina u Crnoj Gori doživelo je bar neki akt nasilja od strane muškog partnera tokom života, a 34.089 u poslednjih 12 meseci.⁷ Ova procena prisustva partnerskog nasilja, budući zasnovana na sopstvenim iskazima, ograničena je spremnošću žena da saopšte svoja iskustva, pa se može smatrati donjom granicom njegovog stvarnog prisustva u ovom delu ženske populacije.

Žene u Crnoj gori najčešće su izložene psihičkom nasilju: 38% žena doživelo je bar nekad tokom života bar neku formu ovog nasilja, a 16% u poslednjih 12 meseci. Svaka peta žena doživela je bar neku formu ekonomskog nasilja, a 8% u poslednjih 12 meseci. Fizičko nasilje u bar nekom obliku doživelo je 17% žena, a 3% tokom poslednjih 12 meseci. Najmanji procenat žena saopštio je iskustvo sa seksualnim nasiljem, 7% bar neku formu tokom života, a 3% u poslednjih 12 meseci. (Grafikon 4.1.1.1).

Grafikon 4.1.1.1: Prevalenca partnerskog nasilja: procenat žena sa iskustvom bar jednog oblika nasilja unutar datog tipa nasilja

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

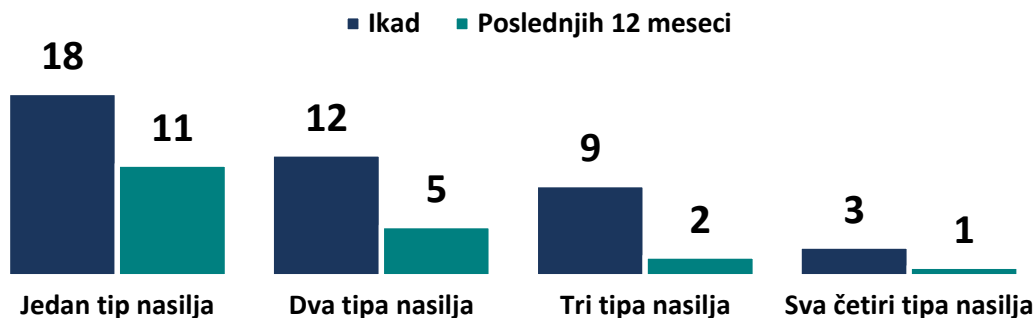
Četvrtina žena (24%) saopštio je da je bilo izloženo ne samo jednom, već različitim tipovima nasilja. Tokom života 18% žena imalo je iskustvo sa jednim tipom nasilja, 12% sa dva tipa nasilja, 9% sa 3 tipa nasilja, a 3% je doživelo čak sva četiri tipa nasilja. (Grafikon 4.1.1.2)

⁶ Rezultati se odnose na procenat žena koje su saopštile da su imale iskustvo sa četiri tipa partnerskog nasilja u ukupnoj populaciji (n=1805). Procenat koji se po svakom tipu nasilja sabira do 100%, pored procenta žena koje nisu imale iskustva sa partnerskim nasiljem, ukuljučuje i procenat žena koje su odbile da odgovore: 15% bar na jedan oblik psihičkog nasilja tokom života, 4% u poslednjih 12 meseci; 9% bar na jedan oblik ekonomskog nasilja tokom života, 2% u poslednjih 12 meseci; 11% bar na jedan oblik fizičkog nasilja tokom života, 2% u poslednjih 12 meseci; 11% bar na jedan oblik seksualnog nasilja tokom života, 1% u poslednjih 12 meseci.

⁷ Budući da je 87% žena saopštio da je imalo ili sada ima muškog partnera, a 42% je saopštio da je imalo bar jedno iskustvo nasilja tokom života, odnosno 18% u poslednjih 12 meseci, to čini ukupno 37% odnosno 16% ukupne populacije žena između 15 i 65 godina u Crnoj Gori, kojih prema poslednjem popisu ima 213.060.

Grafikon 4.1.1.2: Prevalenca broja različitih tipova partnerskog nasilja: procenat žena po broju različitih tipova partnerskog nasilja u sopstvenom iskustvu tokom života (iskustvo sa bar jednim oblikom nasilja unutar svakog tipa nasilja)

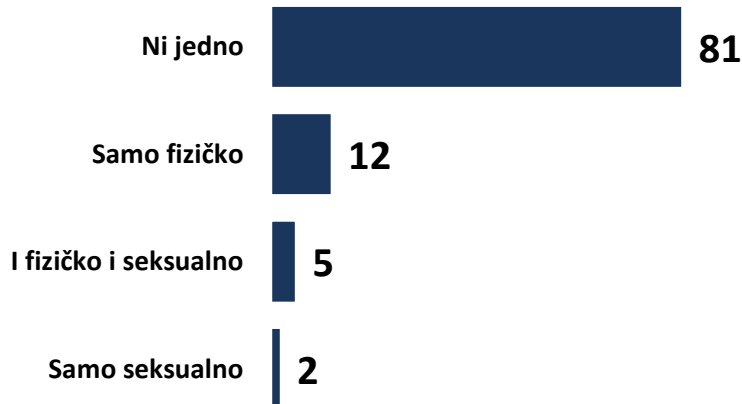
Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; ...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

Petina žena (19%) žena tokom života doživelo je neki oblik fizičkog ili seksualnog nasilja, ili oba tipa nasilja: 14% je doživelo jedan od ta dva tipa nasilja, a 5% oba (Grafikon 4.1.1.3).

Grafikon 4.1.1.3: Prevalenca fizičkog i seksualnog partnerskog nasilja tokom života (iskustvo sa bar jednim oblikom nasilja unutar fizičkog i seksualnog nasilja)

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž.....; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

4.1.2 Prevalenca po tipovima partnerskog statusa⁸

Najveći procenat iskustava sa nasiljem saopštile su žene koje žive, ili su ranije živele sa partnerom u vanbračnoj zajednici : 62% žena koje sada žive ili su živele u vanbračnoj zajednici saopštilo je da je tokom života doživelo bar jedan tip nasilja (bar jedan oblik nasilja u okviru datog tipa nasilja). Sa druge strane, iskustvo sa bar jednim tipom nasilja saopštilo je 42% žena koje žive, ili su živele u braku, i isto toliko onih koje imaju partnera, ali ne žive, niti su ranije živele sa njim u zajednici⁹. (Grafikon 4.1.2.1)

⁸ Rezultati se odnose na 97% ukupne populacije žena koje su saopštile podatak o partnerskom statusu

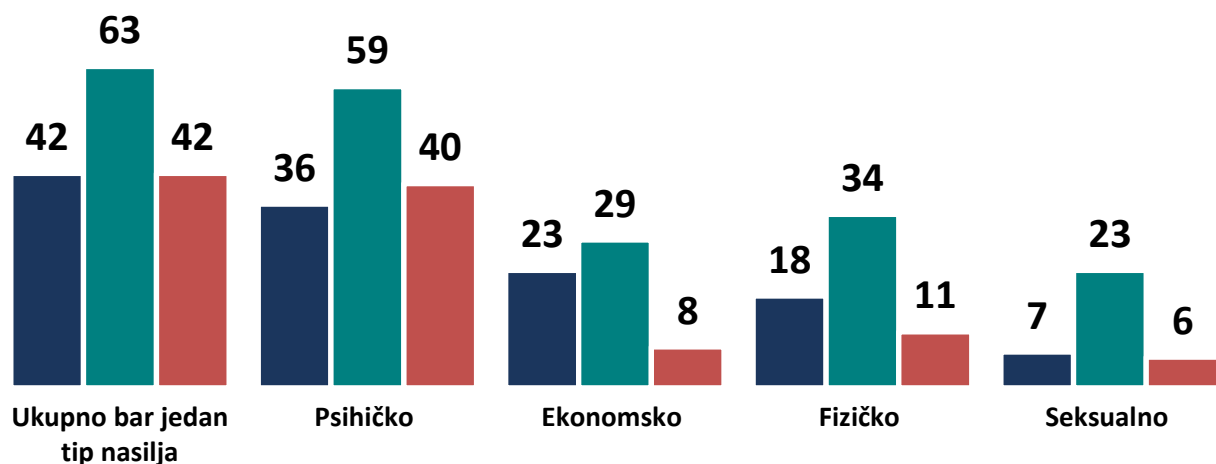
⁹ Za n=46 (broj žena koje žive ili su živele u vanbračnoj zajednici) CI 95%: 63% +/- 14.4%

Žene koje žive, ili su ranije živjele u vanbračnoj zajednici u većem procentu su saopštile iskustvo sa psihičkim, fizičkim i seksualnim nasiljem¹⁰. Ekonomsko nasilje podjednako je prisutno kod žena u bračnoj i vanbračnoj zajednici, a manje kod žena koje ne žive u zajednici sa partnerom (Grafikon 4.1.2.2).

Grafikon 4.1.2.2: Prevalenca partnerskog nasilja tokom života (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) u zavisnosti od tipa partnerskog statusa

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

■ U braku, sada ili bila ■ Vanbračna zajednica, sada ili nekad ■ Ima partnera ali ne žive u zajednici / sada ili nekad

4.1.3 Prevalenca partnerskog nasilja po demografskim svojstvima – godine starosti, obrazovanje, radni status, region i tip naselja (urbana i ruralna sredina)

Godine starosti

Iskustva sa partnerskim nasiljem prisutna su kod žena već u mladim godinama, a nasilju su izložene sve starosne grupe. Budući rasprostranjena u svim generacijama, iskustva sa nasiljem kumuliraju se tokom života, pa je kod najstarije generacije životna prevalenca veća nego kod najmlađe.¹¹ Sa godinama starosti raste procenat žena koje su tokom života doživjele ekonomsko, fizičko i seksualno nasilje i najstarija generacija žena saopštava iskustva sa ova tri tipa nasilja u većem procentu od najmlađe.¹² U odnosu na ova tri tipa nasilja, psihičko nasilje je tokom života ravnomernije raspoređeno kroz godine starosti. (Grafikon 4.1.3.1)

Psihičko nasilje je najprisutniji tip nasilja u svim generacijama, a prisutno je čak kod 38% žena starosti od 15 do 24 godine. I ekonomsko, fizičko i seksualno nasilje javljaju se već kod mladih žena : 5%, žena starosti od 15 do 24 godine doživjelo je ekonomsko nasilje, 7% fizičko i 5% seksualno nasilje. Procenat žena sa iskustvima ova tri tipa nasilja upadljivo raste tokom života, posebno u pogledu ekonomskog i fizičkog nasilja : u generaciji od 55

¹⁰ Za n=46 (broj žena koje žive ili su živjele u vanbračnoj zajednici) CI 95%: 59% +/- 14.4%; 29% +/- 13.2%; 34% +/- 13.8%; 23% +/- 12.2%

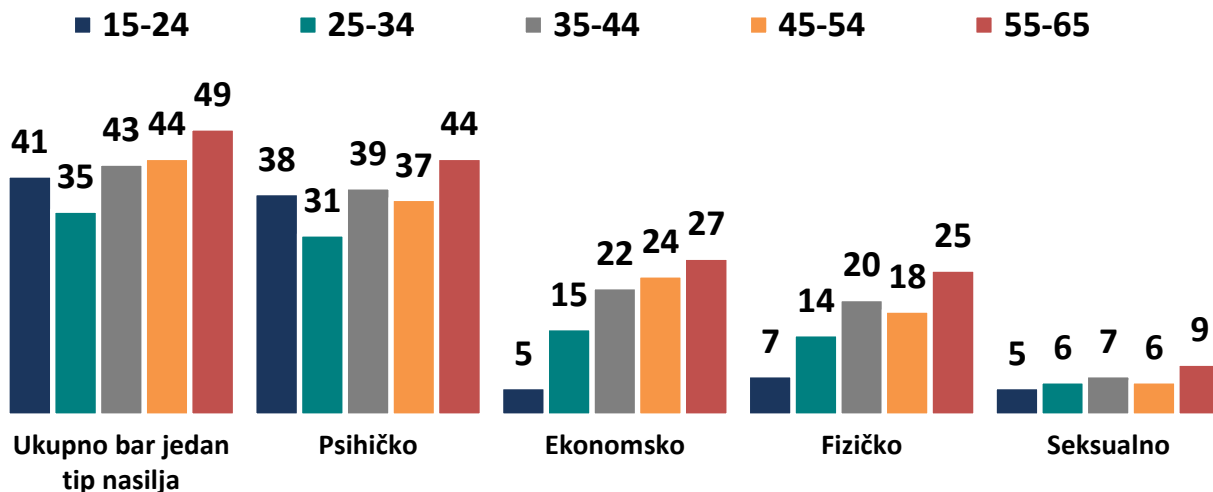
¹¹ Za n=214 (15-24 godine) CI 95%: 41% +/- 6.6%; Za n=373 (55-65 godina) CI 95%: 49% +/- 5.1%;

¹² Za n=214 (15-24 godine) CI 95%: 5% +/- 2.9%; 7% +/- 3.4%; Za n=373 (55-65 godina) CI 95%: 27% +/- 4.5%; 25% +/- 4.4%; 9% +/- 2.9%

do 65 godina 27% žena saopštava da je doživelo ekonomsko nasilje, 25% fizičko nasilje, a 9% seksualno nasilje. (Grafikon 4.1.3.1).

Grafikon 4.1.3.1: Prevalenca partnerskog nasilja tokom života (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) u zavisnosti od godina starosti u trenutku istraživanja

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

Procenat žena izloženih partnerskom nasilju u poslednjih 12 meseci pokazuje da su nasilju približno podjednako izložene žene od 25 do 65 godina. Iako je ukupan procenat žena sa iskustvom sa **bar jednim oblikom nasilja kod najmlađe grupe žena (15 do 24 godine) nešto veći nego kod najstarije grupe (55 do 65 godina)**, tome zapravo doprinosi veliko prisustvo psihičkog nasilja kod najmlađe grupe žena.

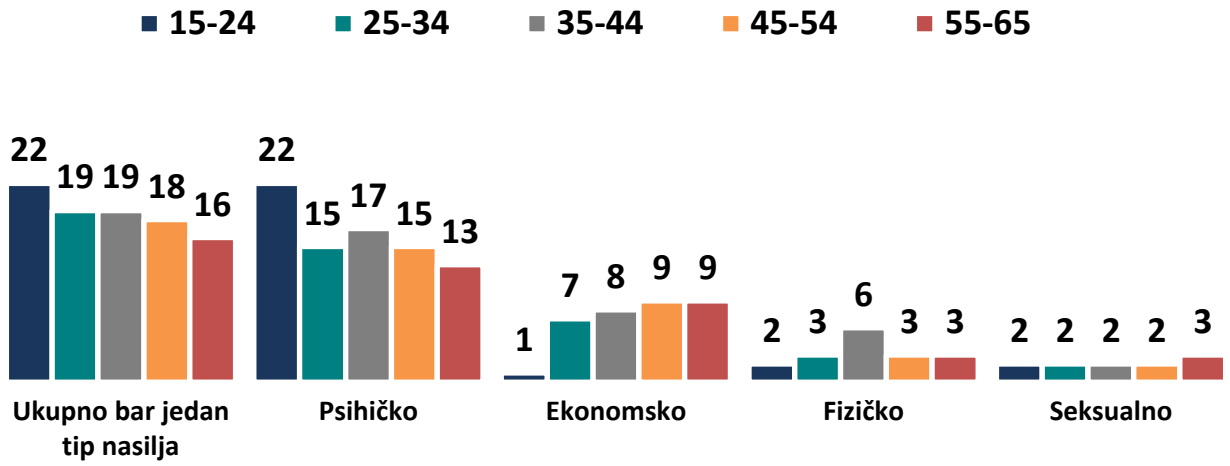
Kod najmlađe generacije, procenat žena sa iskustvom sa psihičkim nasiljem u poslednjih 12 meseci je veći nego u ostalim generacijama, a onih sa iskustvom sa ekonomskim nasiljem manji.¹³ Između ostalih starosnih grupa gotovo da nema razlika u pogledu ekonomskog i fizičkog nasilja, sa izuzetkom žena srednje generacije, **35 do 45 godina, koje su saopštile nešto veće prisustvo fizičkog nasilja od ostalih generacija.**¹⁴ (Grafikon 4.1.3.2).

Grafikon 4.1.3.2: Prevalenca partnerskog nasilja u poslednjih 12 meseci (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) u zavisnosti od godina starosti u trenutku istraživanja

¹³ Za n=214 (15-24 godine) CI 95%: 22% +/- 5.6%; 1% +/- 1.3%

¹⁴ Za n=390 (35-44 godine) CI 95%: 6% +/- 2.4%

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

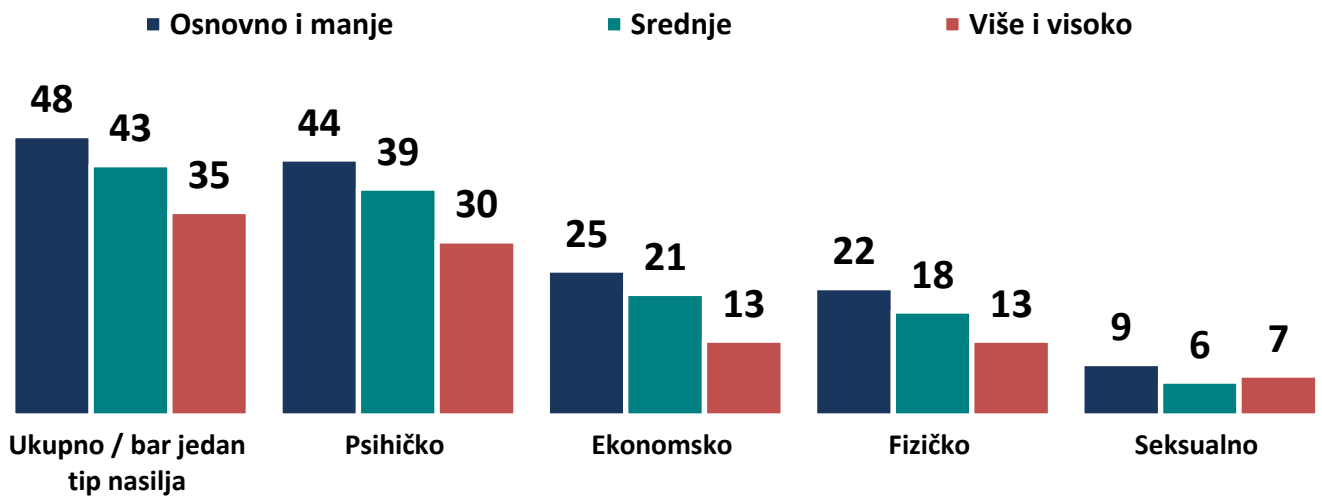
Obrazovanje (poslednja završena škola)¹⁵

Izloženost nasilju značajno varira u zavisnosti od obrazovanja : procenat žena koje su bile izložene partnerskom nasilju znatno se smanjuje sa većim obrazovanjem.

Dok je skoro **polovina žena niskog obrazovanja** imala tokom života bar jedno iskustvo partnerskog nasilja (48%), takvo iskustvo imalo je nešto **više od trećine žena sa višim ili visokim obrazovanjem** (35%).¹⁶ Žene višeg i visokog obrazovanja su u manjem procentu saopštile iskustvo sa psihičkim, ekonomskim i fizičkim nasiljem, dok u pogledu seksualnog nasilja nema razlika.¹⁷ (Grafikon 4.1.3.3).

Grafikon 4.1.3.3: Prevalenca partnerskog nasilja tokom života (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) u zavisnosti od obrazovanja

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

¹⁵ Rezultati se odnose na 99% populacije žena koje su navele podatak o svom obrazovanju

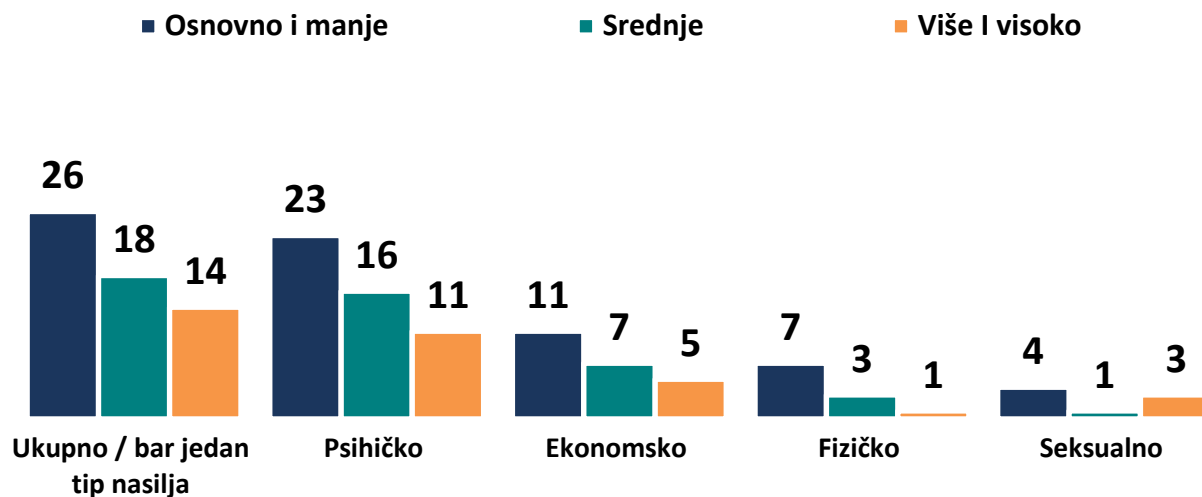
¹⁶ Za n=287 (žene sa osnovnom školom ili manje) CI 95%: 48% +/- 5.8%; za n=1066 (žene sa srednji obrazovanjem) CI 95%: 43% +/- 3%; za n=432 (žene sa višim i visokim obrazovanjem) CI 95%: 35% +/- 4.5%;

¹⁷ Za n=287 (žene sa osnovnom školom ili manje) CI 95%: 9% +/- 3.35%; za n=432 (žene sa višim i visokim obrazovanjem) CI 95%: 7% +/- 2.4%;

Sličan odnos **obrazovanja i izloženosti nasilju** dobijen je i u pogledu procenta žena koje su bile **izložene nasilju u poslednjih dvanaest meseci**. (Grafikon 4.1.3.4).

Grafikon 4.1.3.4: Prevalenca partnerskog nasilja u poslednjih 12 meseci (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) u zavisnosti od obrazovanja

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

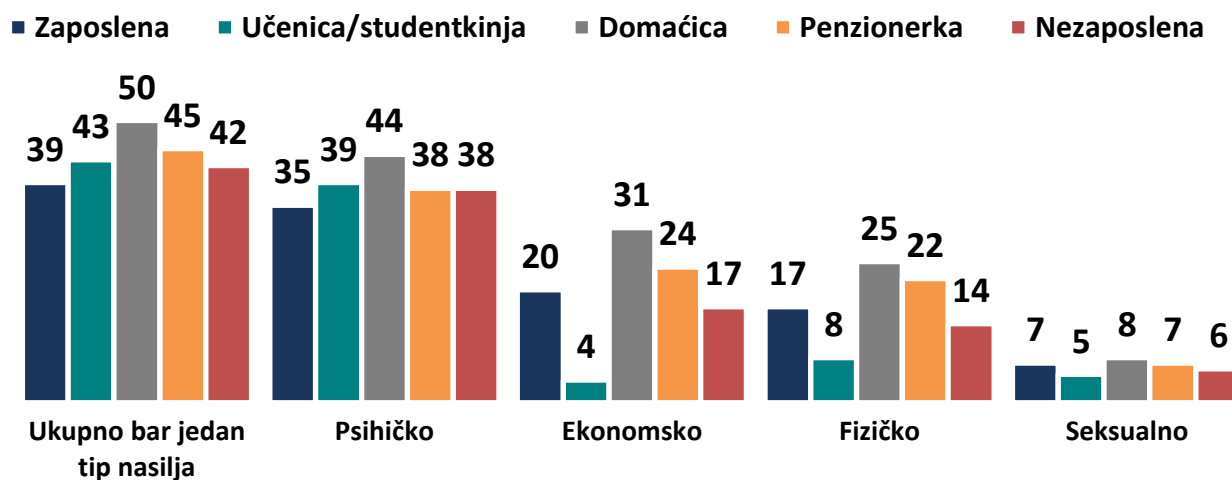

Radni status i ekonomska nezavisnost¹⁸

Iskustvo sa nasiljem tokom života u odnosu na radni status u trenutku istraživanja ukazuje tek na **blagu tendenciju** da su žene koje su u trenutku istraživanja bile **domaćice** u nešto većoj meri saopštile iskustva sa partnerskim nasiljem tokom života (Grafikon 4.1.3.5).

Grafikon 4.1.3.5: Prevalenca partnerskog nasilja tokom života (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) u zavisnosti od radnog statusa u trenutku istraživanja

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

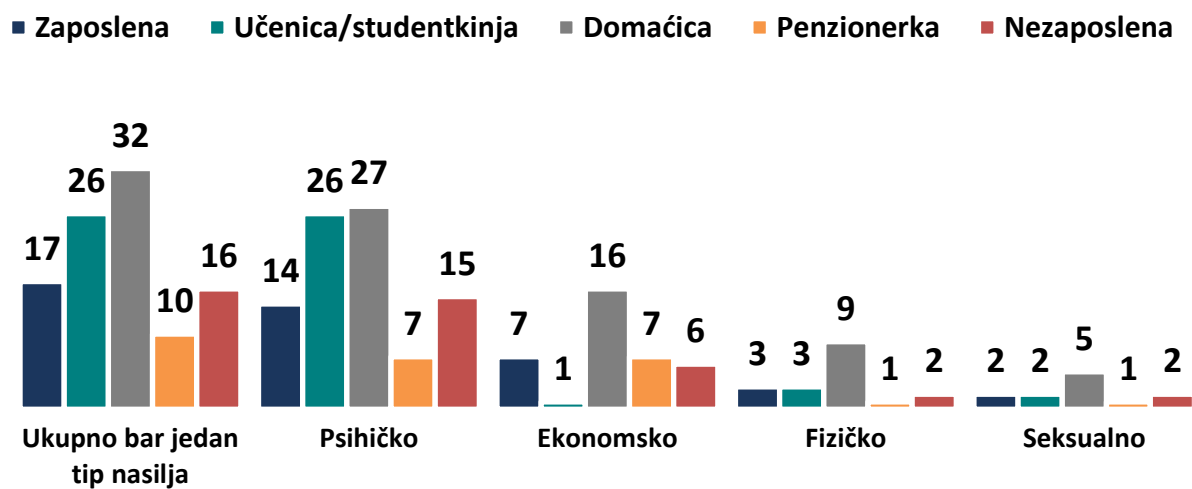

¹⁸ Rezultati se odnose na 97% ukupne populacije žena koje su navele podatak o svom radnom statusu

Kako se, međutim, radni status žena tokom života mogao menjati, jasnija slika povezanosti radnog statusa i iskustva sa partnerskim nasiljem dobija se kada se izloženost nasilju posmatra u poslednjih dvanaest meseci. **Domaćice i učenice i studentkinje saopštile su veći procenat iskustva sa nasiljem tokom poslednjih dvanaest meseci.**¹⁹ Ali, dok su učenice i studentkinje u odnosu na ostale tri grupe (zaposlene, nezaposlene i penzionerke), saopštile veći procenat isključivo psihičkog nasilja (što je u skladu sa nalazom dobijenim za žene starosti od 15 do 24 godine), domaćice su u većem procentu saopštile iskustva sa sva četiri tipa nasilja. (Grafikon 4.1.3.6).

Grafikon 4.1.3.6: Prevalenca partnerskog nasilja u poslednjih 12 meseci (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) u zavisnosti od radnog statusa u trenutku istraživanja

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

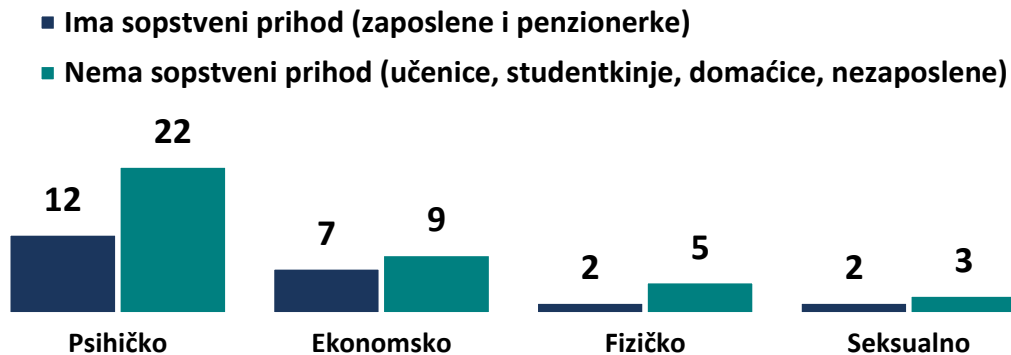
Kada se prisustvo nasilja u poslednjih dvanaest meseci posmatra po ekonomskoj nezavisnosti (da li žene imaju ili nemaju sopstveni prihod), rezultati pokazuju da su žene **bez sopstvenog prihoda u trenutku istraživanja** (učenice i studentkinje, nezaposlene žene i domaćice) saopštile u većem procentu iskustvo sa partnerskim nasiljem (sa izuzetkom seksualnog) u poslednjih 12 meseci, od žena koje su u tom trenutku imale sopstveni prihod (zaposlene žene i penzionerke).²⁰ (Grafikon 4.1.3.7).

¹⁹ Za n=733 (zaposlene žene) CI 95%: 17% +/- 2.7%; za n=131 (učenice/studentkinje) CI 95%: 26% +/- 7.5%; za n=291 (domaćice) CI 95%: 32% +/- 5.4%; za n=286 (penzionerke) CI 95%: 10% +/- 3.5%; za n=315 (nezaposlene) CI 95%: 16% +/- 4.1%;

²⁰ Budući da su podaci o tome da li žene imaju ili nemaju sopstveni prihod izvedeni iz saopštenog radnog statusa, nema podataka o drugim mogućim izvorima prihoda, pored prihoda iz zvaničnih izvora (zaposlene žene i penzionerke)

Grafikon 4.1.3.7: Prevalenca partnerskog nasilja u poslednjih 12 meseci (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) u zavisnosti od ekonomske nezavisnosti

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

Očigledno je, međutim, da se ni povezanost ekonomske nezavisnosti sa iskustvima partnerskog nasilja, kao ni bilo koje drugo od ispitivanih demografskih svojstava, ne može posmatrati izolovano, već u složenom međuodnosu sa drugim svojstvima. Upadljivo je, tako, **da između zaposlenih i nezaposlenih žena (dakle, žena sa i bez sopstvenog prihoda), nema razlika u saopštenim iskustvima sa nasiljem u toku poslenjih 12 meseci.** I nezaposlene žene, kao i zaposlene, saopštavaju znatno manji procenat iskustva sa nasiljem u odnosu na domaćice. (Grafikon 4.1.3.7). Treba uzeti u obzir, međutim, da su nezaposlene žene, trenutno nezaposlene koje aktivno traže posao. Takođe, s obzirom na povezanost stepena prisustva partnerskog nasilja sa obrazovanjem, treba uzeti u obzir da je u kategoriji nezaposlenih žena, kao i zaposlenih, veći procenat žena sa srednjim i visokim obrazovanjem u odnosu na druge kategorije. Sa druge strane, u kategoriji domaćica je procent nisko obrazovanih žena veći u odnosu na sve ostale kaategorije (sa izuzetkom učenica i studentkinja koje su u toku školovanja),(Tabela 4.1.3.7).

Tabela 4.1.3.7: Obrazovanje po radnm statusu

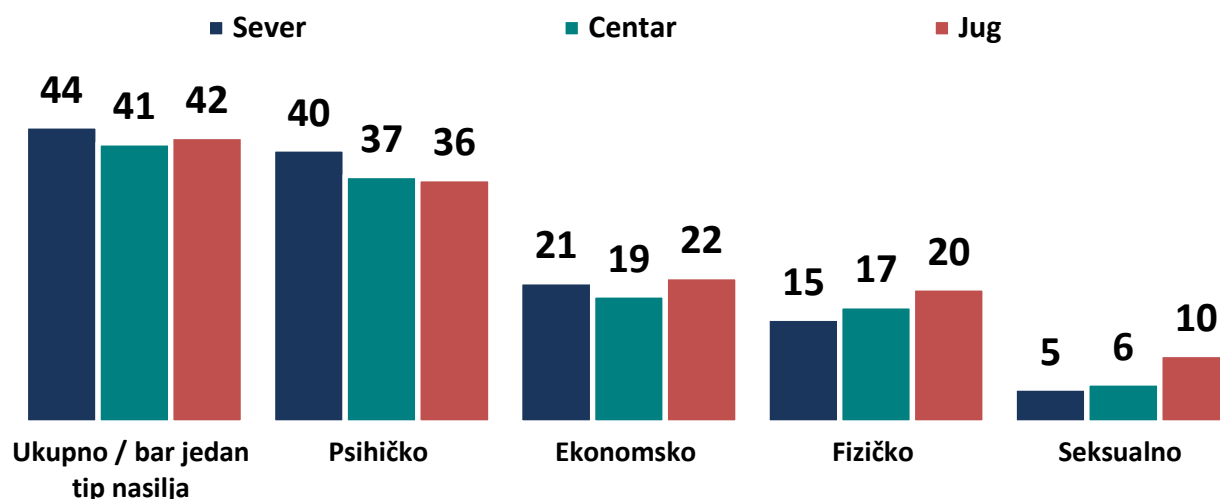
Radni status	Obrazovanje			Total
	Osnovno	Srednje	Više i visoko	
Zaposlena	4%	52%	44%	100%
Učenica/studentkinja	38%	63%	0%	100%
Domaćica	32%	63%	5%	100%
Penzionerka	25%	65%	10%	100%
Nezaposlena	12%	70%	19%	100%

Region i tip naselja

Između regiona nema razlika u ukupnoj prevalenci partnerskog nasilja. Žene iz južnog regiona u odnosu na severni region, saopštile su nešto više iskustava tokom života sa fizičkim i seksualnim nasiljem (Grafikon 4.1.3.8).

Grafikon 4.1.3.8: Prevalenca partnerskog nasilja tokom života (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) po regionima

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

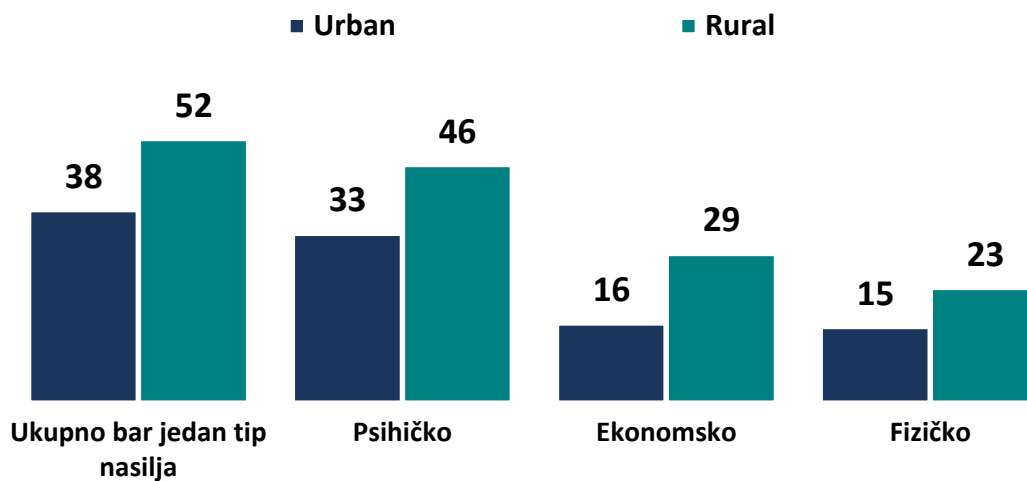
Sa druge strane, žene iz ruralnih naselja u odnosu na žene iz urbanih naselja, saopštile su znatno veći procenat iskustava sa svim tipovima nasilja tokom života, sa izuzetkom seksualnog. (Grafikon 4.1.3.9). Pri tumačenju rezultata, uz moguće kulturološke faktore (ili kao deo ovih faktora), treba uzeti u obzir i da je u ruralnim naseljima veći procenat žena sa niskim obrazovanjem - osnovnom školom ili manje (25% u ruralnim naseljima i 12% u urbanim), odnosno manji procenat sa višim i visokim obrazovanjem (15% u ruralnim naseljima i 29% u urbanim)²¹, kao i da je u ruralnim naseljima znatno veći procenat žena bez sopstvenog prihoda (51% u ruralnim i 38% u urbanim naseljima)²².

²¹ Pearson Chi-Square = 78.07, df=2, p<0.01

²² Pearson Chi-Square = 27.59, df=1, p<0.01

Grafikon 4.1.3.9: Prevalenca partnerskog nasilja tokom života (bar jedan oblik nasilja unutar tipa) po tipu naselja

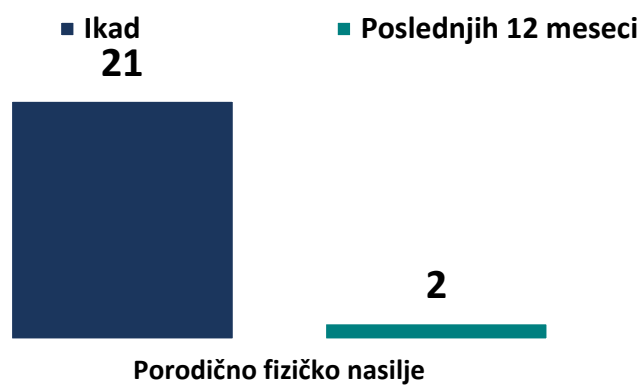
Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

4.1.4 Iskustva sa partnerskim nasiljem i fizičkim nasiljem od strane drugih muških članova porodice – porodično nasilje

Svaka peta žena saopštila je da je tokom života imala iskustvo sa porodičnim nasiljem (fizičkim nasiljem od strane drugih muških članova porodice), a 2% u poslednjih 12 meseci. Prevalenca fizičkog nasilja tokom života veća je u slučaju porodičnog nasilja (21%) nego fizičkog nasilja od strane intimnog partnera (17%). Procenat žena sa iskustvom sa porodičnim nasiljem u poslednjih 12 meseci je isti kao u slučaju iskustva sa partnerskim fizičkim nasiljem.²³ (Grafikon 4.1.4.1).

Grafikon 4.1.4.1: Prevalenca porodičnog nasilja: procenat žena u populaciji žena koje imaju ili su imale intimnog partnera sa iskustvom fizičkog nasilja od strane muškog člana porodice koji nije intimni partner
Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

Procenat žena koje su tokom života imale iskustvo sa bar jednim tipom partnerskog nasilja je znatno veći kod žena koje su imale iskustvo sa porodičnim nasiljem, nego kod žena koje nisu imale takvo iskustvo.²⁴ Čak 71% žena koje su tokom života imale iskustvo sa porodičnim nasiljem saopštilo je da je tokom života imalo iskustvo sa bar jednim tipom partnerskog nasilja, dok je među ženama koje nisu imale iskustvo sa porodičnim nasiljem 34% saopštilo da je imalo iskustvo sa bar jednim tipom partnerskog nasilja. (Grafikon 4.1.4.2).

Veći procenat iskustava sa partnerskim nasiljem tokom života u grupi žena koje su imale iskustvo sa porodičnim nasiljem dobijen je za sva četiri tipa nasilja. (Grafikon 4.1.4.2).²⁵

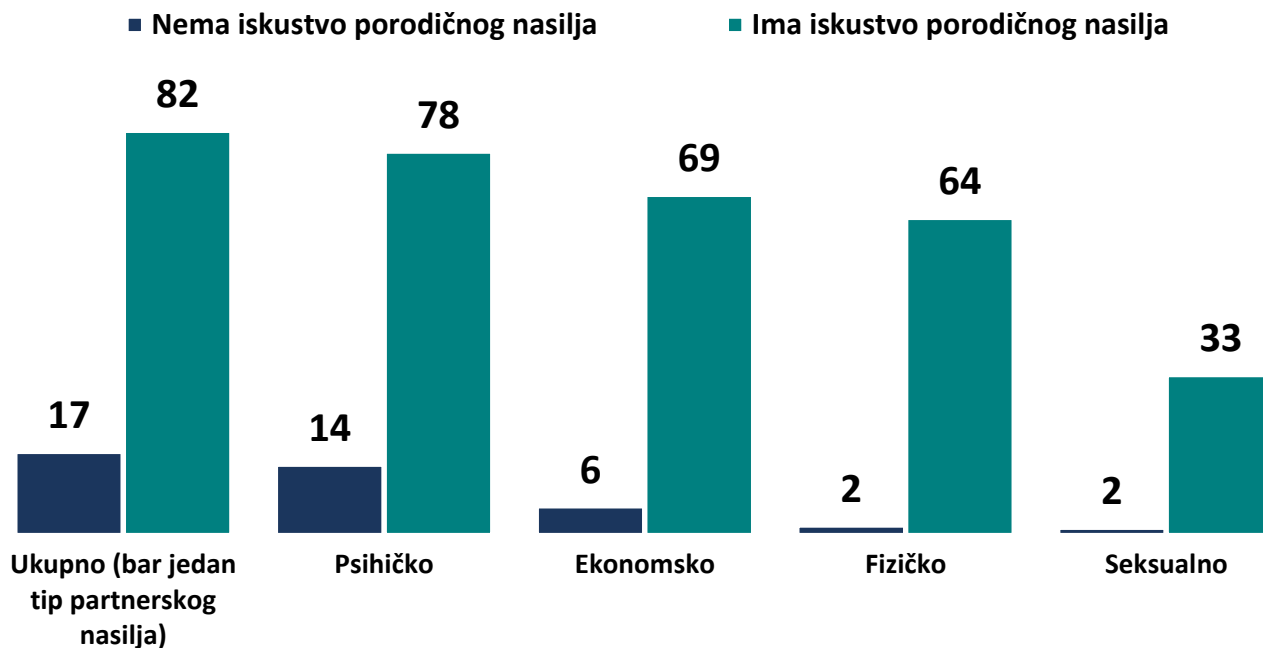
²³ Rezultati se odnose na procenat žena koje su saopštile da su imale iskustvo sa porodičnim fizičkim nasiljem u ukupnoj populaciji (n=1805), ali su u procentima do 100% uključene i žene koje su odbile da odgovore na pitanja o porodičnom nasilju - ukupno 11% žena nije odgovorilo bar na jedno od 6 pitanja koje se tiču različitih oblika porodičnog nasilja tokom života, a 2% na nivou poslednjih 12 meseci.

²⁴ Rezultati se odnose na 89% ukupne populacije žena koje su dale odgovore na sva pitanja o oblicima iskustva sa porodičnim nasiljem (n=1605)

²⁵ Za n=337 (žene koje su tokom života imale iskustvo sa porodičnim nasiljem) CI 95%: 50% +/- 5.3%

Grafikon 4.1.4.2: Prevalenca partnerskog nasilja tokom života (procenat žena sa iskustvom bar jednog tipa nasilja u toku života) u zavisnosti od iskustva sa porodičnim fizičkim nasiljem (bar jedno iskustvo sa fizičkim nasiljem)

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tip nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

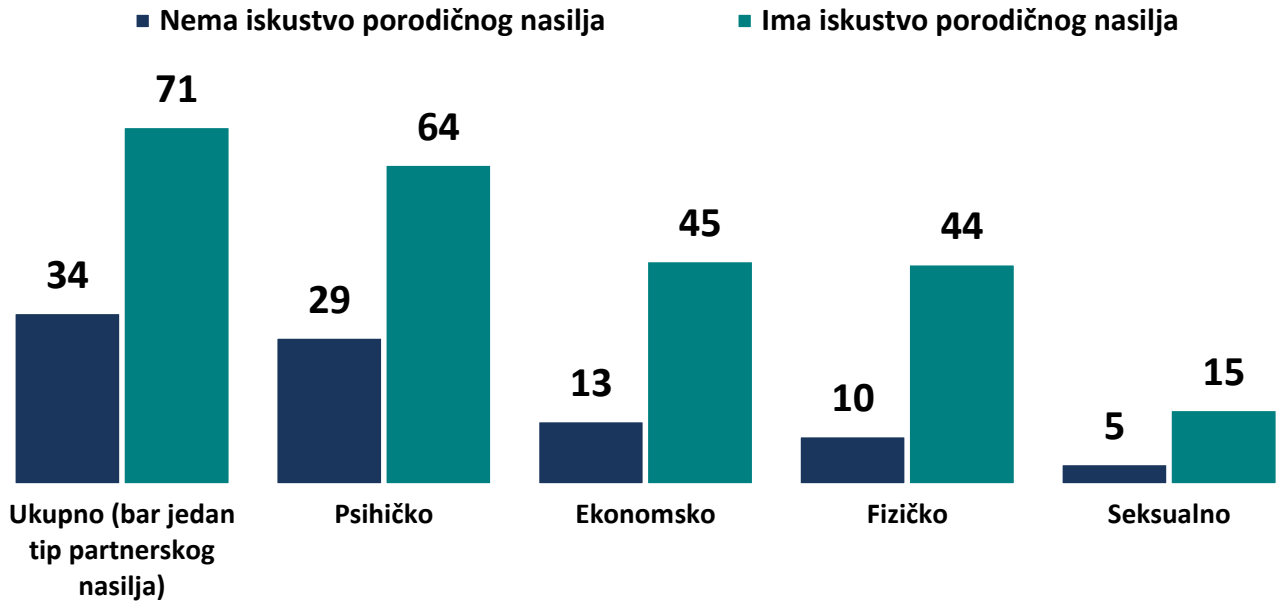

Iskustvo sa partnerskim nasiljem u poslednjih 12 meseci pokazuje još drastičniju razliku između žena koje su imale i koje nisu imale iskustvo sa porodičnim nasiljem u poslednjih 12 meseci : čak **82%** žena koje su u poslednjih 12 meseci imale iskustvo sa porodičnim nasiljem imalo je iskustvo sa bar jednim tipom partnerskog nasilja, dok je bar neko iskustvo partnerskog nasilja imalo **17%** žena koje nisu iskusile porodično nasilje u poslednjih 12 meseci.²⁶ I za period poslednjih 12 meseci, kao i u slučaju životnog iskustva, žene koje su imale iskustvo sa porodičnim nasiljem u znatno većem procentu su saopštile iskustva sa partnerskim nasiljem u sva četiri tipa nasilja (Grafikon 4.1.4.3).

²⁶ Rezultati se odnose na 98% ukupne populacije populacije žena koje su dale odgovore na sva pitanja o oblicima iskustva sa porodičnim nasiljem u poslednjih 12 meseci (n=1763)

Grafikon 4.1.4.3: Prevalenca partnerskog nasilja u poslednjih 12 meseci (procenat žena sa iskustvom bar jednog tipa nasilja u toku života) u zavisnosti od iskustva sa porodičnim fizičkim nasiljem u poslednjih 12 meseci (bar jedno iskustvo sa fizičkim nasiljem)

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž...; Jedan odgovor za svaki od tipova nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

4.2. Prevalenca psihičkih oblika nasilja

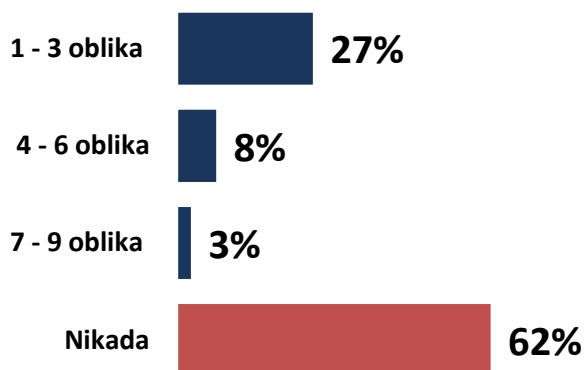
Četvrtina žena je iskusilo između jednog i tri ispitivana oblika psihičkog nasilja, a najučestaliji oblik psihičkog nasilja predstavlja insistiranje muških partnera da u svakom trenutku znaju gde se one nalaze. Psihičke oblike nasilja žene trpe sa manjim ili većim stepenom kontinuiteta – u proseku za sve ispitivane oblike 70% žena ili više je izvestilo da ih je doživelo makar nekoliko puta tokom života. Iako postoji značajna izloženost različitim oblicima psihičkog nasilja, obraćanje ženama za pomoć je najčešće izostalo. Najveći stepen oslonca žene su nalazile u svojim prijateljima ili porodici, dok je obraćanje formalnim institucijama ili NVO sektoru na jako niskom nivou.

4.2.1. Izloženost žena psihičkom nasilju prema broju i pojedinačnim oblicima psihičkog nasilja

Oblike psihičkog nasilja koje u partnerskom odnosu ispoljava muškarac prema ženi, a koji su bili ispitivani u ovom istraživanju čine sprečavanje druženja sa prijateljima, sprečavanje kontakta sa porodicom, insistiranje muškog partnera da u svakom trenutku zna gde je žena, ispoljavanje besa kada žena razgovara sa drugim muškarcem, često iznošenje sumnje i optuživanje žene da je neverna, zahtevanje da žena traži dozvolu od muškarca pre nego što ode kod bilo kakvog lekara, ponižavanje i vređanje pred drugim ljudima, namerno zastrašivanje (preteći pogledi, vikanje, razbijanje stvari po kući...) i pretnje upućene ženi da će povrediti nju ili nekoga do koga je njoj stalo. **Bar jednom** od 9 navedenih oblika psihičkog nasilja bilo je izloženo **više od trećine žena u Crnoj Gori (38%)**. Posmatrajući u odnosu na ukupnu populaciju, **samo jednom obliku** psihičkog nasilja bilo je izloženo **12% žena, dva oblika** iskusilo je **9%, tri oblika 5%**, dok je veći broj oblika nasilja iskusio manji procenat žena (Grafikon 4.2.1.1). Pored toga, **u proteklih 12 meseci bar jedan oblik** psihičkog nasilja doživelo je **16% žena u Crnoj Gori**. Uzimajući u obzir **sve navedene oblike psihičkog nasilja**, svega **5%** žena ističe da je bilo sprečeno da zbog **doživljavanja tog oblika izostaje sa posla**, a u proseku, **svaka deseta žena je odbila da odgovori na ovo pitanje (11%)**.

Grafikon 4.2.1.1: Proceniti žena koje su bile izložene različitom broju oblika psihičkog nasilja od 9 ispitivanih oblika – broj oblika

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž: Jedan odgovor za svaki od oblika nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

Najučestaliji oblik psihičkog nasilja koji su doživle žene u Crnoj Gori je bio insistiranje muških partnera da u svakom trenutku znaju gde se one nalaze – 27% žena je bar jednom u životu bilo suočeno sa ovih zahtevom (Grafikon 4.2.1.2). Sledeći oblik psihičkog nasilja po učestalosti jeste **ispoljavanje besa od strane muškog partnera kada žena razgovara sa drugim muškarcem**, što je doživela **petina žena (19%)**. Potom, **15% žena je navelo da je od strane svog partnera doživelo optužbe da je neverna**, **12% žena izveštava da je bilo zastrašivano**, a svaka deseta žena izveštava o tome da navodi da ju je muški partner sprečavao da vidi prijatelje. Ostali oblici

psihološkog nasilja zahtevanje muškog partnera da žena od njega traži dozvolu pre nego što ode kod lekara, što je doživelo 3% žena.

Grafikon 4.2.1.2: Procenti žena koje su bile izložene različitim oblicima psihičkog nasilja od strane partnera – pojedinačni oblici

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž: Jedan odgovor za svaki od oblika nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

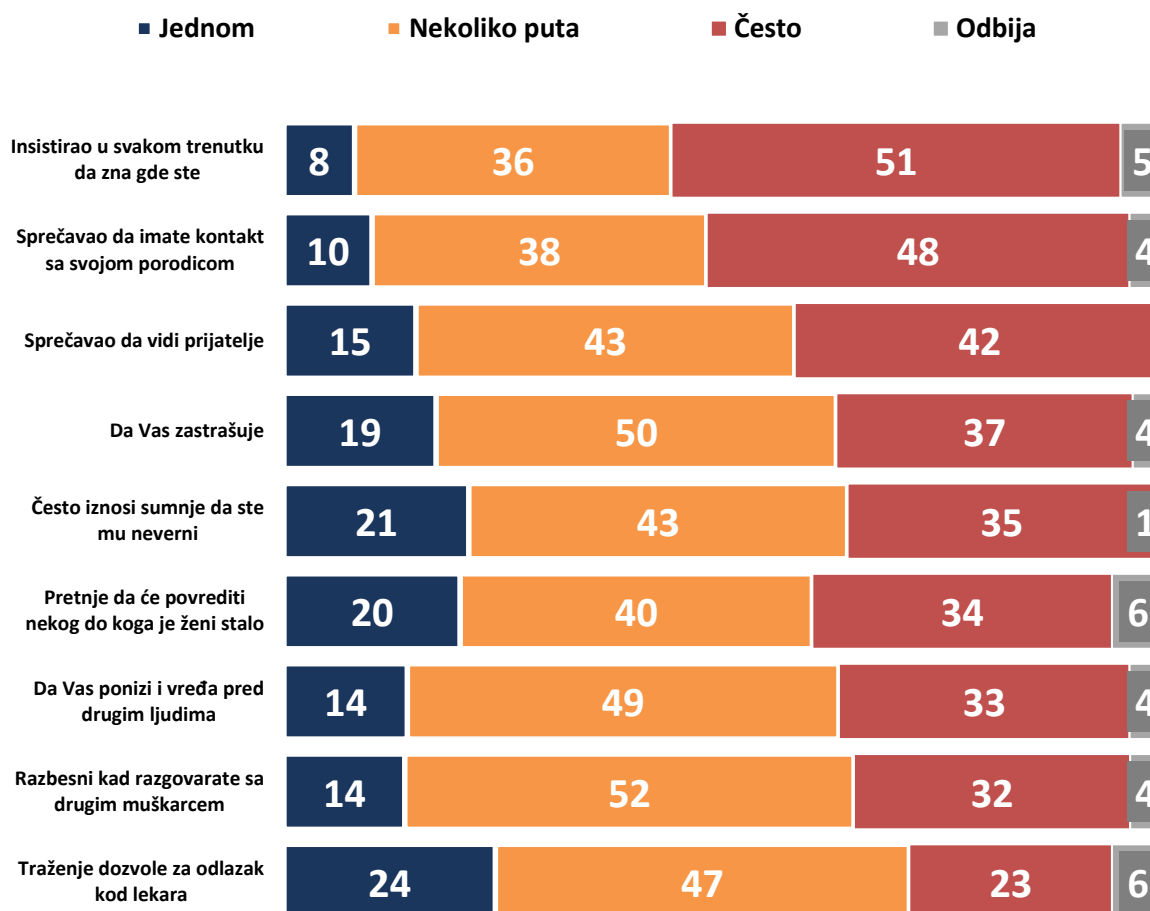

Stavljajući u fokus **sociodemografske karakteristike žena**, registruju se dosledne razlike u pogledu učestalosti javljanja različitih oblika psihičkog nasilja. Tako, **žene iz ruralnih sredina češće** od proseka izveštavaju o izloženosti nekoliko oblika psihičkog nasilja. Oblici psihološkog nasilja koji su se češće dešavali ženama iz ruralnih područja su: **sprečavanje žena da vide svoje prijatelje, insistiranje partnera da u svakom trenutku zna gde se žena nalazi, traženje dozvole od partnera da žena ode kod lekara, namerno zastrašivanje i pretnje partnera da će povrediti nekoga do koga je ženi stalo.** Regionalne razlike su takođe uočljive, pa tako žena iz **severnog predela Crne Gore** češće od proseka izveštavaju o iskustvima da **je partner u svakom trenutku insistirao da zna de mu se žena nalazi i da je od partnera morala da traži dozvolu da bi otišla kod lekara.** Potom, registruju se i **razlike u pogledu obrazovanja**, jer sa porastom stepena obrazovanja žena opadaju procenti žena koje su doživele psihičko nasilje, a takođe i žene **sa osnovnim obrazovanjem češće su žrtve psihičkog nasilja u odnosu na žene sa višim ili visokim obrazovanjem.** Govoreći isključivo o ženama sa osnovnim obrazovanjem one su češće od proseka doživele da ih partner sprečava da ima kontakt sa svojom porodicom, insistiranje partnera da u svakom trenutku znaju gde se žena nalazi i traženje dozvole od partnera da žena ode kod lekara. Na kraju, uzimajući u obzir i **starosnu komponentu**, nalazi istraživanja pokazuju da su procenti žena koje su doživele određene oblike psihičkog nasilja mahom veći **među starijim ženama (55-65 godina).** Izuzetak predstavljaju česta iznošenja sumnje da je žena neverna i ispoljavanja besa kada razgovara sa drugim muškarcem, što su dva oblika nasilja koje su češće doživele **mlađe žene u odnosu na starije.** Ipak, bilo bi **pogrešno zaključiti da su žene izložene psihičkom nasilju u starijem dobu**, jer se razmatrani rezultati odnose na prevalencu partnerskog nasilja tokom života, tj. na to da li su žene *ikada* u životu doživele neki od istraživanih oblika psihičkog nasilja, ne i *kada* su ga doživele. Samim tim, prikladnije je interpretirati rezultate da su upravo najstarije žene, zbog najvećeg broja godina imale najviše prilika da imaju partnerske odnose, a samim tim i da potencijalno iskuse različite oblike psihičkog nasilja o kojima izveštavaju.

Govoreći o učestalosti doživljavanja pojedinih oblika psihičkog nasilja, uviđa se da je **insistiranje partnera da u svakom trenutku zna gde se žena nalazi oblik psihičkog nasilja za koji najveći procenat žena izveštava da ga je doživelo**– 36% žena navodi da ga je makar nekoliko puta doživelo, a 51% žena izveštava da ga je učestalo doživelo (Grafikon 4.2.1.3). **Nešto manje od polovine žena (48%)** ističe da je često **doživljavala zabrane od svog partnera da ostvari kontakt sa svojom porodicom**, a u proseku, **četiri od deset žena (42%)** je iskusilo **sprečavanje od strane partnera da vidi svoje prijatelje**. Sumativno gledano, može se zaključiti da je za sve ispitivane oblike psihičkog nasilja nizak procenat onih žena koje navode da su se samo jednom tokom života susrele sa njim, već pak da je najveći procenat onih koji izveštavaju o manjoj ili većoj kontinuiranosti susretanja sa njim tokom svog života.

Grafikon 4.2.1.3: Učestalost doživljavanja psihičkih oblika nasilja

Koliko često su Vam se ovakve stvari dešavale? Jedan odgovor za svaki oblik nasilja; Baza: 38% populacije, one žene koje su navele da su imale iskustvo psihičkog nasilja

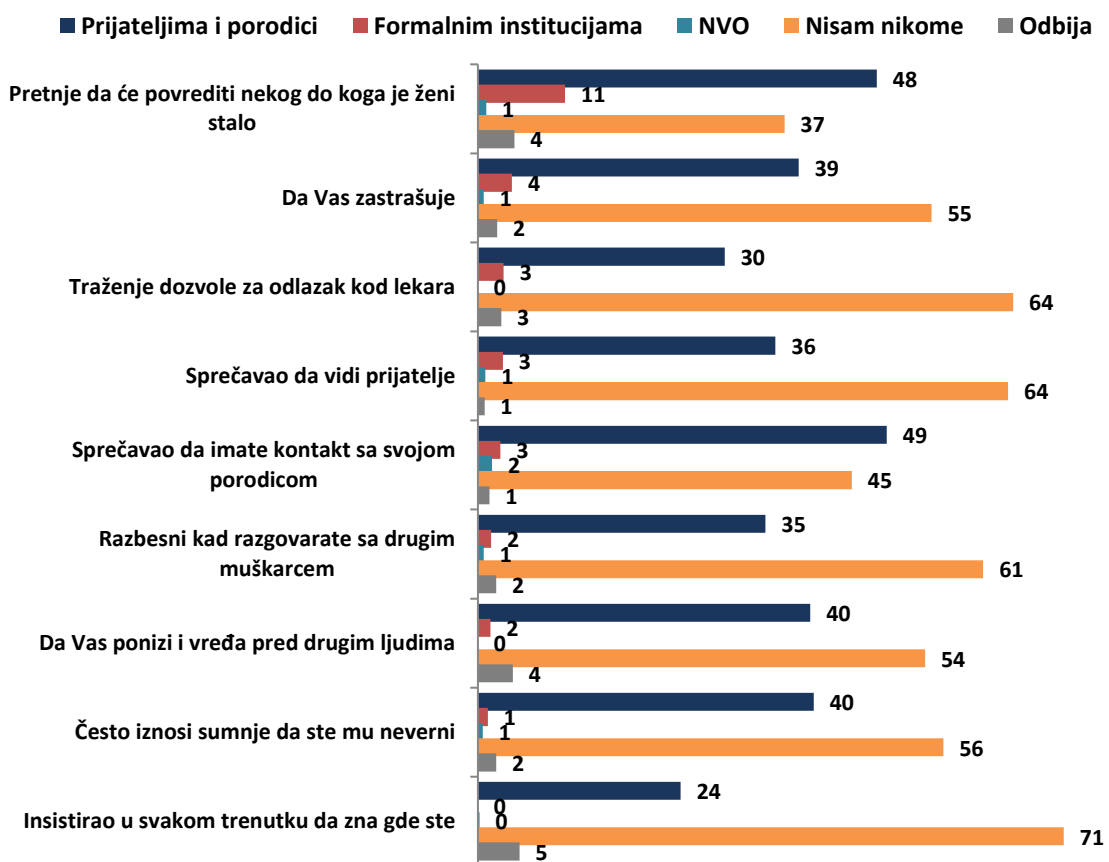

4.2.2 Reagovanje žena na iskustva psihičkog nasilja

Žene u Crnoj Gori koje su bile ili jesu u ovom trenutku izložene psihičkom nasilju **najčešće se u vezi sa ovim iskustvima ne obraćaju nikome za pomoć**. Kod većine ispitivanih oblika psihičkog nasilja, više od polovine žena koje su ih doživle navelo je da se nije nikome obratilo za pomoć (Grafikon 4.2.2.1). Među onima koje pak jesu, **najveći procenat obratio se prijateljima ili porodici**, dok je procenat žena koje su se obratile formalnim institucijama značajno niži. Najveći stepen spremnosti obraćanja formalnim institucijama registrovan je za **žene koje su iskusile pretnje da će partner povrediti nekoga do koga je ženi stalo – 11% njih je ovaj čin prijavilo formalnim institucijama**. **Nevladinim organizacijama** ni kod jednog oblika psihičkog nasilja nije se obratilo **više**

od 3% žena. Imajući navedeno u vidu, čini se da se formalne institucije i nevladine organizacije od strane žena ne prepoznaju kao potencijalni partner za rešavanje problema psihičkog nasilja, a upitno je i kako same žene doživljavaju i tumače razmatrane zahteve i reakcije partnera, da li ih uopšte smatraju problematičnim i prepoznaju kao oblike nasilja koje bi trebalo da nađu svoj put do formalnih i neformalnih institucija. Jedina dva oblika kod kojih je više od polovine žena navelo da se obratilo nekome za pomoć jesu sprečavanje kontakata sa porodicom i pretnje od strane muškog partnera. **Generalno gledano za svih 9 ispitivanih oblika psihičkog nasilja svega 3% žena se obratilo formalnim institucijama.**

Grafikon 4.2.2.1: Načini reagovanja žena na iskustva različitih oblika psihičkog nasilja
 Da li ste se obratili nekome za pomoć? Jedan odgovor za svaki oblik nasilja; Višestruki odgovori; Baza: 38% populacije, one žene koje su navele da su imale iskustvo psihičkog nasilja

4.3 Prevalenca ekonomskih oblika nasilja

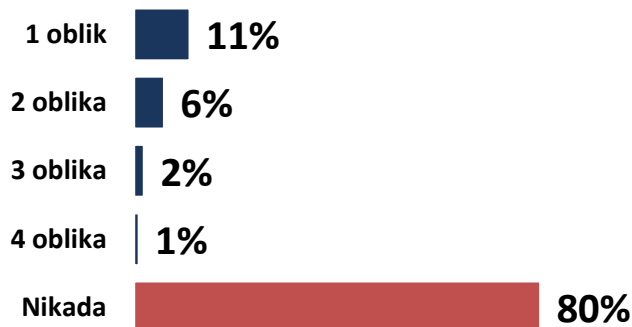
Žene u Crnoj Gori najčešće izveštavaju o tome da su iskusile samo jedan oblik ekonomskog nasilja. Određivanje od strane partnera koliko novca žena sme da potroši predstavlja oblik ekonomskog nasilja o kojem 14% žena izveštava da ga je iskusilo. Učestalost doživljavanja ekonomskih oblika nasilja je takođe značajna, pa tako za sva četiri ispitivana oblika više od 60% žena izveštava da ih je doživelo makar nekad od strane svog partnera. Žene sa iskustvima ekonomskog nasilja su se retko obraćale bilo kome za pomoć, a posebno formalnim institucijama i NVO sektoru.

4.3.1. Izloženost žena ekonomskom nasilju prema broju i pojedinačnim oblika ekonomskog nasilja

Kao što je prethodno navedeno, oblici ekonomskog nasilja koji su se ispitivali u ovoj studiji su : kupovina stvari od novca koji pripada ženi ili kreditno zaduživanje na njeno ime bez njenog znanja, oduzimanje novca koji je zaradila od nje, određivanje koliko novca sme da potroši, zabranjivanje da se zaposli ili primoravanje da napusti posao ili prekine obrazovanje. **Svaka peta žena u Crnoj Gori doživela je bar jedan oblik ekonomskog nasilja**, a u proteklih 12 meseci u Crnoj Gori **8% žena bilo je izloženo ekonomskom nasilju**. Samo jedan od 4 istraživana oblika ekonomskog nasilja doživelo je 11% žena, dva oblika 6% žena, 3 oblika 2%, dok je sva četiri istraživana oblika ekonomskog nasilja doživelo 1% žena u Crnoj Gori (Grafikon 4.3.1.1). Samo **4% žena** ističe da je zbog iskustva ekonomskog nasilja **bilo sprečeno da radi ili da ode na posao**, a među ovim ženama se češće od proseka ističu žene iz ruralnih područja Crne Gore.

Grafikon 4.3.1.1: Procenti žena koje su bile izložene različitom broju oblika ekonomskog nasilja od 4 ispitivanih oblika – broj oblika

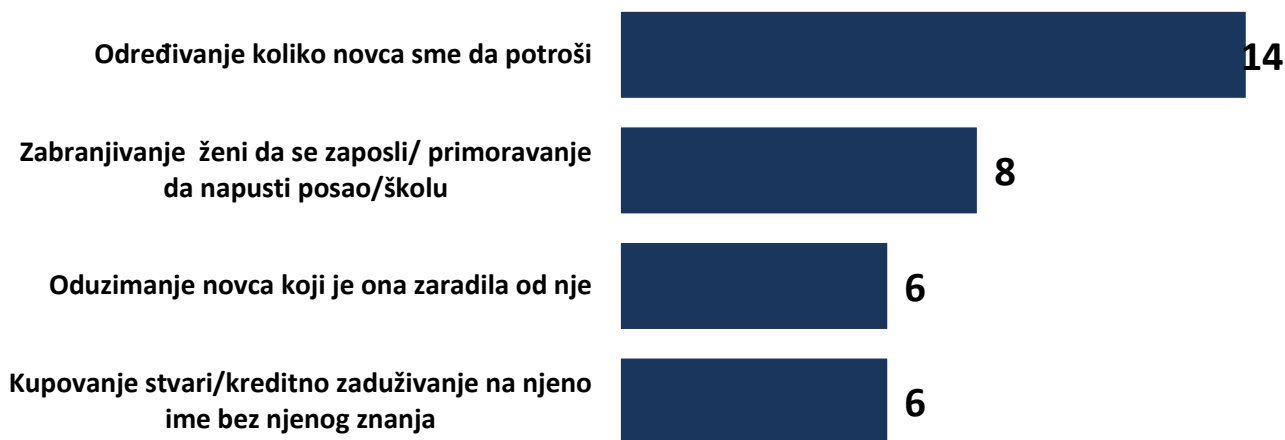
Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž: Jedan odgovor za svaki oblik nasilja; Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

Oblik ekonomskog nasilja koji su žene u Crnoj Gori najčešće doživljavale jeste određivanje od strane muškog partnera koliko novca smeju da potroše, za koje 14% žena navodi da im se dogodilo bar jednom u životu (Grafikon 4.3.1.2). Zabranjivanje da se zaposli ili pak primoravanje da napusti posao ili prekine obrazovanje doživelo je 8% žena, dok po 6% žena navodi da im je muški partner oduzimao novac koji su zaradile ili da je kupovao stvari od njihovog novca ili se kreditno zaduživao na njihovo ime, bez njihovog znanja.

Grafikon 4.3.1.2: Procenti žena koje su bile izložene različitim oblicima ekonomskog nasilja od strane partnera – pojedinačni oblici

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž: Jedan odgovor za svaki oblik nasilja Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

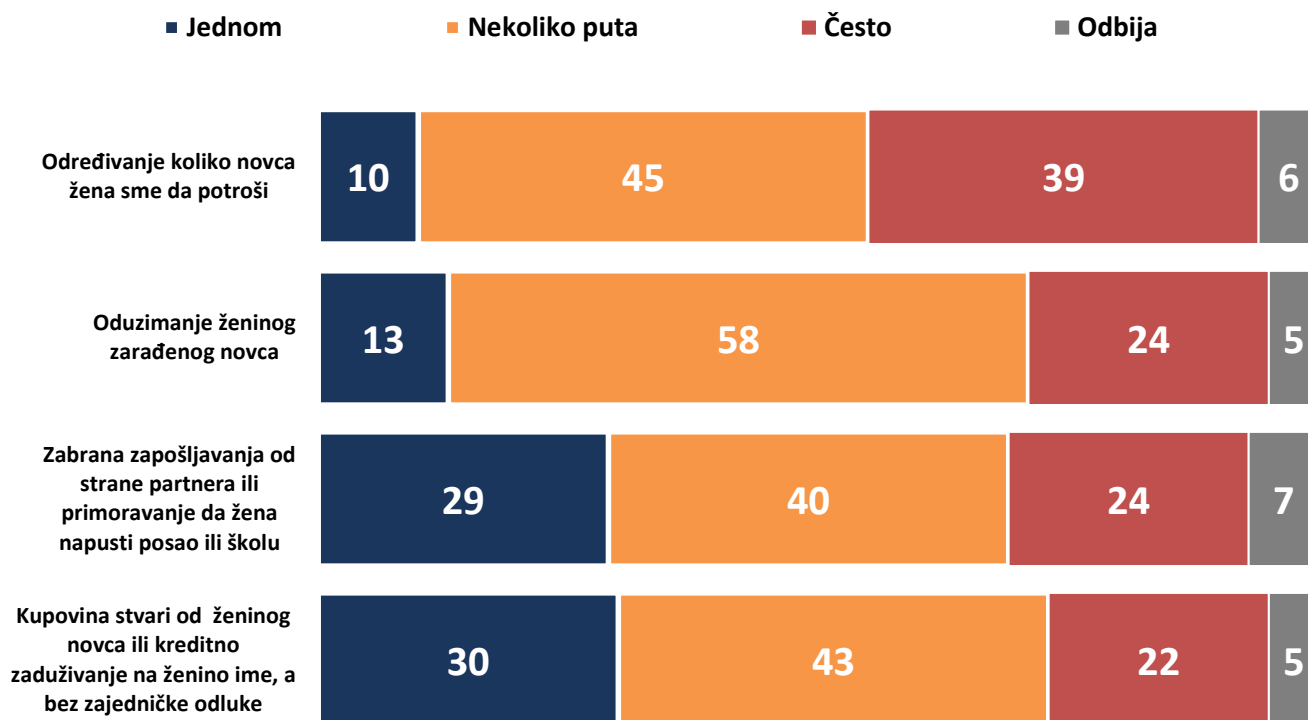

Govoreći o sociodemografskim razlikama, žene iz ruralnih područja dosledno za sva četiri oblika ekonomskog nasilja češće od proseka ističu da su iskusile ove oblike nasilja na svojoj koži. Regionalne razlike se ispoljavaju na jednom ispitivanom obliku ekonomskog nasilja, pa tako žene iz severnog regiona Crne Gore češće ističu da su imale iskustvo zabrane od strane partnera da se zaposle ili primoravanje partnera da ona napusti školu ili posao. Dalje, i kod ekonomskog tipa nasilja, žene sa osnovnim obrazovanjem učestalije izveštavaju o susretanju sa njim. Tako, ovim ženama je češće partner određivao koliko novca smeju da potroše i da im je partner branio zaposlenje ili ih je primoravao da napuste posao ili svoj obrazovni put. Stavljajući u fokus starosne kategorije registruje se da najstarije žene, odnosno žene uzrasta od 55 do 65 godina, češće od proseka izveštavaju o tome da su im partneri oduzimali novac koji su prethodno zaradile, žene od 45 do 65 godina češće ističu da su se susrele sa određivanjem od strane partnera koliko novca smeju da potroše.

Učestalost doživljavanja navedenih oblika ekonomskog nasilja varira. U proseku, četiri od deset građanki (39%) Crne Gore ističe da je često iskusilo da im partner određuje koliko novca smeju da potroše, a ovaj oblik ekonomskog nasilja je nekoliko puta u svom životu doživelo 45% žena, što je ujedno i najučestaliji oblik ekonomskog nasilja (Grafikon 4.3.1.3). Drugi po učestalosti oblik ekonomskog nasilja jeste branjenje zaposlenja ili primoravanje partnera da žena napusti posao ili školovanje za koji četvrtina žena (24%) ističe da ga je učestalo doživela, a 40% ističe da ga je doživela nekoliko puta tokom života. U poređenju sa psihičkim nasiljem, kod ovih oblika nasilja registruje se porast izveštavanja da su se neki od njih odigrali samo jednom – 30% žena navodi da je samo jednom iskusilo da je partner njihovim novcem ili njihovom karticom kupovao stvari. Iako 29% žena ističe da je samo jednom iskusilo zabranu zapošljavanja ili primoravanja da napuste posao ili obrazovanje, postavlja se pitanje da li je opravdano ovaj oblik nasilja posmatrati kao ekscenčni, a ne kao oblik nasilja koji se ponavlja jer nedostaje informacija o tome da li su ove žene zaista ispunile ove zahteve partnera, a među onima koje jesu, da li je bilo ponovnih pokušaja da se zaposle ili da se obrazuju, pa samim tim i nedostaje informacije o načinu reagovanja partnera u tim situacijama.

Grafikon 4.3.1.3: Procenti žena koje su bile izložene različitim oblicima ekonomskog nasilja od strane partnera – pojedinačni oblici

Koliko često su Vam se ovakve stvari dešavale? Jedan odgovor za svaki oblik nasilja; Baza: 20% populacije, one žene koje su navele da su male iskustvo ekonomskog nasilja

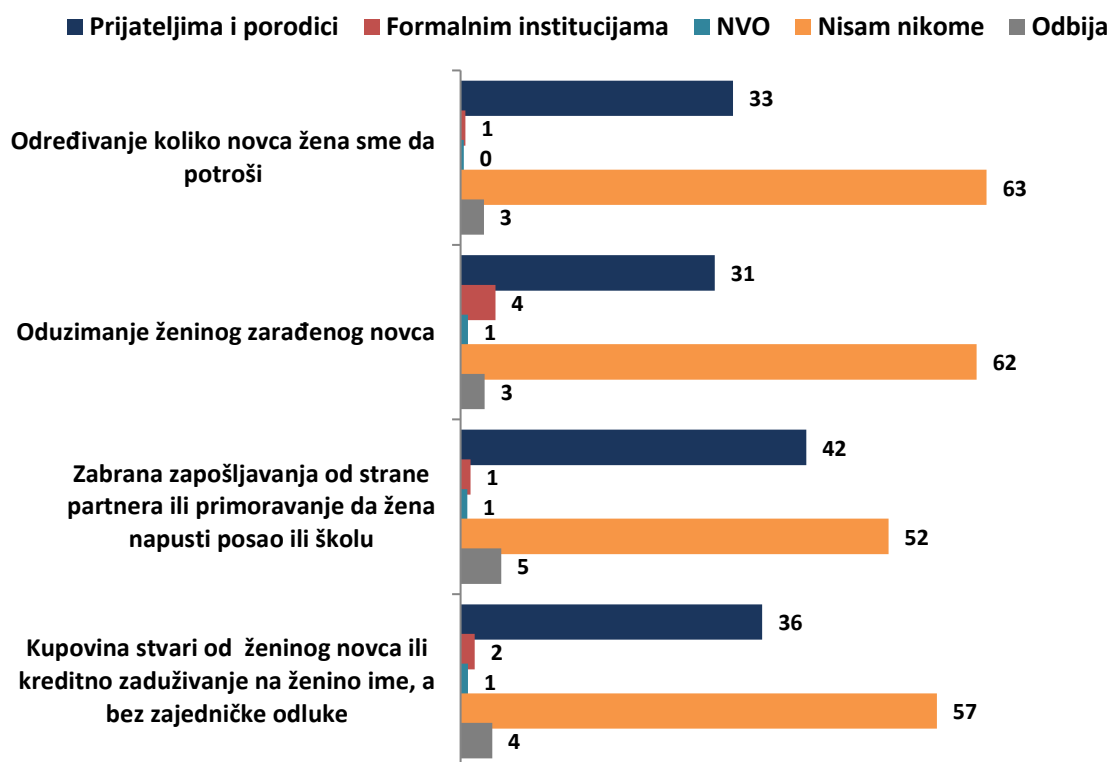

4.3.2. Reagovanje žena na iskustva ekonomskog nasilja

Kod sva četiri ispitivana oblika ekonomskog nasilja **više od polovine žena koje su im bile izložene nije potražilo nikakvu pomoć** (Grafikon 4.3.2.1). U poređenju sa psihološkim oblicima nasilja, registruje se **još niži stepen obraćanja** bilo kome za pomoć, a posebno su se žene u **manjoj meri oslanjale na pomoć formalnih institucija i NVO sektora**. U manjini onih koje jesu, najveći deo obratio se porodici ili prijateljima, dok procenti žena koje su se obratile formalnim institucijama ni u ovom slučaju ne prelaze 4%. **Oblik nasilja za koji najveći procenat žena (4%) navodi da se obratilo formalnim institucijama jeste oduzimanje novca od strane partnera**. Nevladinim organizacijama obraćalo se još manje žena, ne više od 1% po obliku ekonomskog nasilja. **Uzimajući u obzir sve ispitivane 2% žena je neku pomoć tražilo u okviru formalnih institucija**.

Grafikon 4.3.2.1: Načini reagovanja žena na iskustva različitih oblika ekonomskog nasilja

Da li ste se obratili nekome za pomoć? Višestruki odgovori; Baza: 20% populacije, one žene koje su navele da su imale iskustvo ekonomskog nasilja

4.4 Prevalenca fizičkih oblika nasilja

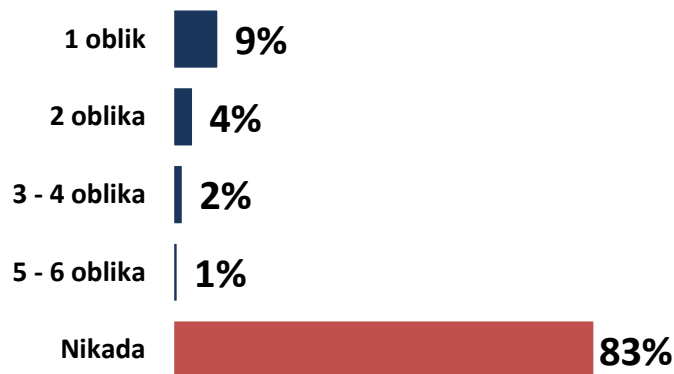
U proseku, svaka deseta žena u Crnoj Gori je iskusila jedan oblik fizičkog nasilja. Šamaranje ili gađanje sa nečim što može da povredi ženu predstavlja oblik fizičkog nasilja o kojem se najčešće izveštava. U poređenju sa psihološkim i ekonomskim oblicima nasilja učestalije se izveštava o tome da su pojedini oblici nasilja bili incidentni, naročito oni oblici koji mogu životno ugroziti ženu. Kod fizičkih oblika nasilja takođe se registruje i porast procenta žena koji su se za pomoć obratile formalnim institucijama, ponovo za ona dela koja mogu životno ugroziti žene.

4.4.1. Izloženost žena fizičkom nasilju prema broju i pojedinačnim oblicima ekonomskog nasilja

Ovim istraživanjem obuhvaćeni oblici fizičkog nasilja muškarca prema ženi bili su: šamaranje, gađanje nečim što može da povredi, guranje, čupanje za kosu, udaranje pesnicom ili nečim što može da povredi, šutiranje, prebijanje, davljenje, namerno nanošenje opekotina, napadanje nožem, pištoljem ili nekim drugim oružjem. **Bar jedan od navedenih oblika fizičkog nasilja doživelo je 17% žena u Crnoj Gori** (Grafikon 4.4.1.1). **Jedan ili dva od 6 istraživanih oblika fizičkog nasilja doživelo je 14% žena u Crnoj Gori**, a veći obim navedenih oblika je iskusio značajno manji procenat žena. Stavlajući fokus na prethodnih 12 meseci, 3% žena u Crnoj Gori izveštava da je doživelo bar jedan od navedenih oblika fizičkog nasilja.

Grafikon 4.4.4.1: Procenti žena koje su bile izložene različitom broju oblika fizičkog nasilja od 6 ispitivanih oblika – broj oblika

*Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž: Jedan odgovor;
Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera*

Da je bar jednom u životu doživelo šamaranje ili gađanje nečim što može da povredi, navodi 14% žena, što ujedno predstavlja i oblike fizičkog nasilja o kojima se najčešće izveštava. **Guranju ili čupanju za kosu** bilo je izloženo 8% žena u Crnoj Gori, dok je **udaranju pesnicom ili nečim što može da povredi**, ali i šutiranju i prebijanju bilo izloženo po 6% žena. Najmanje zastupljeni oblici fizičkog nasilja u Crnoj Gori su, prema navodima žena, **namerno nanošenje opekotina**, koje je pretrpelo 3% žena i **napadi nožem, pištoljem ili drugim oružjem**, kojima je bilo izloženo 2% žena (Grafikon 4.4.4.2).

Grafikon 4.4.4.2: Procenti žena koje su bile izložene različitim oblicima fizičkog nasilja od strane partnera – pojedinačni oblici

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž: Jedan odgovor;
Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

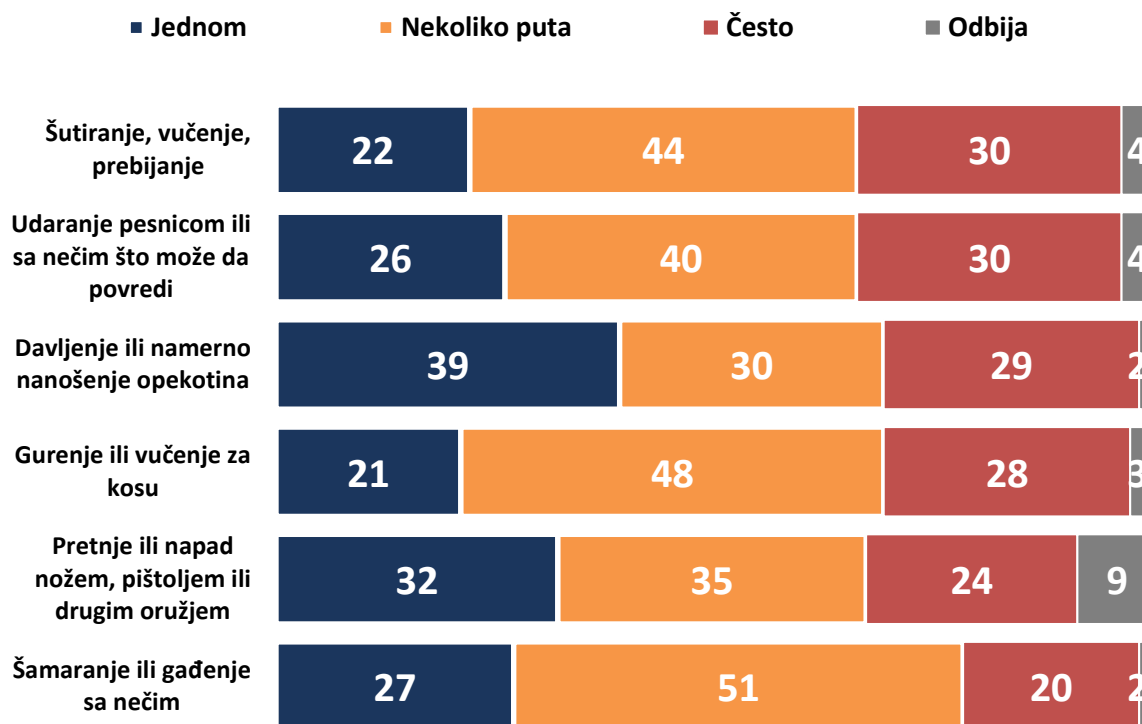

Kod fizičkih oblika nasilja, ne **registruju se dosledne razlike prema sociodemografskim karakteristikama žena**. Tako, žene **iz ruralnih područja** jedino **šamaranje ili gađanje češće od proseka** navode kao deo svog iskustva. U pogledu **regionalnih razlika**, žene sa **juga Crne Gore** su učestalije imale iskustvo da ih partner udari pesnicom ili sa nečim što može da ih povredi. Ni obrazovanje nema značajni doprinos u razumevanju fizičkog nasilja – jedino za iskustva šamaranja ili gađanja žene sa **višim ili visokim obrazovanjem ređe** navode da su imala ovakva iskustva. Ipak, razlike po starosnim kategorijama su uočljive, a dosledno su žene starosti između 35 i 44 godine učestalije bile **žrtve fizičkog nasilja**. One češće navode da su imale iskustvo da ih partner gura ili vuče za kosu, da ih partner udara pesnicom ili nečim drugim što može naneti bol i da ih partner davi ili namerno nanosi opekotine. Od ostalih starosnih kategorija, registruje se da žene starosti od 55 do 65 godina češće od proseka izveštavaju da ih je partner ošamario, a nijedna žena uzrasta od 15 do 24 godina nema iskustvo da ih je partner šutirao, vukao ili prebio.

Posmatrajući učestalost pojedinačnih isptivanih oblika fizičkog nasilja, registruje se da, u poređenju sa prethodna dva oblika nasilja, manji procenat žena izveštava da se oblici fizičkog nasilja odigravaju učestalo. Tako, po 30% žena ističe da su ih partneri često šutirali, vukli i prebijali ili udarali pesnicom ili prebijali, što predstavlja oblike fizičkog nasilja za koje se najučestalije navodi da su ih žene učestalo doživljavale. Međutim, sveukupno gledano, guranje ili vučenje za kosu predstavlja oblik fizičkog nasilja za koji najveći procenat žena (76%) izveštava da se desio više od jednog puta – 48% žena navodi da je ovaj oblik fizičkog nasilja doživelo nekoliko puta, a 28% žena da ga je doživljavalo često (Grafikon 4.4.3). Posledično, samo 2% žena ističe da je zbog iskustva nekog od navedenih oblika fizičkog nasilja bilo primorano da izostaje sa posla, a među njima se posebno po učestalosti ističu žene sa juga Crne Gore.

Grafikon 4.4.4.3: Procenti žena koje su bile izložene različitim oblicima fizičkog nasilja od strane partnera – pojedinačni oblici

Koliko često su Vam se ovakve stvari dešavale? Jedan odgovor; Baza: 17% populacije, one žene koje su navele da su male iskustvo fizičkog nasilja

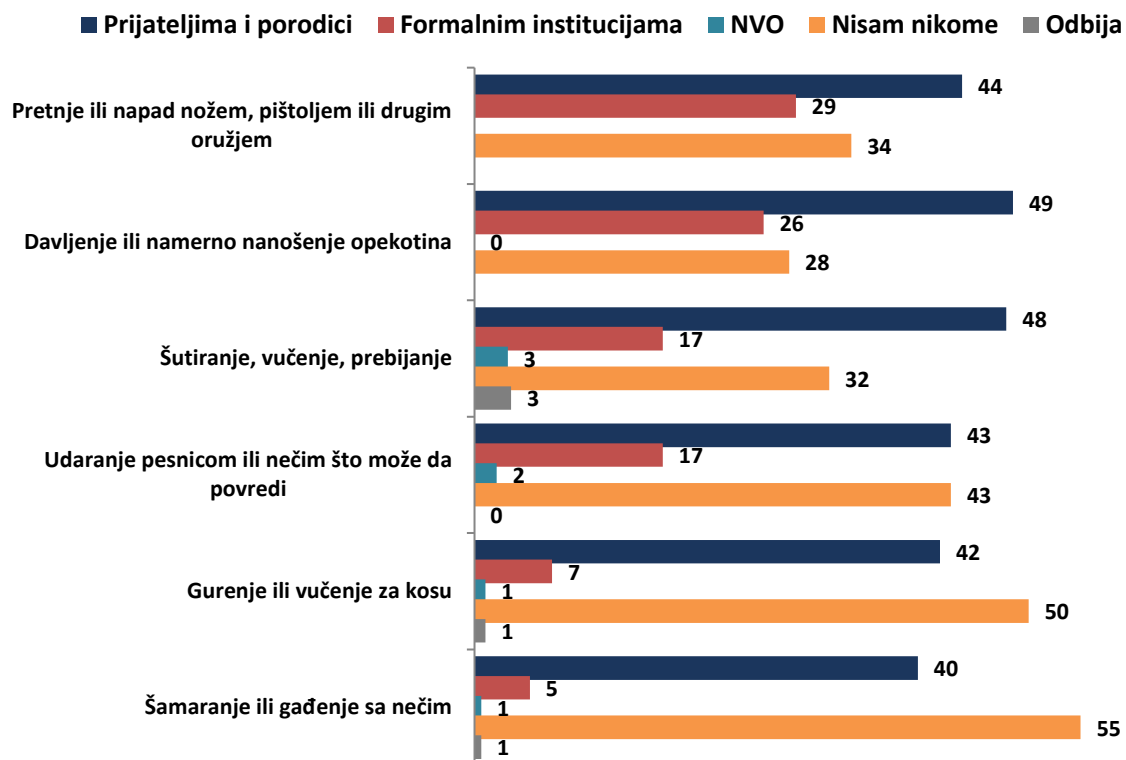

4.4.2 Reagovanje žena na iskustva fizičkih oblika nasilja

U odnosu na prethodno razmatrano psihičko i ekonomsko nasilje, **kod fizičkog nasilja veći su procenti žena koje su se nekome obratile za pomoć**. Kod četiri od šest ispitivanih oblika fizičkog nasilja više od polovine žena koje su ih pretrpele potražilo je pomoć od nekoga (Grafikon 4.4.2.1). Posebno, registruje se značajan porast obraćanja žena formalnim institucijama, posebno za one oblike fizičkog nasilja koji mogu dovesti do ozbiljnih povreda ili do smrtnog ishoda. Procenti žena koje su se obratile nevladinim organizacijama su i u ovom slučaju niski i ne prelaze 3%. Ipak, među ženama koje se odlučuju da potraže pomoć i kod fizičkog nasilja najviše je onih koje se obraćaju porodici i prijateljima. Ponovo uzimajući u obzir sve ispitivane oblike fizičkog nasilja, u proseku se više od polovine žena (52%) nije obratilo nikome za pomoć. **Procenat slučajeva fizičkog nasilja koji je našao svoj put do formalnih institucija je 18%**. Međutim, kada se ovi rezultati posmatraju iz **perspektive žena žrtava fizičkog nasilja**, imajući u vidu da je kod ovog tipa nasilja češće nego kod ostalih ispitivanih tipova postojao određeni broj žena koje su doživele nekoliko oblika fizičkog nasilja, taj procenat je manji i **iznosi 8%**. Dakle, pojedine žene sa iskustvima nekoliko oblika fizičkog nasilja obratile su se formalnim institucijama za sve oblike koje su doživele, te je procenat slučajeva koji su stigli do institucija zbog toga veći u odnosu na procenat žena koje su se obratile za pomoć.

Grafikon 4.4.2.1: Načini reagovanja žena na iskustva različitih oblika fizičkog nasilja

Da li ste se obratili nekome za pomoć? Višestruki odgovori; Baza: 17% populacije, one žene koje su navele da su imale iskustvo fizičkog nasilja

4.5. Prevalenca seksualnih oblika nasilja

U poređenju sa prethodnim oblicima nasilja o doživljavanju seksualnih oblika nasilja se ređe izveštava. Prisiljivanje na seksualni čin predstavlja oblik o kojem se učestalije izveštava u odnosu na prisiljivanje na vršenje seksualnih radnji koje su ponižavajuće za ženu, ali većina žena sa ovim iskustvima navode da su ove oblike nasilja barem nekoliko puta u životu doživele od strane svojih partnera. Takođe, kod ovih oblika nasilja se registruje najmanji procenat građanki koji se ikome obratio za pomoć.

4.5.1. Izloženost žena seksualnom nasilju prema broju i pojedinačnim oblicima seksualnog nasilja

Seksualno nasilje u ovom istraživanju odnosilo se na dva oblika seksualnog nasilja: prisiljavanje žene na seksualni odnos kada ona to ne želi i prisiljavanje na seksualne radnje koje sama žena smatra ponižavajućim. **Jednom od ova dva oblika seksualnog nasilja bilo je izloženo 4% žena**, dok je **oba oblika doživelo 3% žena**, što ukupno čini **7% žena** u Crnoj Gori koje su doživele bar jedan oblik seksualnog nasilja (Grafikon 4.5.1.1). U proteklih **12 meseci 2% žena** u Crnoj Gori bilo je izloženo bar jednom obliku seksualnog nasilja.

Grafikon 4.5.1.1: Procenti žena koje su bile izložene različitom broju oblika seksualnog nasilja– broj oblika
Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž: Jedan odgovor;
 Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

Posmatrajući zasebne oblike seksualnog nasilja, registruje se da je **7% žena doživelo prisiljavanje na seksualni odnos**, a da je **4% žena doživelo prisiljivanje na seksualne radnje koje je ona smatrala ponižavajućima** (Grafikon 4.5.1.2).

Grafikon 4.5.1.2: Procenti žena koje su bile izložene različitom broju oblika seksualnog nasilja– učestalost oblika

Da li se Vama IKADA desilo da Vas je trenutni momak/muž ili bilo koji prethodni momak/muž Jedan odgovor;
Baza: 87% ukupne populacije, žene koje su imale ili u ovom trenutku imaju partnera

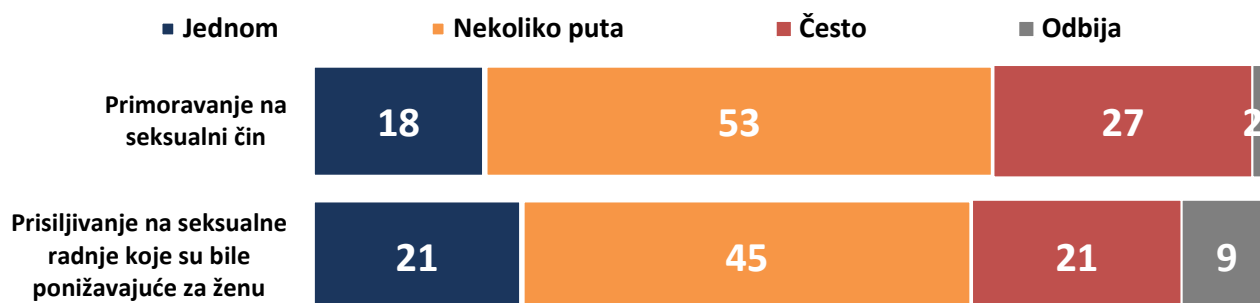

Uvidom u **sociodemografske karakteristike**, razlike po tipovima nasilja se ne pokazuju značajnim, ali su zato **regionalne razlike značajne**. Tako, **žene sa juga Crne Gore** su češće bile i prisiljivane na seksualni čin, ali i na seksualne radnje koje su žene smatrale ponižavajućim. Potom, uzimajući u obzir obrazovanje registruje se da žene sa osnovnim obrazovanjem generalno učestalije odbijaju da govore o ovim iskustvima, dok visokoobrazovne žene učestalije ističu da su ih partneri prisiljivali na činjenje seksualnih radnji koje su one okarakterisale kao ponižavajuće. Na kraju, uzimajući u obzir i **starosnu komponentu**, među ženama koje navode da su bile žrtve prisiljavanja na seksualni čin se češće izdajaju žene starosti od 55 do 65 godina.

O učestalosti ova dva oblika seksualnog nasilja se izveštava na sličan način. Primoravanje žene na seksualni čin se predstavlja kao učestalije u odnosu na primoravanje partnera na ponižavajuće seksualne radnje (Grafikon 4.5.1.3). Značajno mali procenat žena, **svoga 2%**, zbog iskustva **seksualnog nasilja navodi da je bilo primorano da izostane sa posla**, a među ovim ženama se češće od proseka ističu žene starosti od 55 do 65 godina i visokoobrazovne žene.

Grafikon 4.5.1.3: Procenti žena koje su bile izložene različitim oblicima seksualnog nasilja od strane partnera – pojedinačni oblici

Koliko često su Vam se ovakve stvari dešavale? Jedan odgovor; Baza: 7% populacije, one žene koje su navele da su imale iskustvo seksualnog nasilja

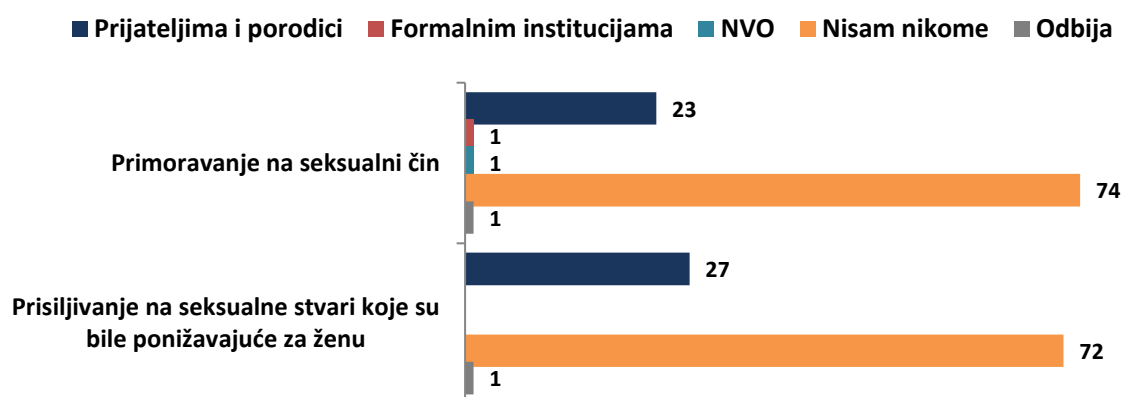

4.5.2 Reagovanje žena na iskustva seksualnog nasilja

Kod seksualnog nasilja se uviđa najniži stepen obraćanja ženama za pomoć – u proseku, sedam od deset žena sa ovakvim iskustvom se nije nikome obratilo (Grafikon 4.5.2.1). Kod seksualnih oblika nasilja skoro u potpunosti izostaje prijavljivanje žena ovih slučajeva formalnim institucijama i neformalnom sektoru. Procenat žena koje su se obratile formalnim institucijama sa iskustvima seksualnog oblika nasilja iznosi 1%.

Grafikon 4.5.2.1: Načini reagovanja žena na iskustva različitih oblika seksualnog nasilja

Da li ste se obratili nekome za pomoć? Višestruki odgovori; Baza: 7% populacije, one žene koje su navele da su imale iskustvo fizičkog nasilja

5. Multisektorski pristup zaštiti žrtava nasilja

5.1. Ciljevi istraživanja

5.1.1. Ciljevi

Glavni cilj ove studije je procjena multisektorskog pristupa zaštiti žrtava nasilja u porodici. Ona obuhvata pregled rada svih institucija uključenih u lanac zaštite žrtava - institucija koje su obuhvaćene Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, ali i nevladinog sektora koji učestvuje u ovom lancu. Osnovni cilj je da se dobiju informacije o tome u kojoj mjeri se ostvaruje multisektorska saradnja propisana Protokolom kao i da se procijeni koje su to ključne tačke u sprovođenju Protokola koje treba poboljšati ili mijenjati.

Radeni su dubinski intervjui sa predstavnicima relevantnih institucija na temu primjene Protokola, njihove percepcije fenomena porodičnog nasilja ali i procjene saradnje sa drugim institucijama u lancu i njihove uloge i zalaganja u ovom procesu. Predstavnici različitih institucija su pritom navodili i osnovne zamjerke koje imaju vezane za Protokole i institucionalni odgovor na nasilje nudeći stručnjačku i sektorsku perspektivu čitavog procesa.

Dodatno su rađeni intervjui sa žrtvama porodičnog nasilja u cilju sakupljanja njihovih iskustava u kontaktu sa institucijama, dobrim ali i lošim stranama postupanja po Protokolu, odnosno izostanka postupanja po istom. Treba istaći da su sve žrtve nasilja sa kojima smo razgovarali iz Podgorice i da je samo nekolicina iskustava ovih žrtava vezana za iskustva sa institucijama koje su one imale na sjeveru i jugu zemlje.

5.2. Policija

Predstavnici policije koji rade na slučajevima nasilja u porodici u tvrde da velikoj mjeri poznaju Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici. Smatraju da u potpunosti poštuju Protokol osim u slučajevima kada im to kadrovski ili prostorni uslovi ne dozvoljavaju. Njihovo iskustvo pokazuje da se povećala osjetljivost građana/ki na ove probleme i da je to rezultiralo učestalijim prijavljivanjem različitih oblika nasilja. Predstavnici Policije dobro sarađuju sa svim nadležnim institucijama i smatraju da bi se problem nasilja nad ženama mogao riješiti samo sistemskim i preventivnim radom u zajednici, uz davanje strožih zatvorskih kazni počiniocima. Iako službenici ove institucije poznaju pravila i deklarativno poštuju Protokol, iskustva žena koje su žrtve nasilja i predstavnika NVO sektora su nešto drugačija. Iz njihove perspektive, poštovanje Protokola i briga o žrtvi nasilja nijesu standardizovani i razlikuju se od jednog do drugog službenika. Nerijetko optužbe za psihičko nasilje koje smatraju nedokazivim ne registruju zvanično, izjave žrtava bilježe šturo i bez pojedinosti, žrtvama preporučuju da se optuženi samo opomene a ne i tuži, a službenici se percipiraju kao nedovoljno obučeni da adekvatno komuniciraju sa žrtvama nasilja.

5.2.1 Lična percepcija fenomena porodičnog nasilja i iskustva iz prakse

Predstavnici crnogorske Policije ističu da primjećuju velike promjene, kako u svijesti o fenomenu porodičnog nasilja kod građana/ki, tako i u institucionalnom odgovoru na ovaj sveprisutni problem. Prema njihovom mišljenju, **najveće promjene su nastupile u proteklih nekoliko godina, rezultirajući sve češćim prijavljivanjem ove vrste nasilja.** Mišljenja su da se, uglavnom **zbog neznanja i tradicionalnih uloga muškaraca i žena u društvu izrazito mali broj žena odlučuje da prijavi nasilje, a da kada to i učine – u najvećem broju slučajeva odlučuju da nastave da žive sa nasilnikom.** Iako smatraju da se prijavljuje izuzetno mali broj slučajeva

porodičnog nasilja, po njima je vidna je promjena u broju prijavljenih slučajeva i ona se ocjenjuje kao veoma pozitivna. Porast u broju prijavljenih slučajeva nasilja je prisutan u svim krajevima Crne Gore i predstavnici Policije ga objašnjavaju porastom svijesti o tome šta je sve nasilje, koja su sve prava pojedinca/ pojedinki u okviru porodice i povećanim povjerenjem u to da će institucije reagovati u ovim slučajevima. Napominju da su tome značajno doprinijele **izmjene u zakonodavnom okviru, kampanje koje su vođene sa ciljem podizanja svijesti o ovoj temi, ali i seminari i obuke za predstavnike institucija koje postupaju u slučajevima nasilja u porodici** – na taj način je i sam sistem unaprijeđen prilagođen zaštiti žrtava. Zaslugu za podizanje svijesti o fenomenu porodičnog nasilja i pravima žrtava (najčešće žena i djece) predstavnici policije u velikoj mjeri pripisuju **radu nevladinog sektora u Crnoj Gori kao i donošenju Zakona o zaštiti nasilja u porodici**.

Nasilje uglavnom prijavljuju same žrtve, ponekad njihove porodice, ali se dešava i da treća lica imenom i prezimenom prijave nasilje Policiji. Anonimne prijave su, prema riječima inspektora, rijetke ali tvrde da Policija i tada izlazi na teren jer ima obavezu da to učini bez obzira da li je prijava anonimna ili ne. Predstavnici ove institucije takođe tvrde da su se u praksi susretali i sa lažnim prijavama, najčešće u toku brakorazvodnih parnica. Kada je u pitanju prijavljivanje svih sumnji na nasilje postoje različita mišljenja – dok **većina predstavnika Policije smatra da je potpuno opravdano prijaviti svaki oblik nasilja i da je obaveza ove institucije da odreaguje pri svakom od njih**, neki smatraju da nije potrebno reagovati baš u svim slučajevima, npr. kada se prijavi nasilje zbog npr. „jedne uvredljive SMS poruke“ ili sličnih oblika psihičkog nasilja za koje žrtva nemaju dokaz jer to oduzima dragocjeno vrijeme za bavljenje drugim ozbiljnijim slučajevima.

Najčešće žrtve porodičnog nasilja, prema predstavnicima ove institucije su žene, a za njima slijede djeca. Nerijetko se dešava da predstavnici Policije osećaju potrebu da, bez obzira na zvanične statistike i sopstveno iskustvo, spontano navode da je pogrešno i nepravično isticati da su žene isključive žrtve ove vrste nasilja i da su to i muškarci različitih uzrasta. Upravo zbog činjenice da su muškarci izrazito rijetko žrtve nasilja, čak i po svjedočenjima predstavnika ove institucije, stiče se utisak da postoji izvjesna tendencija da se relativizuje pozicija žena kao žrtava i da se negira rodni aspekt nasilja.

Predstavnici Policije su mahom mišljenja da je veći broj slučajeva porodičnog nasilja koji ostane neprijavljen, naročito kada su žrtve starije žene - kao jedan od ključnih uzroka se navodi loš socio-ekonomski položaj žena i tradicionalne rodne uloge koje još uvijek preovlađuju u crnogorskom društvu. Po njihovom iskustvu, mlađe žene češće prijavljuju psihičko nasilje ali i druge oblike porodičnog nasilja. Starije žene nekada i godinama trpe teške oblike nasilja prije nego što se odluče da prijave počinitelja. Predstavnici ove institucije kao posebno otežavajući problem vide činjenicu da **žene često odustaju od prijavljivanja i zbog stida od socijalne osude**, kako porodice i rodbine tako i šire sredine. **Razloge odustajanja najčešće smještaju u motive same žrtve, rijetko navodeći da razlog tome može biti i reakcija sistema na prijavu žrtve** (grubost predstavnika institucija, spori sudski procesi, nemogućnost da se dobije adekvatna fizička zaštita od počinioca...) i obeshrabrenost iste da nastavi sa procesom. Takođe, predstavnici ove institucije u svim krajevima Crne Gore ističu da je **najčešći uzrok nasilja konzumiranje alkohola ili da se barem eskalacije nasilja javljaju kada su počinioci pod dejstvom ove supstance** – nerijetko se ističe da bi adekvatan pristup ovom problemu od strane nadležnih institucija mogao dodatno doprinijeti rješavanju problema porodičnog nasilja.

Crnogorskoj Policiji se prijavljuju različiti oblici porodičnog nasilja a **najučestalije su prijave za psihičko i fizičko nasilje**. Dok je kod prijava fizičkog nasilja situacija znatno jednostavnija, **prijave psihičkog nasilja** koje su proteklih godina sve učestalije je, po riječima policijskih službenika, **veoma teško dokazati naročito kada nema svjedoka**. Uglavnom se ove prijave svode na "njenu riječ protiv njegove", što često rezultuje oslobađajućim presudama. Njihovo mišljenje da psihičko nasilje treba da se tretira jednako kao fizičko, da treba da ima istu težinu u postupcima, kao i da treba unaprijediti dokazne postupke u ovim slučajevima. Predstavnici Policije tvrde da

žrtvama u ovakvim slučajevima najčešće savjetuju da snime nasilnike i da sa tim materijalom dođu u Policiju. Predstavnici Policije kao „teže“ nasilje karakterišu prije svega nanošenje težih telesnih povreda i dovođenje žrtve u poziciju u kojoj joj je ugrožen život – dok u većim mjestima ovakvi slučajevi bivaju prijavljeni, u manjim mjestima, pogotovo na sjeveru zemlje tvrde da gotovo nikad nemaju ovakve slučajeve nasilja.

5.2.2 Poznavanje Protokola i njegova primjena u praksi

Gotovo svi predstavnici ove ustanove sa kojima smo pričali širom Crne Gore su upoznati sa odredbama Protokola i svojim obavezama koje su u skladu sa Protokolom. Većinski je stav da je izmjena zakonodavnog okvira znatno unaprijedila borbu protiv nasilja u porodici, jer nekada nasilje u porodici uopšte nije bilo i prepoznato i definisano u Zakonu. Mišljenja su saglasna i u tome da je Protokol unio pozitivne promjene i da institucije više i uspješnije sarađuju od kada je on stupio na snagu, ali i da je od uvođenja Protokola potrebno trošiti izuzetno mnogo vremena na različite bilješke i drugu administraciju. Pored toga, čest je i doživljaj da su inspektori koji rade na ovim slučajevima preopterećeni poslom, naročito u mjestima gdje je samo jedan inspektor zadužen za svu problematiku nasilja u porodici i maloljetničke delinkvencije. Po riječima policijskih službenika koji se bave ovom tematikom, sama činjenica da raste broj prijava za ovu vrstu djela, po predstavnicima Policije, trebalo bi da bude signal nadležnima da povećaju broj sistematizovanih radnih mjesta za ovu oblast.

U Centrima bezbjednosti širom zemlje na slučajevima porodičnog nasilja rade mahom službenici koji su raspoređeni i na druge zadatke (referate) tako da, osim u centralnim djelovima zemlje (Podgorica i Nikšić), **rijetko koji Centar ima službenike koji su specijalno obučeni samo za ovakve slučajeve i rade samo na njima.** Iako to nije slučaj sa svim službenicima, nužno je napomenuti da je **većina inspektora sa kojima su vođeni intervjui prošla neki vid obuke vezane primjenu Protokola ali je uglavnom riječ o nekim formalnim aspektima istog – znatno manji broj njih je prošao i obuke za rad sa ženama koje su najčešće žrtve porodičnog nasilja.** Činjenica da u mnogim Centrima bezbjednosti ne postoje sistematizovana radna mjesta isključivo za ovu problematiku u velikoj mjeri uslovljava kvalitet rada policijskih službenika u ovoj oblasti. Naime, imajući u vidu da je riječ o tematici koja zahtijeva posebnu senzitivnost i specifične obuke, ne čudi što policijski službenici „nevoljno“ obavljaju poslove koji zahtijevaju osjetljivost u kontaktu sa žrtvama jer ih percipiraju donekle i kao poslove koje treba da obavljaju stručnjaci drugih zanimanja (razgovori sa potencijalnim žrtvama i počiniteljima, specifičan tretman žrtava...).

Prema navodima predstavnika Policije, Protokol se poštuje u mjeri u kojoj za to postoje uslovi, i u kojoj kadrovski i prostorni resursi to dozvoljavaju. Po njihovim tvrdnjama, **Protokol ne obuhvata sve aspekte postupanja Policije u slučajevima nasilja u porodici,** već prevashodno one slučajeve kada prijava dolazi sa terena i kada se izlazi na teren, kao i segment saradnje sa drugim institucijama u tim slučajevima, čime se ne iscrpljuju svi zadaci Policije. Takođe, većina naših sagovornika iz ove institucije je mišljenja da situacija, kada je sprovođenje Protokola u pitanju i **uslovi za zaštitu žrtava nijesu jednaki u urbanim i ruralnim predjelima zemlje** – njihov utisak je da ove procedure znatno bolje funkcionišu u urbanim centrima.

Po riječima nekih predstavnika Policije, ne postupa se uvijek nužno po Protokolu – najčešće se od istog odstupa u slučajevima kada žrtva insistira da se nasilnik dalje ne procesuiru. Nerijetko se to dešava u slučajevima u kojima je alkoholizam glavni uzrok nasilnog ponašanja i žrtve iz straha od odmazde, kao i iz iskustva da prethodne izrečene mjere nijesu imale efekta na počinitelja insistiraju na tome da se proces ne sprovodi. U tim slučajevima Policija najčešće prosljedi slučaj ljekarima, s time što treba imati u vidu da je liječenje od alkoholizma dobrovoljan čin (ukoliko nije donesena sudska mjera obaveznog liječenja) i da se proces tu najčešće i završava.

„...Što mnoge žene dođu i prijave: „problem je alkohol bili smo na sudu kažnjen je već novčano jednom, dvaputa ja hoću da se liječ“. Oni insistiraju na tom da neće Policija da podnosi nikakvu prijavu nego oni žele da se liječi i onda mi na osnovu toga uzmemo izjavu, damo joj taj primjerak i da ide kod doktora. Odu gore, sad neki budu upućeni na liječenje neki ne, ali ja u svemu tome insistiram da se podnese prijava...“

„U tom slučaju pozivamo i žrtvu uzimamo izjavu od nje jer ja prosto ne mogu to naređenje izdati da nemam pisani trag jer mene sutra može...toliko žene odustaju na sudu od prijave, da li će mene sutra neko da pita na osnovu čega si izdala ovo ako će ona sutra da se predomisli...“

Policijska službenica

Kako navode, u slučajevima nasilja u porodici uvijek se postupa hitno (bez obzira na to da li je prijava anonimna ili ne), tako da se svi slučajevi završavaju u roku jednog ili dva dana. Po pozivu patrola se upućuje na lice mjesta, ukoliko je u smjeni službenica ženskog pola, ona odlazi na teren, ukoliko nije odlaze samo službenici muškog pola. Međutim, ono što se ističe kao **problem posebno na sjeveru zemlje je manjak ženskog kadra** u ovim institucijama - povećanje broja ženskih službenika je od velike važnosti prilikom izvršavanja zaduženja policije u ovim krajevima. Kako navode, na terenu se sprječava nasilje, prikupljaju relevantne informacije (šta je zatečeno, šta se dogodilo, da li je ranije bilo nasilja, koliko dugo i kog intenziteta, da li ima oružja, da li ima oštećenja u kući, foto-dokumentacija po potrebi, itd.) i donose procjene, a o svemu se obavještava dežurni inspektor a potom i tužilac. Po potrebi, žrtva se odvozi do zdravstvene ustanove, a nasilnik se privodi.

Kada je riječ o „mjeri udaljenja iz stana“ na koju Policija ima pravo, različita su iskustva predstavnika Policije. Naime, **dok jedni tvrde da je relativno rijetko koriste, drugi pak navode da je rijetko izriču jer ona može da ima negativne efekte.** Iz njihovog iskustva, porodično nasilje (barem ono koje je vidljivo sistemu) često se dešava u porodicama niskog socio-ekonomskog statusa, a same žrtve uglavnom su ekonomski zavisne od nasilnika i žive u njegovoj kući, u kojoj nerijetko živi i njegova porodica. Osim toga što se, prema njihovim navodima, dešavalo da Policija izrekne mjeru udaljenja iz stana, a da je sudije ne produže, te da nasilnik po povrtaku u stan iz osвете ponovi nasilje, dešava se i da žrtve budu izložene neprijatnostima od strane porodice nasilnika. Iz ovih razloga, kako kažu, oni rijetko izriču ovu mjeru i u pogledu mjera oslanjaju se na procjene Tužilaštva. Takođe, bitno je napomenuti da **inspektori u većini slučajeva smatraju da je mjera lišavanja slobode znatno efikasnija od mjere udaljenja iz stana.** Bitno je i istaći da dio predstavnika Policije sa kojima smo pričali rijetko pribegava ovoj mjeri jer, po njihovim riječima, to je mjera koju sud treba da izrekne dok je u nadležnosti policije ona kraća od 72 sata udaljenja koja se donosi samo kada se procijeni da je život žrtve u opasnosti. Potvrdu činjenice da se ova izuzetno efikasna mjera koja bi riješila problem smještaja žrtava i njihovog osjećaja sigurnosti rijetko koristi daje i zvanična statistika koja kaže da se se od svih zaštitnih mjera izrečenih 2016. godine samo 31 čini mjeru udaljenja iz stana (28 izrekli policijski službenici).²⁷

Sigurnosni plan za žrtve nasilja je delimično poznat policijskim službenicima. Oni u većim većim radskim sredinama u centralnim delovima zemlje su u nešto većoj mjeri upoznati sa ovom odrednicom Protokola dok drugima nije potpuno jasno šta bi sve taj plan trebalo da obuhvata i u čijoj je on nadležnosti. Ovakva situacija implicira da neretko ne postoji sistematizovani odgovor institucije koja bi trebalo da pruži zaštitu žrtvi i plan zaštite od nasilnika tokom procesa.

Žrtva i nasilnik, prema njihovim riječima, saslušavaju se odvojeno, u zasebnim prostorijama kad god je to moguće i nastoji se da se oni ne susreću, međutim **fizički kapaciteti to ne dozvoljavaju u svakoj situaciji (ovaj**

²⁷ “Podaci o slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz različitih izvora za 2016. godinu”, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Republike Crne Gore, mart 2017, Podgorica

problem posebno ističu predstavnici policije na Primorju). Inspektori navode da su ovi razgovori vrlo osjetljivi, da nerijetko „igraju ulogu psihologa“ i da nažalost, oni **zbog opterećenosti poslom nemaju uvijek vremena da se posvete žrtvama na adekvatan način.**

Institut povjerljivog lica prema njihovim navodima rijetko se koristi u praksi i da najčešće predstavnici NVO sektora učestvuju u procesu u ulozi povjerljivih lica. Ovaj institut se rjeđe primjenjuje na sjeveru zemlje ali i Primorju, što je očekivano imajući u vidu da ovu ulogu najčešće obavljaju predstavnici NVO koje se bave ovom problematikom a da na jugu države gotovo i da ne postoje organizacije za zaštitu žrtva nasilja. Kada je riječ o sigurnosnom planu za žrtve nasilja, njih najčešće prave ili Policija ili stručnjaci Centara za socijalni rad i to imajući u vidu težinu prekršaja, težinu povrede, ranije prijave i tome slično. Analizu rizika počinioca nasilja najčešće sačinjavaju Centri za socijalni rad ili multidisciplinarni timovi.

Veliki **problem na teritoriji primorja predstavlja nedostatak skloništa.** Iako se prema riječima predstavnika Policije žrtvama nude smještaji u skloništa u mjestima van primorja, one na to rijetko pristaju jer bi to podrazumijevalo potpunu promjenu sredine i adaptaciju na novu sredinu, kako žrtve tako i njene djece, što je iz njihove perspektive dodatno otežavanje već problematične situacije. Kako navode inspektori, **žrtve stoga češće odlaze kod rodbine ili poznanika i ukoliko se procijeni da je potrebno, policija ih prati do tamo.**

5.2.3 Saradnja sa drugim institucijama i unaprjeđenje protokola

Kada je riječ o saradnji sa drugim institucijama, **predstavnici Policije navode da ostvaruju dobru saradnju sa drugim institucijama, a da je ona posebno unaprijeđena od uvođenja Protokola.** Po riječima predstavnika Policije, posebno je poboljšana saradnja sa pripadnicima CSR i Tužilaštva.

Centre za socijalni rad u izvjesnoj mjeri percipiraju kao instituciju **ključnu za rješavanje problema nasilja u porodici** i smatraju da bi **njihova uloga morala da bude znatno veća kada je u pitanju preventivni rad sa žrtvama i nasilnicima.** U centralnim djelovima zemlje se ističe da u Policiju dolaze žrtve koje su prethodno pokušale da problem riješe u CSR ali da nijesu preduzete sve mjere koje su bile na raspolaganju tih institucija. Ipak, mišljenja su da su predstavnici Centara za soc. rad previše opterećeni poslom i da ove kritike ne upućuju samim zaposlenima, već donosiocima odluka, kojima savjetuju da se proširi broj zaposlenih koji postupaju na slučajevima nasilja u porodici. Treba istaći i da se ocjene saradnje od strane predstavnika ovih institucija moraju posmatrati u kontekstu socijalne poželjnosti odgovora i lične percepcije saradnje jer upravo zvanični statistički podaci pokazuju da se veliki broj slučajeva obrađenih tokom 2016. godine u Policiji nije proslijedio upravo Centrima za socijalni rad (CSR su obrađivali 606 slučajeva od 1335 obrađenih u Policiji).²⁸

Rad svih drugih institucija koje su dio Protokola ocjenjuju uglavnom visokim ocjenama, dok za zdravstvene i obrazovne ustanove smatraju da trenutno nijesu dovoljno uključene u sistem i da ne postupaju dovoljno brzo. Posebno su kritikovane zdravstvene ustanove po pitanju tretmana nasilnika koji su zavisnici od alkohola i nasilnicima sa psihičkim smetnjama – oni se retko tretiraju kao slučajevi za koje je nadležno zdravstvo i koji treba da dobiju tretman u ovim institucijama. Ipak, rad **službe hitne pomoći pozitivno ocjenjuju** i navode da dobijaju prijave iz ove službe. Pored toga, **mišljenja predstavnika Policije su podijeljena u pogledu percepcije Nevladinih organizacija.** Dok ih sa jedne strane vide kao izuzetno značajnu kariku u lancu, koja u velikoj mjeri pomaže žrtvama da prođu kroz čitav sistem, sa druge strane smatraju da neki predstavnici nevladinog sektora

²⁸ "Podaci o slučajevima nasilja nad ženama i nasilja u porodici iz različitih izvora za 2016. godinu", Ministarstvo za ljudska i manjinska prava Republike Crne Gore, mart 2017, Podgorica

nedovoljno informisano i pristrasno pristupaju ovim problemima, tako da je za njih uvijek isključivo žrtva u pravu. Predstavnici Policije često iznose tvrdnju da su za njih svi jednaki dok se ne dokaže da je neko nasilnik a neko žrtva, što se često kosi sa viđenjem nekih predstavnika nevladinog sektora koji u fokusu imaju isključivo zaštitu osobe koja je prijavila nasilje.

Iako je **generalna ocjena Protokola od strane predstavnika policije pozitivna**, takvu ocjenu nijesu dobile kazne koje se najčešće propisuju u ovim slučajevima. **Kada je riječ o kaznama** koje se izriču na sudu, veći dio intervjuisanih predstavnika Policije smatra da su **previše blage i da nijesu dovoljno efikasne**. Kao **najmanje efikasnu vide novčanu kaznu**, koja pogađa cijelu porodicu i nekada čak pogoršava situaciju. Neki od njih napominju da se prijave za psihičko nasilje nerijetko završavaju oslobađajućim presudama zbog nedostatka dokaza, te da treba **unaprijediti dokazne postupke kada je riječ psihičkom nasilju**. Mnogi predstavnici Policije navode da bi čitav sistem zaštite žrtava porodičnog nasilja trebalo da obuhvati i trajniji kako preventivni tako i naknadni tretman nasilnika, jer **same kazne, bez psiho-socijalnog rada sa nasilnicima, ne mogu da daju željenije rezultate**. Oni ističu da se često dešava da su nasilnici zavisnici (alkoholičari, narkomani, kockari...) ili osobe sa mentalnim poremećajima, da nerijetko ponavljaju nasilničko ponašanje nakon kažnjavanja i da sistem nema adekvatan odgovor na trajnije rješavanje ovog problema koje bi uključilo tretman nasilnika (npr. prisilno psihijatrijsko liječenje). Smatraju da je **žrtvama najstresniji period tokom sudskog procesa**, jer ti **procesu nerijetko traju veoma dugo** i osim što su u opasnosti da ponovo postanu plijen nasilnika, dolaze u **iskušenje da odustanu od procesa**.

Novčana je 10 koraka unazad i ona ne pogađa činioce, pogađa čitavu porodicu i djecu i ženu. Po meni novčana kazna djeluje na porodicu. Prije sam za neke druge mjere.

policijski službenik

Iako su se krivične mjere ocjenjuju kao znatno efikasnije, najčešće se postupci vode na taj način da se završe prekršajnim prijavama. Ova tendencija je prisutna od Centara bezbjednosti, preko CSR, do Tužilaštva i Sudstva i u skladu je sa nalazima prethodnih istraživanja koja ukazuju da postoji oklijevanje da se prekršiocu u ovakvim slučajevima strogo kažnjavaju i da postoji diskrepanca između procjena toga koje mjere su najefikasnije (uglavnom mjere lišavanja slobode i obaveznog psihosocijalnog tretmana) i mjera koje se zapravo izriču u ovakvim postupcima (najčešće uslovne kazne).²⁹

Pored toga, prema njihovim riječima, **dodatan problem je čest slučaj da žrtve odustaju od gonjenja, da ne žele čak ni prijavu da podnesu već traže od Policije da samo da "opomene" nasilnika**. U tim situacijama, kako navode, oni ipak insitiraju na tome da žrtva dođe u stanicu i da izjavu. I pored toga, žrtve često odustaju nakon podnošenja prijave, u narednim fazama procesa. Jedino rješenje za ovakvu situaciju je, po riječima inspektora, sveobuhvatno podizanje svijesti o štetnosti nasilja kako kod žrtava koje treba ohrabriti da ga prijave i istraju u procesima, tako i kod nasilnika koji moraju biti svjesni posljedica koje ih očekuju.

Predstavnici Policije sa juga zemlje navode kao preporuku otvaranje skloništa za žrtve nasilja u ovom dijelu Crne Gore, pominjući primjer Hrvatske u kojoj postoji oko 20 sigurnih kuća, od kojih je polovina državna. Službenici ove institucije prepoznaju potrebu za psiho-socijalnim radom, kako sa žrtvama, tako i sa nasilnicima i smatraju da bi najefikasnije rješenje bilo neinstitucionalno, odnosno da bi osnivanje nevladine organizacije koja bi nudila smještaj i savjetovanje žrtvama znatno unaprijedilo funkcionisanje sistema. Nepostojenje paralelnih institucija

²⁹ "Percepcija predstavnika pravosuđa o nasilju nad ženama i porodičnom nasilju", UNDP Montenegro, novembar 2015, Podgorica

za smještaj i zaštitu žrtava nasilja na Primorju se percipira kao jedan od najvećih problema koji sprječava efikasno sprovođenje Protokola ali i obeshrabruje podsticanje žena da prijave nasilje.

Kao važan problem vide i nedostatak kadrova, naročito na sjeveru i jugu zemlje u kojima je po jedan inspektor zadužen za svu problematiku nasilja u porodici i maloljetničke delinkvencije, te mora da bude u pripravnosti 24 časa.

5.2.4 Iskustva drugih institucija, nevladinih organizacija i žrtava nasilja sa ovom institucijom

Druge institucije čija saradnja je uređena Protokolom o postupanju deklarativno, u većini slučajeva, pozitivno ocjenjuju rad Policije i navode da ostvaruju dobru saradnju sa njima. Policiju najbolje ocjenjuju Centar za socijalni rad kao i Tužilaštvo (smatraju da rade sve što je u njihovoj nadležnosti), a ni sudstvo (krivični i prekršajni sud) nije daleko od ovakve procjene.

Predstavnici CSR napominju da bi policijski službenici ipak morali dobiti dodatnu obuku za rad sa žrtvama nasilja, jer se nerijetko dešava da ovim slučajevima pristupaju kao bilo kom drugom problemu koji se prijavljuje Policiji, bez osvrtnja na stanje žrtve, osjetljivost teme, dodatnu viktimizaciju žrtava...

Kod sudova je, međutim, specifično to što oni nemaju puno dodira sa samom policijom te ni dovoljno direktnih iskustava da daju neku detaljniju procjenu rada policije. Takođe, i CSR i tužilaštvo navode da imaju relativno dobru saradnju sa Policijom, uz povremenu primjedbu Tužilaštva da Policija nekada prosljeđuje tužiocima zadatke koje može sama da obavi, ili da čeka odluku tužioca u situacijama u kojima ima pravo sama da donese odluku. Sa druge strane, zdravstvo im ne daje tako povoljne ocjene – neki od ljekara su utiska da žrtve nijesu dovoljno zaštićene te da ne dobijaju adekvatnu podršku. Čini se da je utisak sagovornika (prije svega sagovornika iz zdravstva) da rad policije zavisi od toga ko je u momentu prijavljivanja nasilja nadležan odnosno dežuran od službenika, te da to u velikoj mjeri određuje dalju sudbinu postupka.

Iako policijski službenici iznose jednu optimističnu i profesionalnu sliku o svom radu i saradnji sa ostalim institucijama, **žrtve nasilja ipak imaju raznovrsna iskustva u susretu sa ovim službenicima**. Najčešća primjedba žena žrtava nasilja je da **reakcije policijskih službenika u velikoj mjeri variraju u zavisnosti od individue koja je u toj profesionalnoj ulozi**. Žene koje su bile žrtve porodičnog nasilja su imale iskustva sa veoma požrtvovanim pripadnicima Policije koji su revnosno radili svoj posao, ali i sa onim službenicima koji su zanemarivali njihove izjave, nagovarali ih da ne tuže nasilnika, uzimali nedovoljno detaljne izjave koje su kasnije otežavale sudski postupak i sl.

Žrtve se veoma često žale na to da su policijski službenici grubi i nedovoljno osjetljivi na njihove probleme, da ih nerijetko ne saslušaju pažljivo i da pokušavaju da ih odmah proslijede nekoj drugoj instituciji (nerijetko i nevladinim organizacijama). Iskustvo žrtava je da predstavnici Policije nerijetko pokušavaju da pomognu na taj način što savjetuju žrtvi da povlači poteze koji za cilj imaju ostanak žrtve u porodici u kojoj se dešava nasilje, pogotovo ukoliko žrtva i počinitelj imaju djecu.

Takođe, iz iskustva žrtava nasilja, dešava se i da **službenici policije ne naprave detaljne bilješke izjava žrtava, pogotovo ukoliko je riječ o psihičkom nasillju** (emotivne prijetnje, uhođenja i sl. se ne tretiraju kao fizičke povrede) i obično se žrtvama kaže da ne postoji osnov za prijavu. Dodatno, nekolicina žrtava nasilja sa kojima su vođeni intervjui su napomenule da Policija nije izlazila na uviđaj nakon nasilnih scena koje su doživjele u javnosti

i da je od njih traženo da dođu u policijsku upravu da daju izjavu. Ovakve stavove potvrđuju i predstavnici civilnog sektora koji je specijalizovan za ovu vrstu nasilja (u prvom redu SOS telefon za žrtve nasilja iz Nikšića kao i Centar za ženska prava iz Podgorice). Iz njihovih iskustava, **službenici Policije neadekvatno sprovode inicijalne razgovore sa žrtvama**. Iz njihovog iskustva sa žrtvama nasilja u porodici, policijski službenici tokom uzimanja izjava često sugerišu žrtvama da ne kreću sa tužbama odmah, već da samo upozore nasilnika ne čini nasilje, bez drugih posljedica. Iako službenici ne traže eksplicitno od žrtava da ovako postupe, razgovor sa njima se vodi na taj način da se implicira ovakav zaključak što dodatno obeshrabruje žrtvu da istraje u prijavi. Iako se ovakvi slučajevi najčešće dešavaju kada žrtve prvi put samostalno prijave nasilje, dešava se da službenici na ovaj način komuniciraju sa žrtvama i u prisustvu Povjerljivih lica.

Iz iskustva predstavnica SOS telefona na pokretanju hitnog postupka insistiraju upravo one i na njihovu a ne na sopstvenu inicijativu Policija pokreće ove postupke. Veoma retko se pokreće ovaj postupak od strane policijskih službenika i situacija u vezi ovog problema je jednako loša u čitavoj zemlji (sa izvjesnim izuzetkom kada je Nikšić u pitanju gde je upravo zalaganjem civilnog sektora nešto veći broj pokretanja ove vrste postupaka).

Iskustvo žrtava je i da službenici policije rijetko dijele informacije o tome kako izgleda proces u koji se upuštaju i koji su naredni koraci – šta se od njih očekuje, koja su im prava ali i odgovornosti. Žrtve se posebno žale na to da im se rijetko daje objašnjenje pod kojim uslovima imaju prvo da napuste zemlju sa djecom i u kojoj mjeri to može uticati na tužbu koju vode protiv počinitelja nasilja.

Predstavnici nevladinog sektora koji se bavi zaštitom žena koje su žrtve nasilja policiji prije svega zamjeraju to što je vidna tendencija da se žrtvama savjetuje da ne pokrenu tužbu protiv počinitelja već da problem rješavaju mirnim putem koji bi obezbijedio opstanak porodice. Najčešće žrtvama preporučuju da za početak samo upozore počinitelja prije nego što se upuste u tužbu i sudski proces. Takođe, njihovo iskustvo pokazuje da se izrazito rijetko pokreću hitni postupci – na njima najčešće insistiraju predstavnici NVO kada se uključe u slučajeve (SOS telefon, Sigurna kuća, CŽP...).

Pravnici koji rade u Policiji i obrađuju **slučajeve svode izjave žrtava i svjedoka na svega nekoliko rečenica koje ne prikazuju vjerno iskustvo koje su žrtve imale**. Takođe, prema iskustvima predstavnika civilnog sektora, policijski pravници nerijetko neažurno rade svoj posao tokom samih postupaka, dešava se da se ne pojavljuju u sudu za prekršaje koristeći kao argument u svoju odbranu činjenicu da imaju veliki broj slučajeva višeg prioriteta od slučajeva porodičnog nasilja. Na taj način se, ukoliko nijesu uključene osobe iz civilnog sektora koje prate slučaj, u prekršajnom sudu pojavljuju žrtve i nasilnik zajedno bez posredovanja od strane ovih službenika.

Dodatna zamjerka radu ove institucije, od strane NVO sektora je i činjenica da je **izrazito mali broj policajaca prošao adekvatne obuke vezane za ponašanje policajaca prema žrtvama**. Utisak predstavnika NVO sektora je da iako se vremenom, usljed promjena pravila ponašanja i zakona mijenja dominantni diskurs koji se može čuti od predstavnika Policije, nažalost se još uvijek ne mijenjaju suštinski stavovi i ponašanje koje proističe iz njih. Po iskustvu predstavnica SOS telefona, predstavnici Policije generalno nijesu osjetljivi za ovu temu, uglavnom se vode sopstvenim vaspitanjem i tranicionalnim vrijednostima kada se susreću sa žrtvama. Negiraju rodnu zasnovanost nasilja, ne prepoznaju činjenicu da su u tim slučajevima djeca sekundarne žrtve nasilja i uglavnom samo na deklarativnom nivou priznaju ovu vrstu nasilja dok faktički smatraju (i posljedično tretiraju) ove slučajeve kao neprioritetne za Policiju, kao privatnu stvar porodica u kojima se odigrava nasilje.

Takođe, treba napomenuti da predstavnice SOS telefona upućuju kritike Policiji zbog činjenice da upravo oni nerijetko usmenim putem obavještavaju Tužioca o slučajevima, što otvara prostor da on paušalno odredi da li je nešto slučaj za Sud za prekršaje ili Krivični sud.

5.3. Centar za socijalni rad

Predstavnici ostalih institucija, kao i nevladinog sektora vide Centre za socijalni rad kao ključne aktere u zaštiti žrtava porodičnog nasilja, a ocjene njihove uspješnosti u tom procesu veoma variraju. Iako se zaštita pojedinca/ke žrtve nasilja ističe kao suštinski cilj djelanja ove institucije, stiče se utisak da se ta dobrobit prije svega vidi u ostanku pojedinaca u okviru porodice i da se djelatnici Centara vode jednim kontekstualnim, sistemsko- porodičnim pristupom nasilju koji se u velikoj mjeri kosi sa odredbama koje se nalaze u Protokolu. Dok je kod drugih institucija ovaj pristup implicitan kod CSR je dio programskog djelovanja i stručnjačke orijentacije. Centri rade sa veoma ograničenim kapacitetima u vremenu i ljudstvu i nemaju službanike posebno trenirane da se bave isključivo ovom tematikom.

5.3.1 Lična percepcija fenomena porodičnog nasilja i iskustva iz prakse

Predstavnici Centara za socijalni rad su mišljenja da se nasilje i dalje ne prijavljuje u mjeri u kojoj bi trebalo, jer veliki dio stanovništva na nasilje u porodici još uvijek gleda kao na internu stvar porodice u koju se ne treba miješati. Oni uočavaju promjene u tom domenu, smatrajući da se danas češće prijavljuje nasilje nego u ranijim periodima, ali se ljudi odvaže da prijave tek kada je riječ o teškim oblicima fizičkog nasilja, a nekada čak ni tada. U skladu sa tim, starije žene rjeđe prijavljuju nasilje, a vrlo često upravo su one te koje su izložene težim oblicima, nerijetko fizičkog nasilja. Dešava se da se u drugim procesima, npr. imovinskim ili brakorazvodnim tek sazna da žena godinama trpi nasilje. Posebno kompleksnu temu predstavlja psihičko nasilje, koje se prema predstavnicima Centra za socijalni rad u primorju izuzetno teško dokazuje, a čak i kada se dokaže najčešće se izriču novčane kazne, koje nijesu efikasne jer pogađaju cijelu porodicu, a ne samo nasilnika. Čini se da dominantan stav opšte populacije da porodica sama po sebi predstavlja veliku vrijednost, značajno utiče na percepciju odnosa između članova porodice, kako kad su u pitanju muški tako i kad su u pitanju ženski članovi porodice i time posredno utiče da percepciju samog nasilja – duže trpljenje i sakrivanje od javnosti.

Nasilje u porodici prema iskustvima zaposlenih u CSRu najčešće prijavljuju same žrtve, rjeđe članovi njihove porodice a samo u izuzetnim slučajevima treća lica, i to najčešće anonimno. Po njihovim procjenama, još uvijek je veći broj slučajeva koji se ne prijavljuju. Iz njihovog iskustva mali broj žena (znatno manje od polovine) koje trpe nasilje odluče da to nasilje i prijave. U prosjeku, oko 7 godina se trpi nasilje, pri čemu starije žene duže trpe i teže donose odluku da prijave. Kao ključni razlozi zbog kojih žene ne prijavljuju nasilje vide se prije svega ekonomska zavisnost žena, naročito kod žena sa djecom, i nedostatak podrške, koji je posebno izražen u slučajevima kada se žene udaju i odlaze u drugo mjesto da žive sa suprugom i njegovom porodicom, te su daleko od svoje porodice i prijatelja. Predstavnici Centara za socijalni rad na sjeveru zemlje ističu upravo ovu nepovoljnu finansijsku situaciju kao faktor koji, po njihovom mišljenju, u znatnoj mjeri utiče ne samo na neprijavlivanje nasilja već i na njegovo javljanje. Osim ovog faktora nerijetko se ističu i bolesti zavisnosti, u prvom redu alkoholizam, kao česti pratioci i uzročnici nasilja.

Kada je riječ o postojećim mjerama i tome da li su one više orijentisane ka zaštiti pojedinca tj. žrtve ili ka očuvanju braka ili porodice, predstavnici Centra za socijalni rad širom zemlje imaju različite pristupe. Iako se svi slažu da je osnovni cilj da se zaštiti žrtva nasilja, navode da pristup koji će odabrati stručnjaci ovih institucija ponekad zavisi i od stava same žrtve. Ukoliko ona iskazuje potrebu da očuva odnos sa nasilnikom i da očuva porodicu, biće joj ponuđena pomoć u tome, najprije kroz savjetodavni rad sa porodicom. Ključna ideja svakako jeste da se pomogne žrtvi i odgovori na njene potrebe, ali to ne znači nužno i razvod braka.

...Kako bih se ja osjećala ako neko treba da mi dolazi u kuću, bez obzira, ako želim...na stranu djeca, ako ja želim da živim u tom... Vi nemate prava osim ako nije ugrožen život i vi to znate, imate ljude koji pristaju na neke stvari.... Da, vi nekad budete tužni što ne možete da napravite pomake, ali mic po mic osvješčuje, vraćamo se na podizanje svijesti...

Socijalna radnica

Predstavnici CSR-ova, pogotovo u centralnim djelovima zemlje ističu i da su, po njihovom iskustvu, žene iz romske populacije pod većim rizikom da budu žrtve nasilja u odnosu na opštu populaciju.

Stav predstavnika CSR je nedvosmislen po pitanju prijavljivanja nasilja – **smatraju da je nužno prijaviti svaki oblik nasilja i da je posebno važno da se to učini čim prije jer je to jedini način da se takvo ponašanje spriječi i u budućnosti**. Slažu se i da je ovako nešto moguće isključivo kroz sistemsko i kontinuirano podizanje svijesti o tome šta je sve nasilje i da je prihvatljivo prijaviti nasilnika. Ovo podizanje svijesti se mora odigravati kroz različite kampanje u svim segmentima društva tako da obuhvati kako žrtve tako i nasilnike/ potencijalne nasilnike.

5.3.2 Poznavanje Protokola i njegova primjena u praksi

Predstavnici Centra za socijalni rad širom zemlje su temeljno upoznati sa Protokolom i njihove institucije se rukovode njime u svojim postupanjima. Predstavnici ove institucije u najvećoj mjeri pokazuju znanje o Protokolu i svojim obavezama koje iz njega proizilaze. Zaposleni su prošli više obuka vezanih za sprovođenje Protokola, a 2012. godine osnovani su multidisciplinarni timovi kojima rukovode upravo predstavnici Centara za socijalni rad. U većini Centara za socijalni rad ne postoje specijalna radna mjesta zadužena samo za problematiku nasilja u porodica, uglavnom su zaposleni zaduženi i za druge slučajeve (prije svega vezane za maloljetničku tematiku) i često se kao problem navodi veliki obim posla i nedostatak radne snage.

Protokol se generalno pozitivno ocjenjuje i primjećuju se pomaci od njegovog uvođenja, najviše u domenu međusobne saradnje institucija, koju je formiranje multidisciplinarnih timova po njihovom mišljenju značajno unaprijedilo. Pored toga, predstavnici Centra za socijalni rad navode da se od uvođenja Protokola obazrivije postupa na svim nivoima, kao i da je Protokol razriješio neke dileme o postupanju koje su ranije postojale.

Generalni utisak je da još uvijek postoje izvjesne razlike između Protokola "na papiru" i Protokola u praksi, ali da se u posljednjih nekoliko godina primjećuju pomaci u efikasnosti rada institucija po pitanju nasilja u porodici.

Osim Protokola, predstavnici Centra za socijalni rad su među rijetkim predstavnicima institucija koji su upoznati i sa obredbama Istanbulske konvencije, a neki od njih organizovali su obuke o Protokolu i Istanbulskoj konvenciji namijenjene ostalim direktinim akterima u sistemu (kolegama, predstavnicima pravosuđa, policije...), ali i široj zajednici (prezentacije u školama). Novinu predstavlja novi informacioni sistem socijalnog staranja, u okviru kojeg se detaljno dokumentuju i sve prijave za nasilje u porodici. Prema navodima zaposlenih u CSR, ovaj sistem dostupan je samo zaposlenima u CSRu, ali ne i zaposlenima na slučajevima nasilja u porodici u drugim institucijama.

Prema njihovim riječima u domenu nadležnosti Centra za socijalni rad u Protokolu ne postoji ništa što je neizvodljivo ili nejasno definisano. Problem za njih predstavlja **nedovoljan broj zaposlenih spram relativno velikog broja slučajeva nasilja u porodici**. Imajući u vidu svu kompleksnost i specifičnost ove problematike, predstavnici Centara za socijalni rad navode da usljed manjka zaposlenih često **nemaju dovoljno vremena za savjetodavni ili psiho-socijalni rad** sa žrtvama, a da primjećuju da postoji potreba za tim.

Kao najproblematičniji segment u okviru cijelog postupanja po Protokolu predstavnici Centara za socijalni rad izdvajaju inicijalno zbrinjavanje žrtve. Imajući u vidu da žrtve nerijetko dolaze iz socio-ekonomski ugroženih porodica, te da ih je potrebno ekonomski osnažiti i obezbijediti im smještaj, veliki problem predstavlja **nepostojanje skloništa na teritoriji primorja**. Poseban problem se javlja na Primorju koje nema institucije nalik Sigurnoj kući ili SOS telefonu. Žrtvama se u tim situacijama nude skloništa u centralnom dijelu Crne Gore (najčešće Sigurna ženska kuća u Podgorici), međutim njima u tim situacijama potpuno mijenjanje sredine, prebacivanje djece u nove škole i navikavanje na potpuno nove uslove predstavlja dodatno otežavanje već problematične situacije, te rijetko na to pristaju. U težim slučajevima ili slučajevima kada su i djeca izložena nasilju, prema njihovim navodima predstavnici Centara za socijalni rad na Primorju obezbjeđivali su privatni stan žrtavama nasilja i njihovoj djeci, dok se situacija ne reguliše, ali usljed nedovoljno finansijskih sredstava kojima Centri za socijalni rad raspolažu, to nije moguće izvesti u svakom slučaju nasilja u porodici u kojem je potrebno izmještanje žrtve iz domaćinstva. Sa tim u vezi je i opaska da se na teritoriji primorja rijetko izriče policijska mjera udaljenja iz stana, već da se češće izmještaju žena i djeca, što predstavnici Centara za socijalni rad vide kao propust u cjelokupnom procesu. Pored toga, s obzirom na to da su žene žrtve nasilja često ekonomski zavisne od nasilnika, iz straha da neće moći adekvatno da se staraju o djeci, usljed nedostatka prihoda, one nerijetko odustaju od postupka, povlače svoje prijave i nastavljaju da žive sa nasilnikom, što predstavnici Centara za socijalni rad prepoznaju kao značajan problem na koji još uvijek ne postoji adekvatan sistemski odgovor.

Kao jedine dileme u vezi sa Protokolom predstavnici Centara za socijalni rad navode nedoumice kolega (kako kolega iz Centra za socijalni rad, tako i kolega iz drugih institucija) u pogledu prijavljivanja. Po njihovim

riječima, **iako Protokol propisuje da i samu sumnju na nasilje treba prijaviti, ponekad u praksi postoje dileme oko toga da li konkretan slučaj treba prijaviti, odnosno da li je sumnja koja postoji dovoljno utemeljena da bi se nasilje prijavilo.**

U ocjeni upoznatosti drugih institucija sa Protokolom predstavnici Centara za socijalni rad navode da su, prema njihovom iskustvu, uglavnom sve institucije za koje Protokol definiše nadležnosti u manjoj ili većoj mjeri upoznate sa Protokolom, sa izuzetkom obrazovnih institucija.

5.3.3 Saradnja sa drugim institucijama i unaprjeđenje Protokola

Centri za socijalni rad pozitivno ocjenjuju saradnju sa svim institucijama u sistemu. Posebno **napominju unaprjeđenje saradnje nakon formiranje multidisciplinarnih timova**, koji su umrežili institucije i ubrzali proces postupanja po Protokolu, te se sada komunikacija vezana za slučajeve nasilja u porodici odvija i van radnog vremena. Najveća međuinstitucionalna saradnja ostvaruje se upravo između članova pomenutog multidisciplinarnog tima, dok su ostali zaposleni, koji nijesu uključeni u ovaj tim, manje uključeni u saradnje sa drugim institucijama. U tom segmentu predstavnici CSR prepoznaju prostor za unaprjeđenje postupanja na slučajevima nasilja u porodici, u vidu promovisanja Protokola, obučavanja većeg broja zaposlenih u institucijama za postupanje po njemu i njihovo uključivanje u saradnju sa drugim institucijama.

Rad drugih institucija na slučajevima vezanim za nasilje u porodici predstavnici Centara za socijalni rad uglavnom ocjenjuju visokim ocjenama. Kao nedostatke u trenutnom funkcionisanju cjelokupnog sistema na teritoriji primorja najprije izdvajaju nepostojanje skloništa u primorju i nedovoljan budžet za hitno zbrinjavanje žena i djece, a potom "blagu" kaznenu politiku prema nasilnicima i nedovoljnu brzinu započinjanja sudskih postupaka. U centralnim djelovima zemlje posebno ističu da je saradnja sa tužilaštvom i sudijama dobra, ali da smatraju da oni koji nijesu članovi multidisciplinarnih timova nijesu dovoljno uključeni i upoznati sa problematikom, te da ih treba dodatno edukovati.

Podijeljena su mišljenja kada je riječ o angažmanu NGO po ovom pitanju – navode da imaju dragocjenu saradnju sa njima i da su oni izuzetno važna karika u lancu, posebno iz perspektive žrtava, ali da neke, ne sve organizacije, pristupaju tome nedovoljno informisano, tražeći radikalne mjere, a da pritom nijesu upoznate sa svim specifičnostima konkretnog slučaja, tako da nekada, iz najbolje namjere, rade na štetu žrtava. Ipak, smatraju da treba da postoji više NVO i više sigurnih kuća na teritoriji CG jer trenutni kapaciteti nijesu dovoljni.

Kao što je već pomenuto, u južnom dijelu Crne Gore ne postoji sklonište za žrtve nasilja, što znatno otežava postupanje po Protokolu. Sa druge strane, **Centri za socijalni rad ne raspolažu dovoljnim budžetom da svakoj žrtvi kojoj je to potrebno obezbijede smještaj i osnovne resurse (hranu, grijanje...)**. Stoga, predstavnici Centara

za socijalni rad vjeruju da bi se značajno unaprijedilo postupanje po Protokolu kada bi se otvorilo sklonište za žrtve na ovoj teritoriji ili makar kada bi postojao fond ili zaseban budžet za hitne slučajeve zbrinjavanja žena i djece koji su žrtve nasilja.

U primorju nedostaje kvalitetan servis podrške žrtvama, prije svega sklonište za žrtve. To može da bude i pri Centru za socijalni rad, ali može da bude i neka nevladina organizacija.

Socijalni radnik

Kada je riječ o kaznama koje se izriču nasilnicima, iz perspektive predstavnika Centara za socijalni rad najčešće se izriču novčane kazne, koje ne pogađaju samo nasilnika već cijelu porodicu, te se time problem nasilja ne rješava, a u nekim slučajevima čak se i pogoršava. Uslovne kazne prema njihovim navodima takođe su česte, no ni njih ne ocjenjuju kao efikasne. Kazne, generalno, ocjenjuju kao manje efikasne u odnosu na zaštitne mjere, smatrajući da zaštitne mjere daju značajno bolje rezultate. Dodatno preporučuju uvođenje rada sa nasilnicima, podršku nasilnicima u izmjeni ponašanja kao jednu od mjera koje bi morale da se spovedu u cilju suzbijanja porodičnog nasilja.

Drugi problem u ovom segmentu postupanja koji navode predstavnici CSR tiče se brzine postupanja. **U slučaju prekršaja, nakon podnijete prijave do započinjanja procesa na Sudu po njihovim riječima obično prođe bar nekoliko dana, tokom kojih žrtva nerijetko ostaje u domaćinstvu sa nasilnikom i izlaže se riziku od ponovnog nasilja.** Ipak, ističu da je **postupanje u prekršajnim postupcima značajno unaprijeđeno u proteklih nekoliko godina.** Kao posebno problematični vide se krivični postupci, koji nekada traju i godinama, a tokom kojih žrtve i njihova djeca takođe često žive sa nasilnicima. I pored ovoga, mnogi socijalni radnici koji rade na slučajevima nasilja u porodici su svjesni da sudije moraju niz faktora da uzmu u obzir i da nije lako donijeti presude u slučajevima koji djeluju veoma kompleksno – rijetko kada je situacija toliko jednostavna da se bez sumnje zna ko je žrtva, ko počinitelj i koju kaznu izreći. Pomenuti problemi po njihovom mišljenju mogli bi se dijelom razriješiti učestalijom primjenom policijske mjere udaljenja nasilnika iz stana, strožijom kaznenom politikom, uz češće izricanje zatvorskih kazni, kao i izvođenjem nasilnika pred sud već narednog dana nakon prijavljivanja i generalnim ubrzavanjem sudskih procesa. Naime, Centri kao i Policija, vide te slučajeve neposredno, onda kada je situacija najekstremnija, kada su akteri u afektu, kada se posljedice nasilja vide neposredno i zato su začuđeni kaznama koje su veoma niske – CSR su mišljenja da dok slučaj dođe do sudija, do tada se stvari smire, i isplivavaju druge kontekstualne informacije: istorijat odnosa u porodici i perspektiva žrtve, počinitelja i njihove djece ukoliko se izrekne svaka od mogućih kazni.

Posebna tema koju ističu predstavnici Centara za socijalni rad je **problem naplate alimentacija.** Riječ je o problemu koji u velikoj mjeri obeshrabruje žrtve da prijave nasilje i da istraju u procesima, a nerijetko obesmišljavaju mnoge mjere i oruđa koje koriste upravo CSR u svom radu.

U pogledu funkcionisanja samih Centara za socijalni rad, iz perspektive njihovih zaposlenih, najveću prepreku predstavlja nedovoljan broj zaposlenih i preopterećenost poslom u ovim institucijama.

Mi ovdje radimo ali bukvalno sve, od ovjere zdravstvenih knjižica, do procjene imovinskog stanja u nekim sporovima.

Socijalna radnica

Zaposleni u CSR na primorju vjeruju da bi se njihov rad unaprijedio povećanjem broja zaposlenih, jer tada ne bi morali svi da rade na svim poslovima, već bi pojedinci mogli da se specijalizuju za uže oblasti, između ostalog i oblast porodičnog nasilja, više se posvete oblastima za koje su zaduženi i tako unaprijede kvalitet rada.

5.3.4 Iskustva drugih institucija, nevladinih organizacija i žrtava nasilja sa ovom institucijom

Predstavnici drugih institucija uglavnom pozitivno ocjenjuju rad Centara za socijalni rad, kao i saradnju sa ovom institucijom. **Povremeno se srijeće stav da bi postupanje Centara za socijalni rad moglo da se unaprijedi u pogledu prevencije nasilja u porodici**, uz uobičajno ograđivanje da je ova institucija već opterećena različitim poslovima, te da bi trebalo povećati broj zaposlenih u njoj.

Policija posebno tijesno saraduje sa predstavnicima CSR i veoma pozitivno ocjenjuje tu saradnju. Centri za socijalni rad su nerijetko potpora policajcima kada je u pitanju prije svega psihološka pomoć žrtvama ali su im oni i najpouzdaniji saradnici pri hitnim intervencijama. Stručnjaci CSR često daju stručno mišljenje u sudu i često sudije uvažavaju njihove procjene.

Dok sudije i predstavnici Policije imaju česta i pozitivna iskustva saradnje sa socijalnim radnicima po pitanju nasilja u porodici, **predstavnici Tužilaštva ističu da se ne srijeću često sa predstavnicima ove institucije**. Oni imaju podijeljena iskustva, dok jedan dio njih saradnju prikazuje kao korektnu, drugi pak ističu da dobijaju suviše štire prikaze slučajeva od predstavnika CSR tako da im je veoma teško da sklope kompleksniju sliku slučaja koji je pred njima.

Žrtve nasilja nerijetko kritikuju CSR zbog međusobne neumreženosti. One žrtve koje su imale iskustva sa više Centara u Cnoj Gori uglavnom imaju iskustva koja ukazuju na to da iznova moraju da izlažu svoj slučaj toj instituciji, da nema kooperacije između Centara u različitim djelovima zemlje i da to dodatno i bespotrebno otežava žrtvama.

Takođe, žrtve nasilja često ističu da su **predstavnici ove institucije nedovoljno osjetljivi na ovu konkretnu tematiku, da se često „kriju iza Zakona i različitih pravilnika“ da bi što manje bili u kontaktu sa žrtvama i da bi**

preuzeli što manje odgovornosti za ove slučajeve. Iskustva žrtava su nerijetko takva da stručnjaci Centara za socijalni rad djeluju nezainteresovano za njihove probleme i prije svega fokusirano na očuvanje porodice.

Specifični navodi žrtva nasilja s odnose i na to da kada CSR donese odluku da otac viđa dijete u kontrolisanim uslovima (u istoj prostoroji sa socijalnim radnicima, na po sat-dva), ova odluka se ne ispoštuje do kraja već radnici koji su zaduženi za to, u nekom momentu izađu iz sobe u kojoj bi po zakonu morali da budu dok traje kontrolisano viđanje djeteta. Jedna ispitanica navodi da su joj se službenici ove institucije jednom prilikom obratili riječima: "Ako misliš da ću ovde da sjedim dva sata, varaš se...".

Kada su **predstavnici NVO** sektora u pitanju, oni upućuju velike kritike radu Centara za socijalni rad upravo iz razloga što ih posmatraju kao ključnu instituciju kada je problem nasilja u porodici u pitanju.

Smatraju da je **pogrešan pristup u kome se jednako uvažavaju stavovi obje strane (sistemski pristup) pogotovo imajući u vidu da je jedna strana u procesu počinilac nasilja nad drugom stranom i da se nikako ne smiju tretirati jednako.** Centri za socijalni rad, po njihovim riječima, u najvećem broju slučajeva rade u interesu očuvanja porodice a ne u interesu zaštite žrtve. Ovakav pristup, po njihovim riječima, umanjuje prava žrtve i povećava vjerovatnoću da žena i/ili djeca ostanu u nasilničkoj sredini. Oni su mišljenja da ovakav stav CSR pravdaju najboljim interesom djece ne vodeći računa o bezbjednosti te iste djece i njihove majke koji ostaju u nasilničkoj porodici i najčešće nastavljaju da trpe torturu.

Dodatni problema ovim institucijama je taj što je zbog izmene nadležnog Zakona, ženama koje prolaze kroz iskustvo prijave nasilja sve teže da dobiju socijalnu pomoć u odnosu na prethodne godine – dodatno komplikujući proces prijavljivanja nasilja i istrajavanja tokom sudskog postupka.

Izrazito veliki razlog za kritiku je procjena načina na koji se predstavnici Centara za socijalni rad odnose prema žrtvama. Naime utisak predstavnika NVO je da oni **nastupaju iz pozicije moći**, da nerijetko savjetuju žrtve da razgovaraju sa nasilnicima i pokušaju da riješe problem u okviru porodice, kao i da žrtvama prenose poruke koje su im poslali nasilnici (izjave ljubavi i pokajanja, zahtjeve za pomirenje i sl.).

Centri veoma često predlažu žrtvama, a u kontekstu nastojanja da se porodica u nekom obliku očuva, da dozvole nasilnicima da u kontrolisanim uslovima viđaju svoju djecu – ne napominjući da **oni kao institucija nemaju nikakve mehanizme kojima bi mogli da učine bilo šta ukoliko nasilnik odluči da ne vrati djecu majci.** Pritom, ove institucije ne informišu ažurno i detaljno žene o njihovim pravima i obavezama kada uđu u proces prijave nasilja – kada se manjak informacija uveže sa podstrekivanjem da žrtve riješe spornu situaciju u dogovoru sa nasilnikom ili da mu dozvole da bez sudske presude viđa djecu – javlja se realna opasnost da se nasilje ponovi ili jave otmice djece kojima se žene ucjenjuju da povuku tužbu.

Kao poseban problem, iz perspektive NVO predstavnika, ističe se činjenica da stručnjaci CSROva veoma rijetko donose odluke koje imaju negativne posljedice po počinioca nasilja. Takođe, veliki problem je **izbjegavanje lične odgovornosti pri iznošenju zvaničnog mišljenja** - relativno često se dešava da u slučajevima kada se bilo kakav sud izrekne od strane ove institucije, postoji više potpisnika dokumenta, odnosno da čitav tim potpisuje dokument jer niko ne želi da preuzme odgovornost za odluku. Ovakva praksa je, iz pespektive predstavnika nevladinog sektora veoma loša jer onemogućava da se pojedinci pozovu na odgovornost u onim slučajevima kada ne rade svoj posao po propisima, dodatno podržavajući klimu u kojoj je neprihvatljivo i rizično da stručnjaci iz institucija javno iznesu svoj sud i ne trpe posljedice zbog toga.

Takođe, CSR-ovi imaju tendenciju da predaju žene Skloništima i da očekuju da će ove nevladine organizacije dalje preuzeti brigu o tim ženama, uključujući i osnaživanje da započnu svoje dalje živote, podršku da prođu kroz sudski proces, psihološku podršku... Iz perspektive civilnog sektora, zaštitne mjere i sistemsku zaštitu žena žrtava nasilja bi trebalo da sprovodi, nadgleda, obavještava druge institucije (Policiju, Tužilaštvo...) upravo CSR. Predstavnice SOS telefona vide svoju ulogu kao akutnu pomoć u vidu psihološko podrške i fizičkog zaklona žena koje su pretrpjele nasilje i kao institucije koja može tim žrtvama pomoći da Zakonom zagarantovana prava ostvare u nadležnim institucijama – sistemsko i dugoročno rješavanje ovog problema i koordinacija ostalih zvaničnih institucija mora biti u nadležnosti Centara za socijalni rad.

Multidisciplinarni timovi, koje najčešće vode upravo stručnjaci Centara za socijalni rad su, po riječima predstavnika nevladinog sektora, veoma dobro zamišljeni sistemi koji bi trebalo da, sveobuhvatno i sa posebnim senzibilitetom za ovakvu vrstu problema, pristupaju slučajevima porodičnog nasilja. Poseban problem u vezi ovih timova je taj što se, iz perspektive predstavnika NVO, nerijetko formiraju samo formalno, održavaju sastanke rijetko i na tim sastancima ne donose zaključke o slučajevima ili neke dugoročne preporuke u vezi slučajeva. Uglavnom se njihov rad svodi na neredovne formalne sastanke na kojima se površno prolazi kroz slučajeve nasilja koje različite institucije rješavaju.

5.4 Zdravstvene institucije

Predstavnici zdravstvenih institucija tvrde da veoma rijetko dolaze u kontakt sa žrtvama porodičnog nasilja. Ovo posebno ističu ljekari u primarnoj njezi. Ukoliko se desi da naiđu na takav slučaj teško se odlučuju da ga prijave nadležnim službama prije svega zbog straha od odmazde i odbijanja da se miješaju u privatne odnose jedne porodice. Čini se da se sukob etičkog kodeksa koji podrazumijeva zaštitu privatnosti žrtava i zakona po kome moraju prijaviti počinitelje koristi kao izgovor za neprijavlivanje nasilja. Ljekari u crnogorskim zdravstvenim institucijama u veoma maloj mjeri poznaju Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti žrtava od porodičnog nasilja. Ostale institucije uključene u rad Protokola ističu da im je poznato da ljekari, iako nerijetko

veoma dobro vještače u slučajevima u kojima im Policija dovede žrtve nasilja, rijetko sami prijavljuju nasilje i da je to jedna od najslabijih karika sistema.

5.4.1 Lična percepcija fenomena porodičnog nasilja i iskustva iz prakse

Predstavnici zdravstvenih ustanova u primorju smatraju da je nasilje u porodici važan i aktuelan društveni problem u Crnoj Gori, ali da treba još raditi na podizanju svijesti građana o njemu. Iz njihove perspektive, na porodično nasilje još uvijek se ne reaguje, najčešće iz straha. Ipak, po njihovoj ocjeni primjećuju se izvjesne pozitivne promjene, tema nasilja se aktuelizovala i sve češće se o njoj govori, a posebne promjene po njihovom mišljenju primijetne su u domenu psihičkog nasilja. Prema njihovom viđenju, psihičko nasilje tek od skora počelo je da se prepoznaje kao nasilje, dok su nekada obrasci ponašanja koji pod njega potpadaju smatrani gotovo normalnim.

Kada je riječ o prijavljivaju, predstavnici zdravstvenih ustanova mišljenja su da je veći procenat slučajeva nasilja u porodici koji ostane neprijavljen, u odnosu na procenat prijavljenih slučajeva. Kao ključni razlozi zbog kojih se nasilje ne prijavljuje navodi se **strah od osude i strah majki da će djeca zbog toga ispaštati**.

Neki od intervjuisanih ljekara smatraju da je pogrešno izdvajati samo žene i djecu kada se govori o nasilju u porodici, jer po njihovom mišljenju i muškarci mogu da budu žrtve. Pored toga, dio njih smatra da nije uvijek ispravno koristiti termin "žrtva" jer je problematika kompleksna i dešava se da te žrtve svojim ponašanjem isprovociraju osobe koje počine nasilna djela.

Kada je u pitanju primarna njega pacijenata, **izabrani ljekari nemaju puno iskustava sa porodičnim nasiljem** (ističu da se sa ovom problematikom značajno češće srijeću dežurni hirurzi i ljekari u službi hitne pomoći kojima policija dovodi žrtve na pregled i vještačenje) **dok se psihijatri češće srijeću sa ovim slučajevima**. Ljekari u primarnoj njezi pretpostavljaju da ga ima u porodicama, čak ni oni sa višedecenijskim iskustvom rada se ne sjećaju da im se iko obraćao zbog ovih problema. Psihijatri imaju iskustva sa ovim problemima, ali iz etičkih razloga smatraju da, osim ukoliko im žrtva eksplicitno ne traži da kontaktiraju neku instituciju, ne mogu da prekrše privatnost pacijenata. Znaju da se njihov kodeks kosi sa zahtjevima pravosudnih organa i željeli bi da detaljnije budu upućeni kako u tim slučajevima da reaguju.

Psihijatri imaju iskustva i sa psihičkim i sa fizičkim nasiljem. Njihovo iskustvo pokazuje da **mlađe žene češće same prijavljuju nasilje, dok se starije i one srednjih godina rijetko odlučuju na ovakav čin**.

5.4.2 Poznavanje Protokola i njegova primjena u praksi

Predstavnici Zdravstvenih ustanova mahom nijesu upoznati sa Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici. Pojedini ljekari imali su priliku da pročitaju Protokol, ali ni oni u svojoj praksi ne postupaju po njemu. Pored toga, ocjena gotovo svih intervjuisanih ljekara je da ni njihove kolege ne postupaju po Protokolu. **Većina ljekara navela je da nije prošla posebne obuke o problematici nasilja u porodici**, dok su neki napomenuli da ih baš u skorijoj budućnosti očekuje obuka o samom Protokolu, organizovana od strane Centra za socijalni rad. Oni ljekari koji ne znaju da postoji set pravila po kojima se postupa u takvom slučaju su otvoreni za bilo kakav vid obuke – za slučaj da treba da upute nekog od pacijenata nekoj drugoj instituciji.

Najkompleksniju temu vezanu za problematiku nasilja u porodici iz perspektive ljekara predstavlja prijavljivanje nasilja ili sumnje na nasilje u porodici. Kako navode ljekari, u svojoj praksi vrlo rijetko su se susrijetali

sa žrtvama nasilja. **Mišljenja su vrlo podijeljena kada je riječ o tome da li ljekar treba da prijavi nasilje ili sumnju na nasilje.** Dok veliki dio njih smatra da je to obaveza ljekara, opšti je utisak da u trenutnim okolnostima prijavljivanje nasilja izlaže ljekare velikim rizicima i opasnostima, jer se dešavalo da nasilnici dolaze u medicinske ustanove i da napadaju ljekare. Čest je stav da ljekari nijesu dovoljno zaštićeni, te ido njih navodi da do sada nijesu prijavljivali nasilje, niti bi to učinili, upravo iz straha. Pored toga, prema njihovoj ocjeni, mali je procenat njihovih kolega koje prijavljuju nasilje. Oni navode je njihov primarni zadatak da žrtvi trenutno pruže pomoć, a da bi ispitivanje osnovanosti sumnje na nasilje i prijavljivanje nasilja trebalo u budućnosti da budu zadaci ljekara, ali uz uslov da se ljekari zaštite. Tako nešto, smatraju oni, moglo bi da se ostvari konzilijarnim pristupom, gdje iza odluke da se nasilje prijavi ne bi stajao samo jedan ljekar, već tim ljekara, što bi po njihovom mišljenju bar djelimično zaštitilo ljekara kao pojedinca.

Ljekari, a posebno psihijatri, **žrtvama daju brojeve SOS telefona** bez obzira da li su otvoreno pričale o nasilju ili ne i predlažu im da kontaktiraju policiju i CSR, ali oni sami gotovo nikada direktno ne kontaktiraju te institucije.

Pored toga, dodatnu poteškoću **za neke ljekare predstavlja to što same žrtve ne žele da se nasilje prijavi.** Kako navode, dešavalo se i da ljekar prijavi nasilje, a da se nakon toga žrtva i nasilnik pomire. Stoga, smatraju da su ljekari u vrlo nezahvalnoj poziciji, jer ne posjeduju sve relevantne informacije o slučaju, ne znaju kako će se situacija dalje razvijati, kao ni koje implikacije može da ima prijavljivanje u konkretnom slučaju, kako za njega, tako i za samu žrtvu.

Iluzetак takvom viđenju predstavljaju intervjuisani pedijatri, koji navode da prijavljuju kako nasilje, tako i sumnju na nasilje nad djecom. Oni su ipak saglasni sa kolegama da je odluka o prijavljivanju kompleksnija kada se radi o odraslim osobama, jer one po njihovom mišljenju imaju pravo da odbiju pomoć. Gotovo svi naši sagovornici iz zdravstvenih institucija pokazuju pesimizam u pogledu toga da je moguće dokazati psihičko nasilje, bez obzira što ono nesumnjivo postoji i šteti žrtvama možda i u većoj mjeri od fizičkog.

Neki predstavnici zdravstvenih institucija su naveli i da znanja iz ove oblasti koje ljekari stiču kroz formalno obrazovanje nijesu dovoljna, naročito kada je riječ o sumnji na nasilje. Posebno osjetljiv domen, sa kojim prema ocjenama naših sagovornika ljekari još uvijek nijesu upoznati u dovoljnoj mjeri, predstavlja sumnja na nasilje kod djece, odnosno ispitivanje sumnje na zlostavljanje kod djece. U ovoj oblasti, prema viđenju nekih ljekara, potrebne su dodatne edukacije i vježbe. Pored toga, neki od ljekara navode da su se samostalno edukovali o fizičkim znacima nasilja, tj. o tome kako prepoznati nasilje. Generalna je ocjena da ova tema još uvijek nije bliska ljekarima i da na tome treba raditi.

5.4.3 Saradnja sa drugim institucijama i unaprjeđenje protokola

Imajući u vidu nijesu svi predstavnici zdravstvenih ustanova direktno uključeni u postupanje po Protokolu, **većina ljekara sa kojima je razgovarano rijetko u svojoj praksi saraduje sa drugim institucijama.** Kako navode, sa drugim institucijama najčešće saraduju zaposleni u službi hitne pomoći i to najčešće sa Policijom i Centrom za socijalni rad. Pored toga, prema njihovim riječima, ljekari hitne pomoći najčešće i prijavljuju nasilje Policiji. Saradnju sa ovim institucijama ocjenjuju kao odličnu. Takođe, treba istaći da **ljekari veoma često žrtve upućuju na nevladin sektor** tako da posjeduju raznovrsne bošure i kontakt telefone SOS centara, Sigurnih kuća i ostalih institucija koje štite žrtve i nude im različite vrste pomoći. Ističu da im je nerijetko znatno komotnije da upravo na ovaj način usmjere žrtvu ka prijavljivanju nasilja jer to ne podrazumeva kršenje profesionalnog etičkog kodeksa a i djeluje manje intruzivno kada je u pitanju privatnost žrtve.

Kada je riječ o unaprjeđenju Protokola, neki od ljekara dali su preporuku da se mjere više okrenu ka pomoći porodicama, posebno u slučaju kada su u pitanju djeca, odnosno da se najprije obavještava Centar za socijalni rad i da se bolje upozna pozadina slučaja, specifičnosti porodice i da tek ukoliko pomoć roditeljima i porodici ne da rezultate naredni korak bude pozivanje Policije. Prema njihovom iskustvu, postoje slučajevi u kojima samohrani roditelji ponekad naprave propust, ali ih je dovoljno samo osnažiti ili finansijski podržati kako bi se problem riješio, a da je u tim slučajevima prijavljivanje, koje najčešće rezultuje novačanom kaznom, kontraproduktivno.

5.4.4 Iskustva drugih institucija, nevladinih organizacija i žrtava nasilja sa ovom institucijom

Ostale institucije koje su uključene u Protokol, gotovo bez izuzetka percipiraju zdravstvene ustanove kao nedovoljno uključene u sistem postupanja, zaštite i prevencije nasilja u porodici. Osim ljekara koji su članovi multidisciplinarnih timova i ljekara iz službe hitne pomoći, prema viđenju predstavnika ostalih institucija, drugi ljekari nedovoljno su upoznati sa problematikom nasilja u porodici i ne sarađuju u dovoljnoj mjeri sa ostatkom institucija.

Policija i predstavnici Sudstva se pohvalno izražavaju o izvještajima koje dobijaju od ljekara u slučajevima kada je nasilje već prijavljeno nekoj od institucija i u kojima je uloga ljekara da samo konstatuju povrede nanesene žrtvi, ali su svjesni činjenice da ljekari rijetko sami prijavljuju nasilje u porodici iako vjerovatno znatno češće sumnjaju na isto.

Institucije koje očekuju veće angažovanje ljekara po ovom pitanju su prije svega Centri za socijalni rad i Tužilaštvo. Naime, tužiocima se nerijetko žale na to da one profesije koje smatraju da im se pravila po kojima moraju prijaviti nasilje kose sa etičkim pravilima profesije ili Zakonom o poštovanju privatnosti pacijenata rijetko dijele informacije sa tužilaštvom i da to u velikoj mjeri koči procese. Oni smatraju ovakvu dilemu neosnovanom imajući u vidu da je zakon veoma jasan kada je u pitanju postupanje u ovakvim slučajevima.

Centri za socijalni rad širom zemlje ističu da ljekari rijetko upućuju prepoznate slučajeve nasilja Centrima i da to u velikoj mjeri smanjuje njihovu efikasnost, omogućujući nasilnicima da dugo vrše nasilje prije nego što ono bude prepoznato od strane sistema.

Ljekari, iz iskustva predstavnika NVO sektora, gotovo nikad ne prijavljuju porodično nasilje na koje naiđu tokom svoje prakse. Oni navode sveprisutni problem neprijavlivanja nasilnika u malim sredinama i želja da se izbjegne sukob sa nasilnikom – pogotovo imajući u vidu da nasilnici veoma često i sami dovode žrtve u hitnu službu. Upravo rad predstavnika zdravstvenih institucija oni percipiraju kao nedovoljno angažovan kada je u pitanju prijavljivanje slučajeva nasilja i daju im jednu od najnižih ocjena kada su institucije u pitanju. Predstavnici nevladinog sektora iznose kao kritiku zdravstvenim institucijama i to što su izvještaji koje pišu izuzetno šturi, u njima nema dovoljno informacija koje bi mogle da objasne povrede koje je žrtva zadobila.

5.5 Obrazovne institucije

Predstavnici obrazovnih institucija, iako su složni da je porodično nasilje sveprisutan i ozbiljan problem u crnogorskom društvu, ističu da nemaju često prilike da prijavljuju porodično nasilje nadležnim institucijama. Razlog tome je činjenica da su djeca veoma rijetko spremna da pričaju o ovim problemima (netko se povlače nakon prijava nasilja) kao i da se o ovoj vrsti nasilja uglavnom samo posredno zaključuje na osnovu ponašanja

djece prema vršnjacima. Predstavnici obrazovnih institucija poznaju Protokol lošije od ostalih nadležnih institucija i imaju djelimično iskustvo sa obukama vezanim za postupanje u ovakvim situacijama. Suzdržavaju se da prijavljuju nasilje zbog straha od odmazde ali i dileme u kojoj mjeri predstavnici ovakve institucije treba da se miješaju u privatne stvari porodice. Najčešće sarađuju sa Policijom i CSR-ovima ali ističu saradnju i sa nevladinim sektorom po ovom pitanju. Ostale institucije i nevladin sektor ih percipiraju kao slabu kariku u lancu zaštite žrtava od porodičnog nasilja jer izuzetno rijetko prijave nasilja dolaze od njih, iako imaju veliki uvid u ponašanje djece i njihova porodična iskustva.

5.5.1 Lična percepcija fenomena porodičnog nasilja i iskustva iz prakse

Predstavnici obrazovnih institucija, u prvom redu školski psiholozi i pedagozi, iako prepoznaju važnost uočavanja porodičnog nasilja u školskom kontekstu tvrde da izuzetno rijetko dolaze u kontakt sa informacijama koje bi upućivale na ovakve sadržaje u porodicama u kojima žive djeca koja pohađaju njihove ustanove. Svjesni su toga da se djeca smataju žrtvama nasilja čak i u slučajevima kada samo svjedoče nasilju i stoga prosljeđuju slučajeve nadležnim institucijama svaki put kada postoji nedvosmislena indicija da je dijete izloženo nasilju.

Predstavnici obrazovnog sistema sa kojima smo razgovali dijele mišljenje da je porodično nasilje sveprisutno u Crnoj Gori, ali da je riječ o fenomenu koji se u izuzetno maloj mjeri prijavljuje nadležnim službama prije svega zbog konzervativnog shvatanja porodice, privatnosti i rodnih uloga u okviru iste.

Stručnjaci koji rade u školama najčešće prepoznaju nasilje po ekstremnom ponašanju djece – povlaćanju u sebe ili pak nasiljem koje iskazuju prema svojim vršnjacima. Ukoliko postoje jasne indicije da dijete trpi nasilje na bilo koji način (direktno ili posredno posmatrajući nasilje nad majkom) škole kontaktiraju Centar za socijalni rad. Ipak, naši sagovornici iz obrazovnih institucija imaju utisak da se većina njihovih kolega ipak ne odlučuje da prijavi nasilje, što zbog toga što smatraju da bi na taj način povrijedili povjerenje koje djeca imaju u njih, što zbog neprijatnosti koju može izazvati miješanje u privatne stvari jedne porodice (stav o tome da je riječ o privatnim problemima koji treba da ostanu u okviru porodice kao i strah od odmazde koji je posebno prisutan u malim zajednicama u kojima se lako sazna odakle je prijava potekla).

5.5.2 Poznavanje Protokola i njegova primjena u praksi

Iskustva vezana za poznavanje i upotrebu Protokola su raznovrsna kada su obrazovne institucije u pitanju. Dok su neki stručnjaci iz ovih ustanova imali obuke vezane za Protokol i znaju o kakvoj vrsti dokumenta je riječ, drugi, mahom oni koji su kraće vrijeme na svojim radnim mjestima nemaju iskustva sa ovim dokumentom. Oni stručnjaci koji su upoznati sa Protokolom su nerijetko istovremeno i članovi multidisciplinarnih timova koji se na nivou lokalne zajednice bave ovim problemom. Osim psihologa i pedagoga, obuke vezane za Protokol su prolazili i nastavnici.

Ukoliko ne poznaju Protokol, svoje neznanje pravdaju kako manjkom obuka kao i mišljenjem da obrazovne ustanove zapravo nijesu ključne kada je u pitanju rješavanje ovog društvenog problema i da je najveća odgovornost za prepoznavanje i rješavanje nasilja na institucijama kakav je Centar za Socijalni rad. Na sjeveru Crne Gore posebno ističu i nevladine institucije kao što je "Centar za podršku djeci i porodici" kao institucije koje snose najveći teret i odgovornost za bavljenje ovim problemom.

Da, ovdje u školi čitav je tim bio. Za nastavnike su održali predavanja, upoznali ih sa protokolom i ostavili su nam ovaj protokol kao dokument.

Pedagoškinja u osnovnoj školi

Postoje razni programi kroz koje predstavnici obrazovnih institucija uče djecu kako da prepoznaju nasilje i da se povjere nadležnima u školi ukoliko su žrtve istog. Jedan od takvih projekata je i "Škola bez nasilja" koji je rađen u saradnji sa UNICEF-om. Imenovana je jedna nastavnica kojoj djeca to mogu prijaviti. Inače smatraju da su djeca danas dosta upoznata sa svojim pravima i da se dosta radi na tome kroz predavanja, tribine, kroz predmet građansko vaspitanje, kroz predmet zdravi stilovi života, časove odjeljske zajednice a često ih obilaze predstavnici kancelarija ombudsmana koji takođe promovišu dječija prava.

U obrazovnom sistemu ističu znatno češće imaju iskustva sa vršnjačkim nasiljem nego sa porodičnim nasiljem. U slučajevima kada naiđu na porodično nasilje uglavnom nastavnici isto prijavljuju psihološko-pedagoškoj službi koja kontaktira Policiju. Neki od prosvjetnih radnika su napomenuli da oni preferiraju da kontaktiraju CSR jer te Centre percipiraju kao manje invazivne i kao institucije koje bi trebalo da sistemski rješavaju ovakva pitanja. Dešava se da djeca nakon priznavanja da trpe nasilje ili da su svjedoci nasilja u porodici odluče da ne žele da nadležni iz škole išta urade po tom pitanju, da se predomisle i u tom slučaju škole često odustaju od prijave roditelja nadležnim službama. Prosvjetni radnici nerijetko imaju utisak da nije u opisu njihovog posla da ulaze u porodicu i rješavaju probleme vezane za porodičnu dinamiku pa se neki upravo zbog toga ustežu da djeluju.

Ali mora da nekako osnažimo dijete da i ono u tome učestvuje a to je vrlo teško i osjetljivo, teško se i dokazuje porodično nasilje, ipak je to zatvorena ćelija koja tako funkcionise. Mi se tu zaustavljamo.

Pedagoškinja u osnovnoj školi

Kao ključnu kariku u rješavanju nasilja u porodici vide odjeljskog starješinu jer je on u stalnom kontaktu sa predmetnim nastavnicima kao i djecom – predstavnici pedagoško-psihološke službe ističu da upravo od ličnosti i osjećaja odgovornosti razrednih starješina najviše zavisi da li će se saznati za neki slučaj porodičnog nasilja.

U slučajevima kada se nasilje prijavi, njihov posao je i da sačinjavaju Plan podrške djetetu i generalno se od tog trenutka posvećuje dodatna pažnja tom djetetu. U tim slučajevima se njihov rad kao i napredak djeteta evaluira na godišnjem nivou.

Takođe, škole, pogotovo one u gradovima u centralnom dijelu zemlje posjeduju kutije koje su dostupne djeci za anonimne prijave.

5.5.3 Saradnja sa drugim institucijama i unaprjeđenje Protokola

Iako navode da nemaju puno iskustva u prijavljivanju slučajeva porodičnog nasilja, škole najčešće sarađuju sa Policijom i Centrima za socijalni rad, kao i sa lokalnim SOS telefonom u onim djelovima zemlje u kojima ga ima. Na vidljivim mjestima se ističu kartice sa brojem SOS telefona i drugih NVO kojima djeca mogu anonimno da se obrate ukoliko to žele.

Predstavnici NVO SOS su donijeli flajere, koji se nalaze u holovima škole i učenici tačno mogu u svakom momentu prepisati telefone na kojima mogu da se obrate.

Psihološkinja u osnovnoj školi

5.5.4 Iskustva drugih institucija, nevladinih organizacija i žrtava nasilja sa ovom institucijom

Predstavnici gotovo svih drugih institucija koje su uključene u funkcionisanje Protokola kritikuju škole kao institucije koje su u najtešnjoj vezi sa djecom i koje mogu najprije da primijete da li postoji nasilje u nekoj porodici, ali da to iz njima nepoznatih razloga ne čine. Upućuju im se slične kritike kao i zdravstvenim institucijama. Centri za socijalni rad se ističu u kritikama obrazovnih institucija kada je neažurnost u prijavljivanju nasilja u pitanju, smatrajući da bi se mnogi slučajevi nasilja preduprijedili i sanirali znatno brže kada bi se škole aktivnije uključile u prijavljivanje sumnji na nasilje.

Predstavnici NVO sektora takođe zamijeraju prosvjetnim radnicima i pripadnicima pomažućih profesija u okviru škola (psiholozima i pedagozima) da izrazito rijetko upućuju sumnje na porodično nasilje ostalim institucijama iako je takav fenomen izrazito vidljiv baš u kontekstu ponašanja djece koja žive u nasilničkim porodicama.

5.6 Pravosudni organi

Predstavnici Tužilaštva i Sudstva se ne vode u velikoj mjeri Protokolom o postupanju, već ističu da su za njih Zakoni ti koji obavezuju i koji su im jedina smjernica za djelovanje. Ističu da je u fazi procesa u kojoj se oni uključuju nužno uzeti u obzir širi porodični i socijalni kontekst bez obzira što je primarni cilj zaštita žrtve. Mišljenja su da su se, pogotovo u prekršajnim postupcima, sudski procesi znatno ubrzali u proteklih nekoliko godina. Predstavnici ovih institucija se uglavnom slažu da postojeće kazne nijesu rješenje problema porodičnog nasilja ukoliko se istovremeno u društvu ne obavlja i edukacija građana po pitanju nasilja, finansijsko osnaživanje žena kao i psiho-socijalni tretman prestupnika. Sudstvo najčešće trpi kritike da procesi suviše dugo traju i da su kazne preblage, od kojih se brani time da je riječ o instituciji koja mora da sagleda sve aspekte problema i na kojoj je najveća odgovornost za ishod procesa. Obije institucije imaju problema sa previše slučajeva koji su raspoređeni na mali broj stručnjaka koji nijesu specijalizovani za rad u ovoj tematici.

5.6.1 Tužilaštvo

5.6.1.1 Lična percepcija fenomena porodičnog nasilja i iskustva iz prakse

Treba napomenuti da predstavnici pravosudnog sistema ističu razlike između krivičnih i prekršajnih sudova i uloge sudija i tužilaca u jednim i drugim procesima. Dok se prekršajni sudovi percipiraju kao znatno efikasniji, Osnovni sudovi se vide kao institucije koje procese za nasilje u porodici vode dugo, nerijetko nijesu specijalizovani za tu konkretnu tematiku i znatno obazrivije i konzervativnije donose presude (kazne su blaže, više se u obzir uzima porodični kontekst, rješavaju se situacije koje nijesu akutne i sl.).

Predstavnici Tužilaštva ocjenjuju da su se u crnogorskom društvu desile pozitivne promjene kada je riječ o odnosu prema nasilju u porodici, ali da još uvijek treba raditi na ovom problemu. Oni navode da su u proteklih godinama nastale važne izmjene u zakonodavnom okviru, te da su one, uz medijske kampanje o ovoj problematici, unaprijedile sistem postupanja i zaštite od nasilja. Ipak, oni smatraju da su u Crnoj Gori još uvijek prisutni patrijarhalni obrasci i da se žene žrtve nasilja plaše osude porodice i sredine, dok podrška često izostaje. Većinski je stav tužilaca da se nasilje u porodici i dalje ne prijavljuje u mjeri u kojoj bi trebalo, a uglavnom na osnovu ličnog iskustva procjenjuju da je više slučajeva koji ostanu neprijavljeni.

Ja mislim, do skoro da je to bio stav svih građana da se radi o internoj stvari da je to vezano samo za porodicu i da to treba da se rješava u krugu porodice. Vjerovatno je izmjenama zakona i uključivanjem svih organa nadležnih negdje i medija javnosti, su da kažem proširili pa se vode polemike na tu temu, to je više sada aktivirano u zadnje vrijeme tako da samim tim su potencijalne žrtve nasilja ohrabrene da to prijavljuju da to ne treba da ostane u krugu porodice nego da one treba da se jave nadležnim institucijama koje će im pomoći u rješavanju tog problema.

Pomoćnik tužioca

Kao izuzetno važan faktor za problematiku nasilja nad ženama navode ekonomski faktor i čestu ekonomsku zavisnost žena od počinitelja nasilja. Prema njihovom viđenju, žene dugo trpe nasilje prije nego što se odluče da ga prijave, jer se plaše da neće moći da izdržavaju djecu ako prijave nasilnika i odvoje se od njega. Pored toga, iz profesionalnog iskustva čini im se da su upravo ekonomski zavisne žene pod većim rizikom da budu žrtve nasilja.

Tužiocima su saglasni u procjeni da nasilje najčešće prijavljuju same žrtve, rjeđe njihove porodice ili rodbina, a samo ponekad dešava se da parnične sudije dostavljaju tužiocima službene zabilješke kada sumnjaju na porodično nasilje, npr. u imovinskim postupcima. Isto tako, kako navode tužiocima, prema njihovim uvidima rijetko se dešava da treća lica prijave nasilje. Stoga, neki tužiocima smatraju da treba raditi na podizanju svijesti, kako bi se građani ohrabрили da reaguju na nasilje i prijave ga nadležnim institucijama.

Među nasilnicima se, prema navodima tužilaca, ne izdavaju posebne kategorije. Dok neki pominju alkohol kao čest pratilac nasilja u porodici, drugi su mišljenja da je on samo povremeno uzrok nasilja, ali da ne predstavlja ključni faktor. Stav većina tužilaca je da nasilnik može da bude "bilo ko", no čini im se da se rjeđe prijavljuju slučajevi u kojima je djelo nasilja učinjeno od strane obrazovanih ljudi, iz straha da bi se time narušio ugled porodice.

Viđenje uloge djece u prijavljivanju nasilja takođe se razlikuje. Sa jedne strane mogu se čuti mišljenja da su žene odlučnije da prijave nasilje kada su djeca žrtve ili svjedoci nasilja, dok drugi tužiocima vjeruju da je vjerovatnoća prijavljivanja manja kada djeca nijesu direktne žrtve, jer se majke plaše da nakon prijavljivanja neće imati dovoljno sredstava da se o njima staraju ili se plaše da će djeca biti izložena brojnim neprijatnostima ako se sazna za nasilje u porodici.

Kada je riječ o psihičkom nasilju, predstavnici Tužilaštva smatraju da se ono znatno teže dokazuje u odnosu na fizičko, naročito kada nema svjedoka, što je čest slučaj. Iako je, kako kažu, trenutnim zakonima i propisima psihičko nasilje izjednačeno sa fizičkim, u praksi je ipak nešto drugačije, jer još uvijek ne postoje adekvatni mehanizmi kojima bi se psihičko nasilje dokazalo uvijek kada se javi. Oni navode da je u praksi bilo slučajeva u kojima su lično vjerovali da se psihičko nasilje desilo, ali da nije postojao ni jedan mehanizam kojim bi to moglo da se dokaže u konkretnom slučaju.

Postojeće mjere koje se mogu preduzeti u slučajevima nasilja mahom vide kao orijentisane ka zaštiti same žrtve, a ne ka očuvanju porodice, uz napomenu da je Tužilaštvo organ gonjenja počinioca krivičnog djela, te da nije u njihovoj nadležnosti da se bave preventivnim radom ili radom sa porodicom, tj. očuvanjem porodice.

Kao poseban problem koji se javlja u slučajevima nasilja u porodici se ističe činjenica da velika većina žrtava ostaje sa nasilnicima i/ili da veoma često povlače izjave što u velikoj mjeri otežava rad Tužilaštva ali i u izvjesnoj mjeri demotivše tužioce da se posvete slučajevima, pogotovo u slučajevima kada nije prvi put da ista žrtva prijavljuje nasilje i povlači se iz procesa.

5.6.1.2 Poznavanje Protokola i njegova primjena u praksi

Sa Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici tužiocima širom Crne Gore upoznati su u različitoj mjeri. Dio tužilaca, uglavnom iz Podgorice, navodi da je u potpunosti upoznat sa odredbama Protokola i da ih primjenjuje u praksi, ali da se Protokol uglavnom odnosi na prekršajne odredbe i da je relevantniji drugim institucijama, koje su više uključene u problematiku nasilja u porodici. Drugi dio intervjuisanih tužilaca, uglavnom iz sjevernog i južnog dijela Crne Gore, mahom nije upoznat sa sadržajem Protokola. Kako kažu, u svojoj praksi rukovode se isključivo zakonima i napominju da je zakonodavni okvir u proteklim godinama proširen i unaprijeđen, te sada pokriva sve oblike nasilja u porodici i propisuje kako kaznene mjere za počinioce ovog konkretnog djela tako i zaštitne mjere i druge mehanizme zaštite žrtava. Imajući u vidu da je Protokol sačinjen tako da bude u skladu sa konvencijama i zakonima navedenim Strategijom o zaštiti od nasilja u porodici, tužiocima uglavnom navode da sam Protokol ne donosi mnogo novina, jer se njegove odredbe (prije svega one koje su relevantne za njihov rad) već nalaze u zakonima, pa se i primjenjuju samim postupanjem po zakonu.

Poznavanje Istambulske konvencije je takođe raznovrsno, a oni koji su sa njom upoznati ističu da se odredbe Istanbulske konvencije u nekim aspektima kose sa crnogorskim zakonima, ali oni je ipak primjenjuju.

Tužiocima uglavnom navode da sprovode krivični postupak po opštim pravilima, što podrazumijeva da se u slučajevima porodičnog nasilja postupaju brže u odnosu na druge predmete i da se osumnjičeni saslušavaju već istog dana. Prema njihovim navodima, i osumnjičeni i oštećeni tj. žrtve informišu se o pravima, a u slučajevima u koje su uključena i maloljetna lica pozivaju se predstavnici Centra za socijalni rad. Kada je riječ o saslušanjima, tužiocima napominju da se žrtve uglavnom saslušavaju odvojeno od okrivljenih, ali da okrivljeni ima pravo da prisustvuje saslušanju ukoliko želi, jer su to po njihovim navodima opšta pravila krivičnog postupka. Ipak, navode da se u praksi to gotovo nikada ne dešava.

Na osnovu profesionalnog iskustva tužiocima navode da se tehnika medijacije ne primjenjuje u slučajevima nasilja u porodici, dok se tehnika suočavanja veoma rijetko koristi i to samo u parničnim postupcima kada postoji borba oko djece i tzv. "revanšizam", tj. kada supružnici prijavljuju jedan drugog kako bi dobili starateljstvo nad djecom, a teško je utvrditi ko je u pravu. Suočavanje kao tehniku ne smatraju posebno efikasnom i rijetko je koriste, odnosno predlažu, dok medijaciju smatraju korisnom u onim slučajevima kada žrtve izraze želju da ostanu u bračnoj zajednici sa nasilnikom.

Prema riječima tužilaca zaštitne mjere znatno rjeđe se izriču u krivičnim procesima u odnosu na prekršajne postupke, a kada je riječ o kaznama, njihov utisak je da se najčešće izriču uslovne kazne. Među tužiocima iz primorja postoje izvjesna neslaganja u pogledu toga koliko su efikasne kazne koje se izriču. Dok jedni smatraju da su novčane i uslovne kazne koje se najčešće izriču suviše blage i da nemaju željene efekte, drugi smatraju da to zavisi od slučaja do slučaja i da često mogu da budu vrlo efikasne, te da problem nijesu nedovoljno stroge kazne nego nedostatak rada sa nasilnicima. Tužiocima uglavnom ističu mišljenje da bi se broj povratnika umanjio kada bi postojale stručne službe koje bi kontinuirano radile sa nasilnicima, jer same kazne, pa čak i najstrožije zatvorske, bez psiho-socijalnog rada sa nasilnicima prema njihovom mišljenju ne mogu da daju željene rezultate.

Tužiocima navode i da u praksi žrtve često koriste pravo privilegovanog svjedoka, kao i da se često dešava da se povlače iz procesa. Prema njihovim riječima, odustajanje žrtava nekada je predstavljalo veliki problem, jer bez njihovih svjedočenja ne bi bilo dokaza djela, ali velika pozitivna promjena po njihovom mišljenju nastupila je nakon izmjene Zakona o krivičnom postupku (član 109), jer sada kao dokaz može da se koristi sve ono što je žrtva u toku procesa izjavljivala, pa čak i ako odustane od svjedočenja, dokazi postoje. Pored toga, neki tužiocima smatraju da se

u prekršajnim postupcima brže i efikasnije postupaju, da Zakon o prekršajima "bolje štiti žrtvu" i propisuje adekvatnije mjere, te da su prekršajni postupci u kontekstu na slučajeve nasilja u porodici sveukupno efikasniji od krivičnih.

Tužiocima u većini slučajeva ističu da je njihov utisak da su žrtve veoma slabo zaštićene u toku samog sudskog procesa – od trenutka kada Policija interveniše do trenutka kada presude postanu pravosnažne. Iz njihovog iskustva se često dešavalo da žrtve nastave da trpe različite oblike nasilja, ali da nažalost, trenutni pravni okvir omogućava da žrtve budu ranjive i da bi trebalo uticati na mijenjanje upravo ovih odredbi koje bi trebalo da omoguće zaštitu žrtava.

Neki od intervjuisanih tužilaca, najčešće oni koji su članovi multidisciplinarnih timova, učestvovali su u seminarima i obukama na temu nasilja u porodici. Deo njih je navodio da su su prošli posebne obuke za saslušavanje maloljetnih lica, te da im ta znanja i vještine donekle pomažu u saslušanju žrtava nasilja, ali da posebnih obuka koje se tiču nasilja u porodici i saslušavanja žena žrtava nasilja u većini slučajeva nije bilo.

5.6.1.4 Saradnja sa drugim institucijama i unaprjeđenje protokola

U pogledu saradnje sa drugim institucijama predstavnici Tužilaštva navode da najčešće saraduju sa Policijom i sa predstavnicima Centra za socijalni rad. Kao instituciju sa kojom ostvaruju najbolju saradnju izdvajaju Policiju, iako im se čini da ona ponekad preusmjerava na njih zadatke koje može sama da obavi. Centar za socijalni rad takođe se navodi kao institucija sa kojom postoji dobra saradnja, primarno na slučajevima u koje su uključena maloljetna lica, ali i kada treba zbrinuti žrtve nasilja. Tužiocima smatraju da bi domen nadležnosti Centar za socijalni rad mogao da proširi kada je riječ o slučajevima nasilja u porodici, kao i da bi oni predstavnici CSR mogli u većoj mjeri da se uključuju u cjelokupan proces postupanja na ovim slučajevima, jer je njihova stručna pomoć od velikog značaja. Neki tužiocima su navodili i da bi im od velike pomoći u sagledavanju slučajeva bili i detaljniji izveštaji CSR koji bi im pomogli da razumiju kontekst u kome se nasilje desilo.

Pored toga, prema njihovim riječima, saradnja se ostvaruje i sa Sudstvom, kroz opštu saradnju u krivičnom postupku, sa zdravstvenim institucijama, koje se uključuju u segmentu prikupljanja dokaza, a ponekad i prijavljuju nasilje (najčešće zaposleni u službi hitne pomoći), kao i sa nevladinim organizacijama, najčešće kroz istraživanja ili dostavljanje određenih podataka nevladinim organizacijama.

Tužiocima mahom smatraju da je saradnja među institucijama generalno dobra i nemaju zamjerki po tom pitanju. Najčešće kritike se upućuju Zdravstvenim ustanovama i Obrazovnim institucijama, prije svega u kontekstu njihove pasivnosti i izbjegavanja odgovornosti da prijavljuju slučajeve nasilja. Oni smatraju da ne postoji razlog da se ove institucije ograđuju koristeći etičke odredbe svog poziva jer zakon jasno objašnjava te situacije. U ocjeni drugih institucija u postupanju na slučajevima nasilja u porodici uglavnom daju visoke ocjene, uz napomene da su sve institucije i službe preopterećene poslom, te da bi dosta toga moglo da se unaprijedi pod uslovom da se još ljudi uključe na ove poslove.

Takođe, treba dodati da predstavnici Tužilaštva takođe, kao i kolege iz Policije, navode da bi im u velikoj mjeri značilo da u okviru njihove institucije postoje službenici specijalizovani za razgovor sa žrtvama (prije svega psiholozi) koji bi obavljali taj veoma osjetljivi dio posla za koji Tužiocima smatraju da nijesu dovoljno obučeni i da suštinski nije dio njihove struke.

Pored toga, kao što je već pomenuto, smatraju da država treba da izdvaja više sredstava za inicijalnu finansijsku podršku žrtvama nakon prijavljivanja nasilja. Posebna kritika se upućuje na račun efikasnosti naplate alimentacije koja u velikoj mjeri utiče na procenat prijavljivanja nasilja a koja je ključni, još uvijek neriješeni problem od strane države. Pored toga, smatraju da se još uvijek ne radi dovoljno na prevenciji nasilja u porodici, te da bi naredni programi trebalo da budu preventivnog karaktera.

5.7.2 Sudstvo

7.2.1 Lična percepcija fenomena porodičnog nasilja i iskustva iz prakse

Predstavnici Osnovnih sudova oblast porodičnog nasilja smataju uglavnom nadležnošću prekršajnog suda. U Osnovni sud stižu samo oni najteži i najkomplikovaniji slučajevi u kojima je po sredi bilo ekstremno nasilje ili kršenje mjera koje je donio prekršajni sud. Opšti je stav da je prekršajnom sudu mnogo lakše da donosi presude brzo jer se vodi drugim setom zakona koji im daje veću slobodu dok osnovni sud ima veliku odgovornost zbog kazni koje propisuje a koje su mnogo ozbiljnije i koji mora da uzme u obzir dobrobit čitave porodice.

Predstavnici Osnovnih sudova problem nasilja u porodici vide kao veoma velik i učestao problem u Crnoj Gori. Smatraju da je Crna Gora još uvijek veoma patrijarhalna sredina, da su žene u velikoj mjeri izložene nasilju i da je velik broj onih koje nasilje ne prijavljuju, posebno kada je riječ o psihičkom nasilju. Pored toga, ocjenjuju da građani Crne Gore nijesu u dovoljnoj mjeri spremni da reaguju na nasilje u svojoj sredini i da nerado govore o njemu. Izmjenama zakonodavnog okvira, prema njihovom mišljenju, ostvaren je znatan napredak u ovoj oblasti, ali čini se da još uvijek treba dosta raditi na podizanju svijesti o ovom problemu. S obzirom na to da sebe vide kao posljednje u institucionalnom lancu, te da su im zakonski ograničene mjere koje mogu da izriču, sudovi prije svega smatraju da je od najveće važnosti preventiva u iskorijenjivanju nasilja. Mišljenja su da se ovo može postići putem edukacije građana a posebno u sredini kao što je njihova, gdje se problemi u porodici doživljavaju kao sramota i tabu tema, te se isti prećutkuju i trpe.

Prema procjenama sudija, žene dugo trpe nasilje prije nego što se odluče da ga prijave, naročito starije žene. Oni smatraju da je još uvijek više slučajeva koji ostaju neprijavljeni, a kao ključne razloge zbog kojih se nasilje u porodici ne prijavljuje navode ekonomsku zavisnost žrtava od nasilnika, strah od osude okoline i nedostatak podrške. Mišljenja su da svaki vid nasilja, bilo fizičkog ili psihičkog treba prijaviti, ali da se još uvijek prijavljuju samo ekstremni slučajevi. Iz njihovog iskustva, nasilje najčešće prijavljuju same žrtve, a samo ponekad njihove porodice ili rodbina, dok su prijave trećeg lica vrlo rijetke i uglavnom anonimne.

Kada je riječ o psihičkom nasilju, smatraju da se ono znatno teže dokazuje nego fizičko, ali da sudijama stoje na raspolaganju mehanizmi kojima mogu da unaprijede dokazne postupke u ovim slučajevima (npr. vještačenje, svjedoci...). Porodično nasilje smatraju posebno teškom i komplikovanom vrstom problema, koja nikada nije jednoznačna bez obzira što u slučajevima obično imamo nasilnika i žrtvu. Iz njihovog iskustva, najčešće ima puno i međusobnog psihičkog maltretiranja koje rezultira fizičkim nasiljem nad partnerima oba pola, komplikovane istorije odnosa, ekonomske zavisnosti, ponašanja same žrtve tokom procesa (povlačenja tužbi...) i sve to utiče na donošenje odluke.

Neki od predstavnika sudstva su iznosili i stav da mnoge situacije nasilja koje nijesu morale da dospiju na sud zavšavaju kao predmet sudskog spora. Naime, često se susrijeću sa tim da se supružnici pomire u toku procesa, pa žrtva posljedično štiti supruga od kazne. Oni ovakve slučajeve vide kao situacije koje bi trebalo da se riješe

nagodbama koje ne bi uključivale formalni sudski proces. Sudije posebno ističu da je veoma teško donositi presude u slučajevima u kojima žrtve ostaju sa nasilnicima (što je po njihovoj procjeni većina slučajeva) jer svaka odluka koja finansijski šteti toj porodici (novčane kazne, zatvorske kazne u slučajevima kada je muž taj koji je zaposlen i sl.) može biti pogubna za istu.

Ono što je po meni zaista krivično djelo je to ako postane navika ako se ponavlja preko dva puta. Jedan ispad ne mora obavezno da dodje do suda.

Sudija Osnovnog suda

Iako tvrde da je uvijek na prvom mjestu dobrobit pojedinca/ke koja je žrtva, stiče se utisak da većina mjera koje se izriču od strane sudova prije svega uzimaju u obzir očuvanje porodice (prije nego braka jer se najčešće u obzir uzima dobrobit djece koja podrazumijeva odrastanje uz oba roditelja ili makar finansijsku sigurnost u situacijama u kojima su očevi donosioci prihoda).

5.7.2.2 Poznavanje Protokola i njegova primjena u praksi

Predstavnici sudova su donekle upoznati sa Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti žena od nasilja, ali se u svojoj praksi prevashodno rukovode Zakonima, a ne Protokolom, kao i njihove kolege iz tužilaštva. Za Istanbulsku konvenciju su neke sudije čule, ali se ni ona ne sprovodi u njihovoj praksi. U Osnovnim sudovima prema navodima zaposlenih ne postoje radna mjesta specijalizovana za problematiku nasilja u porodici, a naši sagovornici nijesu prošli nikakve specifične obuke vezane za problematiku nasilja u porodici, a koliko je njima poznato, nijesu ni njihove kolege. Iako se ne vode Protokolom kao takvim, imajući u vidu da je taj dokument sačinjen na osnovu zakona, sudovi sprovode veći dio nadležnosti definisanih Protokolom.

U Osnovnim sudovima prema navodima zaposlenih postoje i koriste se Službe za besplatnu pravnu pomoć, dok naši sagovornici, na jugu zemlje nijesu bili upoznati sa postojanjem ili radom Službe za pružanje podrške oštećenima/svjedocima. U slučaju Službe za besplatnu pravnu pomoć predstavnici sudova smatrali su da njeno korišćenje treba omogućiti i žrtvama prekršaja, a ne samo žrtvama krivičnog djela nasilja u porodici kako je trenutno propisano.

Kada je riječ o brzini postupanja, predstavnici sudova ocjenjuju da se u slučajevima nasilja u porodici dovoljno brzo postupa i da nema razlika u brzini postupanja u ovim slučajevima u odnosu na neke druge. Prema navodima sudija, žrtvama se predočava mogućnost da budu zasebno saslušane ali one to ne traže, te nije pravilo da se saslušavanja žrtava i nasilnika odvijaju zasebno. Pored toga, sudije navode da ukoliko kadrovski kapaciteti suda to omogućavaju, žrtve imaju pravo na to da ih saslušava tužilac ili sudija istog pola. Problem na koji sudije skreću pažnju, a koji prema njihovom iskustvu nije rijedak, jeste odustajanje žrtava svjedočenja ili u nekim slučajevima i potpuno odustajanje od gonjenja, što se dešava kada je žrtva ekonomski zavisna od nasilnika. Smatraju da se sudovi neopravdano optužuju za sporije procedure i trajanje procesa kao i preblage kazne (najčešće uslovne, znatno rjeđe zatvorske i izazito rijetko zatvorske u dužem trajanju) jer je njihova efikasnost posljednjih godina znatno unaprijeđena. Smatraju da je utisak drugih institucija o sporosti Sudstva i preblagim kaznama takav jer su ljudski resursi u Sudovima veoma ograničeni, kao i da sudije moraju da pažljivo vagaju sve kontekstualne činjenice imajući u vidu da su posljedice odluka izrazito važne kako za pojedinca tako i za njegovu/njenu porodicu.

Tehnika medijacije prema navodima sudija primjenjuje se samo ponekad u parničnim postupcima, ali ne i u slučajevima nasilja u porodici, dok se tehnika suočavanja po njihovim saznanjima veoma rijetko primjenjuje, samo u slučajevima kada nema dovoljno dokaza a obje strane se dosljedno drže svojih oprečnih izjava. Pored toga,

sudije navode da se u slučajevima nasilja u porodici vrši procjena rizika, te ukoliko se procijeni da je potrebno, policija je prisutna tokom sudskih procesa. Institut povjerljivog lica, prema iskustvima sudija, rijetko se koristi u praksi kada su krivični postupci u pitanju, dok se u prekršajnim postupcima češće koristi.

U pogledu mogućih kazni za krivično djelo nasilja u porodici, neke sudije smatraju da je zatvorska kazna najefikasnija i navode da je često izriču, dok druge sudije navode da su zatvorske kazne rjeđe, ali da su uslovne kazne i rad u javnom interesu djelotvorni, te se stoga češće izriču. Većina ipak smatra da bi rješenje zahtijevalo znatno kompleksniji sistemski pristup prije svega percepciji nasilja, a zatim i tretiranja uzroka (najčešće neznanje, alkoholizam ili druga mentalna oboljenja/ patologije) što se ne rješava zatvorskom kaznom (počinioci ne rješavaju ono što je osnovni problem, izlaze isti ili još gori zbog činjenice da u zatvoru takođe vladaju zakoni jačeg i nasilje je čest oblik komunikacije).

Veliki broj žena odustaje od tužbe tokom suđenja, dešavalo se da neke povlače svoje izjave date tužiocu – sada je to nemoguće zbog člana zakona 109 koji omogućava da se sve date izjave svih aktera mogu koristiti od strane državnih organa i nakon povlačenja tužbe od stane žrtve.

Sudije uglavnom ocjenjuju da se dokazni postupci teško mogu unaprijediti jer se sve to dešava iza četiri zida, gdje je malo ili nimalo svjedoka. Takođe, dodaju i da sud rijetko ima povratnih informacija o žrtvi i nasilniku nakon presude – niko im to ne dostavlja.

5.7.2.3 Saradnja sa drugim institucijama i unaprjeđenje Protokola

Predstavnici Osnovnih sudova navode da ostvaruju dobru saradnju sa svim institucijama, a najbolju sa Policijom i sa Tužilaštvom. Kao vrlo značajnu instituciju u lancu postupanja vide Centar za socijalni rad, uz stav da treba proširiti nadležnosti ove institucije, naročito u domenu prevencije.

Kao preporuke za unaprjeđenje postupanja u slučajevima nasilja u porodici predstavnici sudova predlažu uvođenje programa za psihosocijalni tretman nasilnika, sa kojima bi radili obučeni stručnjaci. Po njihovim procjenama, u ovom trenutku manjak sistema predstavlja nedostatak rada sa nasilnicima, a vjeruju da bi se uvođenjem ovakvog programa smanjio broj povratnika. Pored toga, često je i mišljenje da treba raditi na podizanju svijesti o problemu nasilja u porodici, te da već u školama treba da postoje edukacije o ovom problemu i obučavanje djece da prepoznaju nasilje u porodici.

5.7.2.4 Iskustva drugih institucija, nevladinih organizacija i žrtava nasilja sa ovim institucijama

Druge institucije čiji je rad uređen Protokolom uglavnom pozitivno ocjenjuju saradnju sa Tužilaštvom i ocjenjuju njihov rad na problemima nasilja u porodici visokom ocjenom. Smatraju da posebno dobro sarađuju sa tužiocima koji rade na prekršajnim postupcima. Predstavnici Policije posebno ističu da je efikasnost saradnje znatno porasla u proteklih nekoliko godina, prije svega kada su prekršajni postupci u pitanju.

Sudovi su institucija sa kojom ostali djelovi lanca Protokola imaju najmanje kontakata. Iako im se upućuju kritike (posebno osnovnim sudovima) da vode procese koji su spori, neefikasni i da propisuju kazne koje imaju slabe efekte – većina predstavnika dugih institucija ističe i da razumiju da je veoma teško donijeti odluke, posebno

imajući u vidu da se njihov dio posla odvija dosta vremena nakon što se nasilni čin odigra tako da je teško sagledati dramatičnost posljedica koje ima po žrtvu.

Predstavnici NVO sektora ističu da su u prekršajnim sudovima nerijetko neadekvatni fizički uslovi, prije svega u kontekstu davanja izjava i čekanja žrtava i počinitelaca nasilja u istim prostorijama. Često se dešavaju nasilne scene i prijete u prostorijama sudova upravo zbog toga što ne postoje adekvatni uslovi za odvajanje žrtava i svjedoka od počinitelja.

Razlozi za to da se određeni slučajevi prosljeđuju prekršajnom sudu a drugi pak krivičnom nijesu sasvim jasni predstavnicama nevladinog sektora, posebno SOS telefona koji je izrazito pozitivno ocijenjen od strane zvaničnih institucija. Utisak ovih sagovornika je da se paušalno određuje koji slučaj ide na koji sud, odnosno da ne postoje jasna pravila koja bi to odredila čime su u mnogim slučajevima žrtve oštećene. Predstavnici NVO sektora su mišljenja da je ovaj problem najvidljiviji u očitom disbalansu prekršajnih i krivičnih prijava kada je ovaj oblik nasilja u pitanju. Njihovo iskustvo je da se nerijetko ono što se naziva „grubim nasiljem“ preinačava u prekršaj upravo zbog činjenice da nije jasno definisana granica između prekršaja i „krivice“.

Takođe, član 109 Zakona koji je u skorije vrijeme upotpunjen i koji omogućuje da se izjave inicijalno date službenim organima koriste i kasnije tokom slučaja da bi se izbjegla retraumatizacija žrtve i da bi se počinitelj pravno gonio čak i ukoliko se žrtva predomisli i povuče izjavu je procijenjen, od strane predstavnika NVO, kao veoma konfuzan. Naime, nije sasvim jasno da li je riječ o izjavama datim samo tužilaštvu ili i dugim organima, pa se u skladu sa time različito tumači u različitim institucijama. Predstavnici NVO sektora smatraju da ovaj dodatak zakonu iako veoma bitan u praksi zapravo ne funkcioniše i da postoji dilema i kod predstavnika samih pravosudnih organa kako da postupe u ovim slučajevima pa posljedično izbjegavaju da se pozivaju na taj član.

Dodatni problem predstavlja činjenica da tužioci nikada ne izlaze na teren da utvrde stanje i na taj način adekvatnije procijene situaciju - uzmu direkne izjave žrtve, svjedoka i počinitelja i prosljede slučaj odgovarajućem sudu.

Iako smo dobili potpuno drugačiju percepciju ovog fenomena od strane Sudija, po navodima naših sagovornica iz civilnog sektora koje se svakodnevno susreću sa ovim fenomenom upravo Sudije nerijetko insistiraju na medijaciji kao pristupu kojim bi mogao da se riješi problem nasilja u porodici. Ovakav pristup je usmjeren na održanje porodice bez obzira na želje i prava žrtve i direktno se kosi sa preporukama iz Protokola. Na taj način se žrtva prisiljava da satima bude u dijalogu sa nasilnikom koji je nerijetko vršio nasilje godinama, što često utiče na to da one podlegnu pritisku iz straha i povuku tužbu.

Predstavnici pravosudnog sistema nerijetko prebacuju veliki dio odgovornosti na samu žrtvu, umanjujući na taj način ulogu nasilnika i smanjujući im propisane kazne. Nerijetko je problem i činjenica da su gradovi i mjesta u Crnoj Gori uglavnom veoma mali i da se učesnici u procesu i pripadnici nadležnih organa nerijetko i privatno poznaju što dodatno opterećuje predstavnike pravosuđa (ne žele da se zamijeraju nasilniku, ne žele da budu odgovorni za rasturanje porodice itd.).

Tužioci se uglavnom drže po strani kada su slučajevi porodičnog nasilja u pitanju, ne zalaze dublje u probleme žrtava i djeluju nezainteresovano da se posvete pojedinačnim slučajevima. Utisak predstavnika NVO sektora je da posljedično ishod slučajeva zavisi isključivo od upornosti i istrajnosti žrtve kroz čitav proces.

6. Analiza direktnih troškova partnerskog nasilja

6.1 Definicija direktnih troškova i njihov značaj u analizi partnerskog nasilja

Troškovi partnerskog nasilja prodiru u sve segmente društva i svaki prepoznatljiv efekat nasilja predstavlja svojevrsan gubitak, bilo da je direktni ili indirektni. Nezavisno od makroekonomske cene, tj. indirektnih troškova nasilja, izuzetan značaj u analizi ove društvene anomalije imaju i *direktni troškovi*, tj. troškovi koji se nedvosmisleno i sa visokom preciznošću mogu izmeriti – iz ekonomske percepcije, direktni troškovi se odnose na rad, kapital i materijalne inpute. Konkretno, u istraživanju oni su obuhvaćeni preko pružanja medicinskih usluga, usluga socijalne zaštite (prihvatišta i socijalne ustanove), rada policije i organa pravosuđa. Pored negativnih psiho-fizičkih efekata po žrtvu i makroekonomskih posledica za celo društvo, sveobuhvatna analiza partnerskog nasilja podrazumeva i osvrt na direktne troškove.

Direktni troškovi partnerskog nasilja predstavljaju merljive troškove plaćene novcem (ili u naturi, ali izraženi u novčanim jedinicama): zarade zaposlenih koji rade u institucijama zaduženim za procesuiranje zlostavljanih lica (socijalni i zdravstveni radnici, sudije, policija), troškovi izlaska na teren, dežurstva, medicinski materijal, forenzički troškovi, i sl. Iako ovi troškovi mogu biti direktno izmereni, često to nije moguće, zbog nedostatka podataka. Partnersko nasilje predstavlja „zakulisnu“ radnju, skrivenu od očiju javnosti, koja se može razotkriti jedino putem skandala, istraga i krivičnih postupaka. Često se egzaktna procedura za utvrđivanje stepena i efekta partnerskog nasilja ne može sprovesti jer ne postoje empirijski podaci – žrtva koja ne prijavljuje nasilje, nemogućnost dokazivanja, nedostatak podataka o troškovima itd. Prema tome, u velikom broju slučajeva direktna cena nasilja se *procenjuje* na osnovu raspoloživih činjenica, pa se otuda indikatori koji mere direktne troškove nasilja u velikoj meri baziraju i na ličnoj percepciji ispitanika i smatraju za najmerodavniji podatak o troškovima partnerskog nasilja u društvu.

S obzirom da nasilje na razne načine zadire u društveno-ekonomsku sferu i dovodi do brojnih distorzija, ono pervazivno zadire i u psihi ljudi, oblikujući na taj način društvenu svest i stvarajući atmosferu straha, nesigurnosti i nepoverenja, i dovodeći tako do suboptimalnog ekvilibrijuma celog društva. Naime, partnersko nasilje, kao samo jedan od aspekata nasilnog ponašanja, onemogućava ekonomiju da realizuje svoj pun potencijal, s obzirom da usmerava resurse na „pogrešnu“ stranu, tj. u neproduktivne svrhe. Agregatna tražnja se „naginje“ ka dobrima i uslugama vezanim za nasilje (tj. troškovima), preusmeravajući ih sa svoje optimalne na suboptimalnu svrhu. To rezultira nižim ekonomskim rastom i nižim životnim standardom, smanjenom spoljnotrgovinskom razmenom, štednjom i investicijama. Pri tome, ekonomski multiplikator je ovde veći od 1, što znači da jedna utrošena novčana jedinica na borbu protiv nasilja dovodi do proporcionalno većeg gubitka po ekonomiju (kroz efekat smanjene štednje, poreskih prihoda, potrošnje). Na taj način partnersko nasilje pogađa celokupnu ekonomsku sferu društva, njegovo blagostanje, standard i progres. Ogromne novčane sume utroše se godišnje na tretiranje nasilja umesto na produktivnu potrošnju.

6.2 Kategorije direktnih troškova

Zašto meriti troškove nasilja? U nerazvijenim ekonomijama, gde vladaju nestašica reursa, njihova neadekvatna alokacija, siromaštvo i nejednakost, od krucijalnog je značaja ukloniti sve barijere za promovisanje zdravog i održivog društva. Definisanje troškova nasilja nedvosmisleno nam pokazuje količinu resursa koje crpi ova društvena anomalija, a koji su mogli biti upotrebljeni u produktivne svrhe. Sveobuhvatna i determinisana socijalna politika nezamisliva je bez borbe protiv nasilja, a prvi korak te borbe podrazumeva procenu ekonomskih troškova nasilja.

Istraživanje pokazuje da je nasilje u Crnoj Gori, pored toga što je rasprostranjeno i tangira mnoge segmente društva, takođe i *skupo*. Direktni troškovi su kategorizovani u pet najvažnijih segmenata koji se bave procesuiranjem žrtava i nasilnika: centri za socijalni rad, policija, zdravstvo, pravosuđe i prihvatilišta za žrtve nasilja (sigurne kuće).

Centri za socijalni rad – država finansira službe za socijalni rad koje se bave i žrtvama, i počiniteljima. Ove službe finansiraju potrebe žrtava, kao što su smeštaj u prihvatnim centrima, prevoz, preseljenje itd. ali značajna sredstva troše i na izlaske na teren, administrativne troškove (papir, obrada podataka), dežurstva i sl. Pored toga, država troši sredstva na kreiranje zakonskih akta i raznih mera, istraživačke delatnosti i informativno-edukativne programe za javnost.

Policija – u oblasti policijske nadležnosti direktni troškovi obuhvataju policijsku zaštitu, kao i izlaske na teren, administrativne troškove (papir, obrada podataka), dežurstva i sl. Troškovi rada, kapitala (kapaciteti, logistika, materijal, administrativna sredstva, dispečerski centar) ovde su znatno veći nego kod socijalnih centara, jer obuhvataju veći broj ljudi, kao i troškove vezane za smeštaj i izdržavanje zatvorenika (pritvor, tretman zatvorenika i sl.).

Pravosudni sistem – pored osoblja koje je visoko plaćeno jer zahteva stručnost i bavi se sofisticiranim i osetljivim poslovima, u ovoj kategoriji veliki izdatak predstavljaju skupi i dugotrajni sudski procesi, visoki troškovi administracije (papir, obrada podataka, skladištenje), organi za podršku i brigu o zatvorenicima, angažovanje svedoka, veštaka, vreme provedeno na sudu, pravna pomoć i sl.

Zdravstvo – direktni troškovi u zdravstvenoj sferi uključuju razne preglede i intervencije u ordinaciji, ali, kao i u prethodnim slučajevima obuhvataju značajne inpute u vidu rada, kapitala i materijalnih troškova. Tu spadaju, pored zgrada i odgovarajućeg medicinskog osoblja, i skupi laboratorijski (reagensi, testovi, potrošni materijal) i troškovi opreme, aparati (rendgen, npr.), vozila, gorivo itd. Uz to, bolnička briga, tj. hrana i troškovi smeštaja, kao i dodatne analize, iako su uglavnom finansirani od strane države, često padaju i na teret pojedinca.

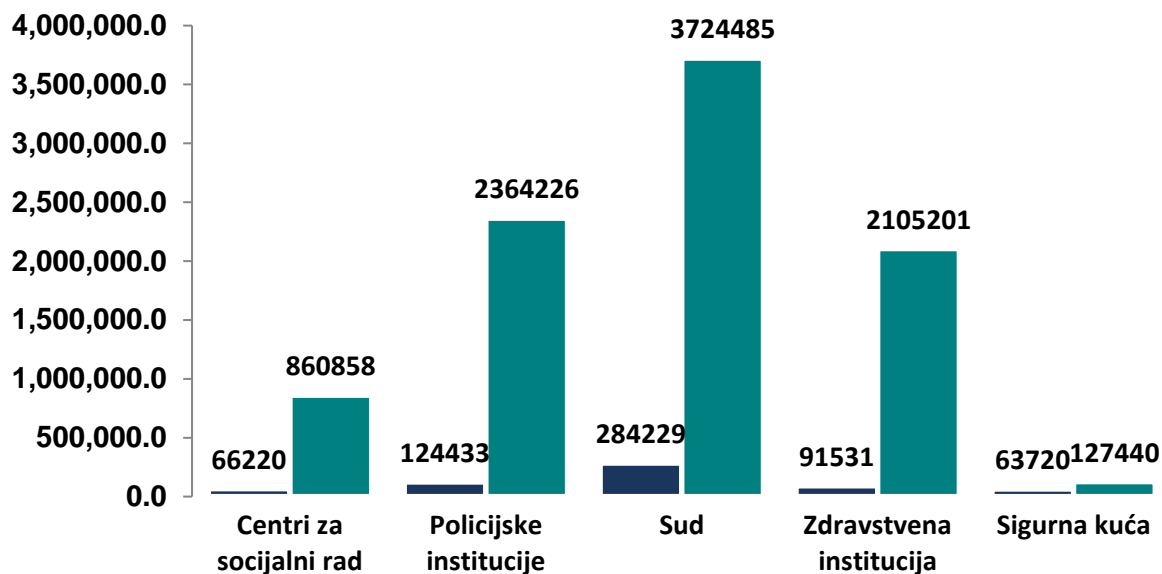
Prihvatilišta za žrtve nasilja (sigurne kuće) – specijalizovana prihvatilišta pružaju pomoć žrtvama u vidu fizičkog utočišta, hrane, pravne i medicinske pomoći. Iako su ova prihvatilišta često finansirana iz alternativnih izvora i zapošljavaju brojne volontere, njihovi troškovi su veliki, s obzirom da se boravak često oduži zbog objektivnih okolnosti, a često se zbrinjavaju i deca žrtava (što iziskuje troškove vrtića, škole itd.). Pored toga, specifičnost angažmana ovih prihvatilišta zahteva tim stručnjaka raznih profila i značajne smeštajne kapacitete.

Naravno, pored ovih postoje i brojni tzv. **out of pocket** troškovi, neobuhvaćeni istraživanjem, zatim zdravstvene posledice i time izazvani dodatni troškovi za društvo (npr. HIV zaraze, infekcije, neželjene trudnoće), troškovi koje snosi celo domaćinstvo, zajednica (npr. crkva).

6.3 Rezultati analize

Na osnovu Istraživanja, procenjeni direktni troškovi partnerskog nasilja u Crnoj Gori na godišnjem nivou iznose preko **9 miliona evra (9,182,000)**. Od toga, najveći iznos troškova vezan je za **rad pravosudnih organa** (3,7 miliona evra), zatim policije i zdravstva (2,3 i 2,1 milona evra, respektivno), dok centri za socijalni rad potroše oko 860 hiljada evra, a sigurne kuće oko 150 hiljada evra godišnje.

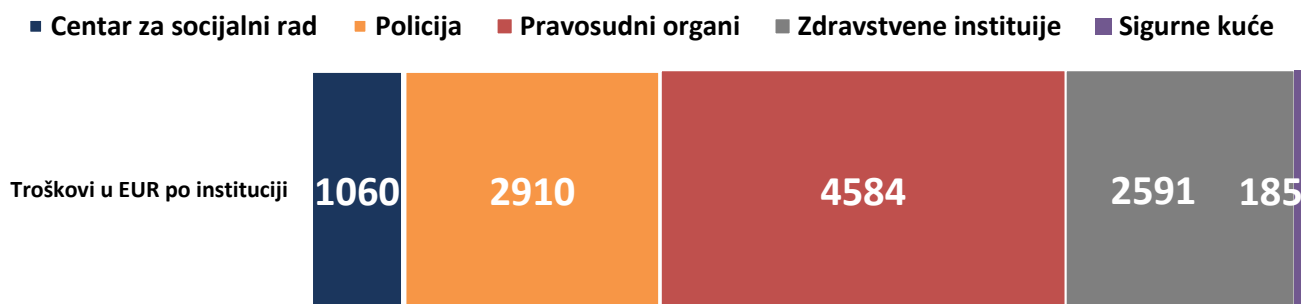
Grafikon 6.3.1.: Procena direktnih troškova partnerskog nasilja (predstavljena u EUR)

Od ukupnih izdataka (9,2 miliona evra) najveći deo sredstava utroši se na zarade zaposlenih u navedenim institucijama (približno 95%), dok na materijalne izdatke (bolnički smeštaj, lekovi), pomoć žrtvama i logistiku odlazi 5% ukupnih procenjenih troškova. **Takođe, kalkulacija pokazuje da izdaci za partnersko nasilje po glavi stanovnika (kojih ima 625,000) iznose 15 evra godišnje.**

Ukoliko se ukupan iznos izdataka (9,2 miliona evra) stavi u odnos sa brojem od 800 žena žrtava partnerskog nasilja koje se godišnje procesuiraju od strane nadležnih institucija (prema podacima dobijenim istraživanjem od centara za socijalni rad u Crnoj Gori), prosečan godišnji trošak po jednoj žrtvi iznosi oko 11.500 evra, pri čemu distribucija tih troškova izgleda ovako:

Grafikon 6.3.2.: Procena direktnih troškova partnerskog nasilja po instituciji (predstavljena u EUR)

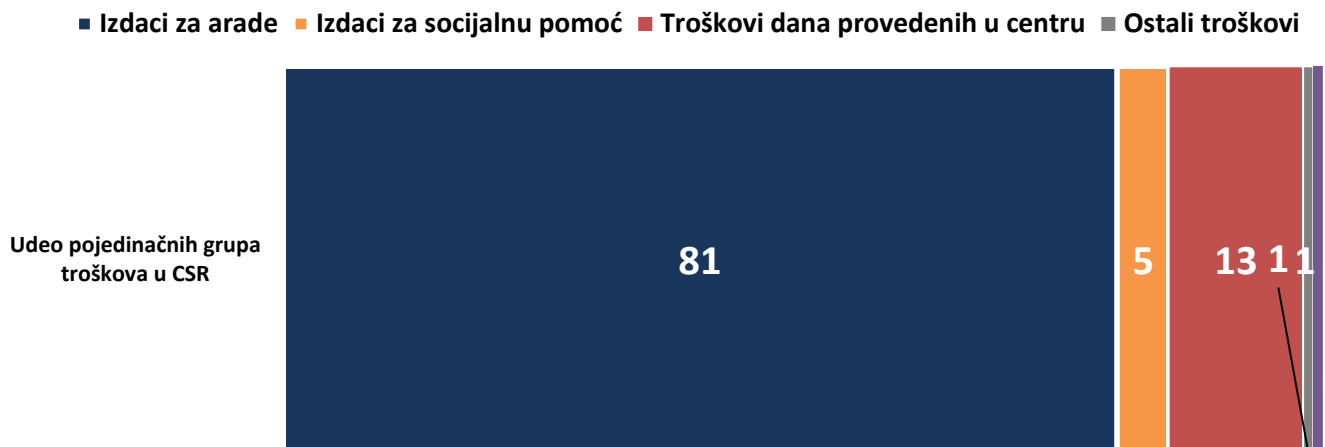

Detaljnija analiza direktnih troškova prema institucijama daje sledeću sliku:

Centri za socijalni rad – Prema podacima dobijenim iz istraživanja, centri za socijalni rad u Crnoj Gori ukupno godišnje isprocesuiraju oko **800 slučajeva porodičnog nasilja**. Od tog broja, oko 80% žrtava stekne pravo na neki oblik socijalne pomoći, koji im se dodeljuje u proseku 3 meseca. Ovaj vid socijalne pomoći iznosi oko 40,000 evra na godišnjem nivou.

Distribucija troškova centara za socijalni rad **pokazuje da najveći deo izdataka (više od 80%)** odlazi na zarade zaposlenih (službenici koji vode slučajeve nasilja, njihovi nadređeni, dežurstva, izlasci na teren), dok na direktnu (novčanu ili u naturi) **pomoć žrtvama odlazi oko 5%.**

Grafikon 6.3.3.: Procena direktnih troškova partnerskog nasilja unutar CENTAR ZA SOCIJALNI RAD (udeo troškova u %)

Policija — Najveći deo troškova rada policije (**oko 92%**) odnosi se na zarade zaposlenih, što nije iznenađujuće, s obzirom da je za rad na jednom slučaju partnerskog nasilja **angažovano u proseku 6 zaposlenih u policiji** (policajci, službenici, pomoćno osoblje i pravnici). Takođe, procedura policijske istrage i zaštite nalaže i veliki broj dežurstava koja se dodatno naplaćuju, kao i izlaske na teren, što iziskuje troškove logistike i goriva.

Grafikon 6.3.4.: Procena direktnih troškova partnerskog nasilja unutar policije (udeo troškova u %)

Pravosudni organi – rad pravosudnih organa podrazumeva veliki broj visoko kvalifikovanog osoblja različitih profila (sudije, advokati, veštaci), čije zarade daleko premašuju prosek za celu Crnu Goru, pa je otuda u ovim institucijama iznos troškova zarada znatno viši nego u ostalim kategorijama institucija koje se bave nasiljem. Poređenja radi, prosečna zarada lica angažovanih na slučajevima nasilja u pravosudnim organima iznosi oko 1,000 evra, dok je u centrima za socijalni rad ona duplo manja – 500 evra. Međutim, ovi troškovi su donekle kompenzovani naplaćenim kaznama – u proseku, svaki pravosudni organ naplati mesečno 1,200 evra od izrečenih kazni i oko 1,500 evra od kazne društveno-korisnog rada (tačnije, od društveno-korisnog rada ostvari se ušteda u visini ovog iznosa, koji bi inače bio plaćen licima angažovanim na toj vrsti poslova). Na godišnjem nivou, ovi prihodi iznose oko pola miliona evra.

S druge strane, kada su u pitanju zatvorske kazne, u toku jedne godine se izrekne u proseku 15 zatvorskih kazni, sa prosečnom dužinom kazne od 3 meseca. Izraženo u novcu, godišnji troškovi boravka u zatvoru svih počinitelja na teritoriji Crne Gore iznose **oko 450,000 evra**.

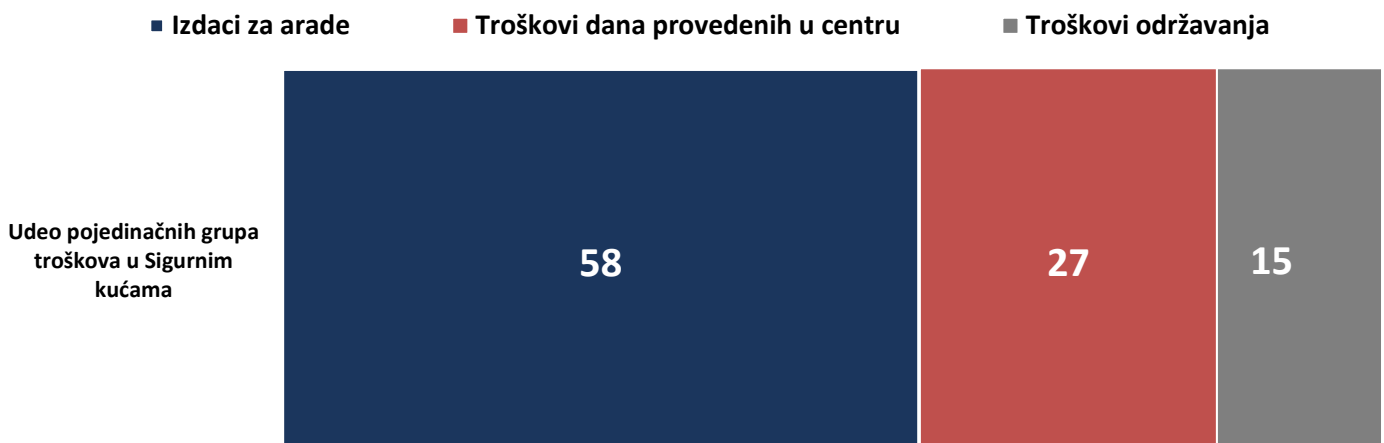
Zdravstvene institucije – Slično kao i kod policije, **troškovi zdravstvenih institucija u najvećoj meri pokrivaju zarade zaposlenih – 95%**. Preostalih 5% **utroši se za materijal i izlaske na teren** (hitna pomoć, uviđaji i sl.). Zarade u zdravstvu su visoke (u proseku 1,000 evra), a pored toga, procedura nalaže i angažovanje nemedicinskog osoblja (pravnici, socijalni radnici). Prema izjavama nadležnih lica, od ukupnog broja od 800 žrtava, njih 90 godišnje se upućuje na bolničko lečenje (ili 11%), a prosečan broj boravka u bolnici iznosi 3 dana. Na lečenje žrtava odlazi u proseku 40% ukupnih bolničkih troškova (ili, izraženo u novcu 44,000 evra), dok troškovi lečenja nasilnika obuhvataju 60% od ukupnih bolničkih troškova (tj. 66,000 evra).

Grafikon 6.3.4: Procena direktnih troškova partnerskog nasilja unutar zdravstvenih ustanova (udeo troškova u %)

Sigurne kuće – Funkcionisanje jedne sigurne kuće na godišnjem nivou košta oko **75,000 evra**. U Crnoj Gori postoje dve sigurne kuće, čiji ukupni izdaci iznose oko 150,000 evra godišnje. Međutim, struktura njihovih troškova znatno se razlikuje od gore spomenutih institucija: naime, značajan deo ukupnih izdataka sigurnih **kuća (oko 30%) odlazi na direktno zbrinjavanje žrtava – odeću, hranu, grejanje, vrtić i škola**.

Grafikon 6.3.5.: Procena direktnih troškova partnerskog nasilja unutar Sigurnih kuća (udeo troškova u %)

7. Makroekonomski efekti partnerskog nasilja

7.1 Partnersko nasilje, produktivnost radne snage i društveno bogatstvo

Partnersko nasilje uzrokuje, pored direktnih i indirektnih troškova i rashoda, kako za žrtve, tako i institucije i organe koje procesuiraju i regulišu ovaj problem, i druge negativne ekonomske efekte koji se ogledaju eroziji i gubicima u produktivnosti radne snage, dodatnim troškovima poslodavaca, i konačno, smanjenju društvenog bogatstva.

Partnersko nasilje, kao što je već istaknuto, može imati značajne posledice na produktivnost. Istraživanje koje sprovedeno od strane američke *Corporate Alliance to End Partner Violence* (CAEPV) 2005. godine pokazalo je da je čak kod **64% žrtava** partnersko nasilje **značajno uticalo na njihove radne performanse**³⁰. Prema podacima iste organizacije, procenjuje se da 25% problema na radnom mestu kao što je izostajanje sa posla, smanjeni učinci i produktivnost i rast troškova poslodavaca u vezi sa naknadama za bolovanje i druga socijalne izdatke za radnike **uzrokovano porodičnim i partnerskim nasiljem**. Pored navedenog, procenjuje se da između **24-30%** žrtava prekida radni odnos (ili biva otpušteno od strane poslodavaca) usled posledica partnerskog nasilja.

Dakle, statistički podaci nesumnjivo potvrđuju negativan uticaj partnerskog nasilja na produktivnost radne snage kako u pogledu smanjenog učinka radnika na radnom mestu (uključujući i porast industrijskog škarta, manjkova i drugih oblika smanjena proizvodnog učinka) tako i u izgubljenim časovima rada i povećanim troškovima poslodavaca koje pomenuti gubici izazivaju. U nastavku će biti kvantificirani pomenuti efekti na produktivnost radne snage, tačnije zaposlenih žena u Crnoj Gori i, sledstveno, društveno bogatstvo. Najpre, utvrdiće se koliki su direktni potencijalni efekti porodičnog nasilja na bruto domaći proizvod (Gross Domestic Product) koji se koristi kao glavno merilo društvenog bogatstva u makroekonomskoj teoriji i socio-ekonomskim analizama polne ravnopravnosti. Ova analiza biće potom upotpunjena drugom dimenzijom problema partnerskog nasilja koja se često gubi iz vida koja, pored ekonomskih ima i svoje **demografske** i sa njima povezane društveno-ekonomske posledice, koje će na objektivan način biti kvantificirane putem obračuna efekata na bruto domaći proizvod.

³⁰ <http://www.ncdsv.org/images/CAEPVSurvey.WorkPlace.pdf>

7.2 Ekonomski model produktivnosti i efekti na BDP

Za kvantifikaciju makroekonomskih posledica partnerskog nasilja koristiće se ekonomski model koji se najšće primenjuje u sličnim socio-ekonomskim „impact“ analizama. Isti model koristila je i eminentna američka istraživačka institucija McKinsey Global Institute (MGI) u svojoj detaljnoj i obimnoj studiji ekonomskog položaja žena u Sjedinjenim Državama iz 2016. godine - *“The Power of Parity: advancing women’s equality in the United States”*³¹.

U modelu se bruto domaći proizvod posmatra kao funkcija produktivnosti radne snage (BDP-a po zaposlenom) i broja zaposlenih radnika. U razvijenom obliku ova funkcija se može prikazati na sledeći način:

$$\text{BDP} = \text{Radno sposobno stanovništvo} \times \text{stopa zaposlenosti} \times \text{produktivnost radne snage po zaposlenom radniku}$$

Stopa zaposlenosti predstavlja procenat radno sposobnog stanovništva (15-64 godina starosti) koji je zaposlen, dok **produktivnost** predstavlja vrednost bruto domaćeg proizvoda po jednom zaposlenom radniku i pokazuje koliko monetarnih jedinica (evra) bruto domaćeg proizvoda jedan zaposleni radnik kreira u toku godine i tako doprinosi povećanju (ili smanjenju u slučaju pada produktivnosti) društvenog bogatstva.

Dakle, cilj analize je da se proceni **koliki je gubitak društvenog bogatstva (meren smanjenjem BDP-a) uzrokovan smanjenom produktivnošću žena koja je posledica partnerskog nasilja.**

U obračunu će biti korišćeni poslednji raspoloživi podaci nacionalnih računa Monstata o BDP-u i podaci o stanju na tržištu radne snage, preciznije podaci Ankete o radnoj snazi (Labour Force Survey) koja predstavlja najpotpuniji izvor podataka o zaposlenosti i kontingentima radne snage u Crnoj Gori.

Osnovni pokazatelji potrebni za analizu su:

- Radno sposobno stanovništvo (15-64 godina) prema Anketi o radnoj snazi (ARS) za 2015. godinu: 421.800;
- Stopa zaposlenosti: 51,4% (ukupno) i 46,9% za žene;
- Ukupan broj zaposlenih radnika: 217.000;
- Bruto domaći proizvod u tekućim cijenama koji je u 2015. godini iznosio 3.624.734.000 EUR;
- Bruto domaći proizvod po zaposlenom radniku koji je iznosio 16.704 EUR (zaokruženo).

U primeni navedenog modela, biće uvedeno još nekoliko pretpostavki a to su:

- Prema podacima istraživanja, **16%** žena starosti između 15 i 64 godina starosti je u poslednjih 12 meseci bio izložen nekom obliku nasilja. Prema procenama broja stanovnika za 2015. godinu Monstata, broj žena u pomenutom kontingentu populacije iznosio je **210.098** (sredina godine). Na osnovu toga može se proceniti broj žena koje su bile podvrgnute porodičnom nasilju u 2015. godini na oko **33.616**. Ukoliko se na ovaj broj primeni stopa zaposlenosti žena dolazi se do broja od **15.766 zaposlenih žena koje su žrtve partnerskog nasilja.**
- Dalje, pretpostaviće se (konzervativno) da je kod **25%** zaposlenih žena žrtava (**3.941 zaposlenih žena**) partnersko nasilje izazvalo značajne psihološke i druge posledice koje su se odrazile direktno na njihove ekonomske performanse tj. produktivnost u smislu odsustva posla zbog povreda i pretrpljene traume, gubitka posla, smanjenog učinka itd. Takođe, može se pretpostaviti da je produktivnost ovog kontingenta žena manja za **30%** u odnosu na prosečnu produktivnost zaposlenih žena u Crnoj Gori.

³¹ *“The power of parity: advancing women’s equality in the United States”*, McKinsey & Company 2016.

- Takođe, može se pretpostaviti, što je generalna pojava u većini zemalja u razvoju, da je produktivnost zaposlenih žena merena BDP-om po zaposlenom manja za **20%** u odnosu na mušku populaciju. Ovde je reč ne samo o činjenici „tradicionalne“ manje participacije žena u visoko plaćenim poslovima (koji sa većim procentom učeštvuju u raspodeli BDP-a), već i rezultatima analize koji pokazuju da je procenat zahvaćenosti partnerskim nasiljem u snažnoj obrnutoj korelaciji sa stepenom obrazovanja žena što znači njihovu koncentraciju u poslovima nižeg kvalifikacionog i stručnog nivoa i samim tim sa nižim nivoom ličnog dohotka i učešća u BDP-u.
- Neophodno je imati u vidu da postojeći nivo tj. zvanični podatak o visini bruto domaćeg proizvoda kao i produktivnost merena bruto domaćim proizvodom po zaposlenom, u sebi već implicitno ima ugrađen negativan efekat smanjene produktivnosti po osnovu partnerskog nasilja. Drugim rečima, partnersko nasilje ne predstavlja fenomen koji je nastao u 2015. godini koja se posmatra u obračunu već i u prethodnim kao i budućim obračunskim periodima.

Uzmajući u obzir podatke o bruto domaćem proizvodu po zaposlenom kao i pretpostavke o broju žena žrtava partnerskog nasilja, njihovoj participaciji na tržištu rada i produktivnosti dolazi se do sledećeg rezultata:

Ukupan gubitak tj. smanjenje u odnosu na potencijalni nivo BDP-a koji bi se ostvario da partnersko nasilje nema negativnih posledica na produktivnost, iznosi 17,9 miliona evra što predstavlja oko 0,5% BDP-a Crne Gore u 2015. godini. Drugim rečima, BDP Crne Gore je u 2015. godini bio 17,9 miliona evra manji zbog posledica partnerskog nasilja koje se negativno odražava na produktivnost zaposlenih žena čime se svake godine gubi oko 0,5% BDP-a.

Rezultati datog ekonomskog modela mogu se ekstrapolirati i na dugi rok i izvesti potencijalni gubici po osnovu partnerskog nasilja u narednih deset godina. Tako, ukoliko se pretpostavi da će rast nominalnog BDP-a u narednim godinama biti 4% (u 2015 godini je bio 4,8% u odnosu na 2014. godinu) i nepromenjeno učeće gubitaka po osnovu partnerskog nasilja u BDP-u od 0,5%, ukupan, **kumulirani gubitak u narednih deset godina će iznositi oko 241 milion evra.**

Naravno, ovaj iznos može biti i drugačiji ukoliko se pretpostavljene stope rasta BDP-a i parametri tržišta rada značajnije izmene u posmatranoj dekadi, no finalna rezultanta pomenutih promena će se uz nepromenjene pretpostavljene efekte partnerskog nasilja na zaposlene žene kretati naviše ili naniže najviše 10 do 20%.

7.3 Partnersko nasilje, fertilitet žena i socijalni trošak nasilja

U obračunu socijalnog troška partnerskog nasilja, ekonomska analiza iz prethodnog segmenta će biti proširena na demografske efekte partnerskog nasilja koji, sa svoje strane, takođe imaju negativne efekte na društveno bogatstvo putem smanjenja prve varijable u datom ekonomskom modelu, tj. **putem smanjenja broja radno sposobnog stanovništva.**

Nesumnjivo je da partnersko nasilje ima za posledicu smanjenu reproduktivnu sposobnost žena, ne samo zbog fizičkih povreda, trauma, prekida trudnoće i drugih psiho-somatskih poremećaja već i zbog socio-psiholoških posledica koje žene čine manje spremnim i sposobnim za rađanje.

Cilj ovog dela analize jeste da se utvrdi gubitak, tačnije **godišnje smanjenje broja novorođene dece koje je posledica partnerskog nasilja.** Na osnovu ovog broja izvršiće se kvantificiranje socijalnog troška t.j. potencijalnog smanjenja društvenog bogatstva merenom visinom bruto domaćeg proizvoda

U obračunu će se koristiti podaci demografskih statistika Monstata o kontingentu žena u fertilnom periodu (15-49 godina starosti), kao i broju novorođene dece u 2015. godini.

Osnovni pokazatelji potrebni za analizu su:

- Broj žena u fertilnom periodu (15-49 godina) prema podacima Monstata: 146.555;
- Broj živorođene dece: 7386. Pri tome, kao i u slučaju analize produktivnosti, mora se imati u vidu da stopa fertiliteta, tj. broj živorođene dece u sebi već ima implicitno ugrađen negativan efekat partnerskog nasilja iz prethodnog perioda, tj. iz godina pre 2015. godine za koju se radi obračun.
- Pretpostavka je, na osnovu rezultata istraživanja, da je 20% žena u fertilnom periodu izloženo partnerskom nasilju;
- Pretpostavljeno smanjenje fertiliteta (konzervativno) iznosi 30%. Drugim rečima, predpostavlja se da 30% žena koje su bile podvrgnute partnerskom nasilju ne učestvuje u reprodukcijom procesu stanovništva (rađanju) ili prostije da ovaj korpus za 30% rađa manje dece u odnosu na ostali deo ženske populacije u fertilnom periodu.

Model koji će se koristiti u ovom obračunu može se prikazati u vidu sledeće jednakosti:

$$X = \frac{Nt * \frac{fv}{100} \left(\frac{Ft * rv}{100} \right)}{Ft - \frac{fv}{100} \left(\frac{Ft * rv}{100} \right)}$$

Pri čemu je:

X – broj dece koju bi rodile žene koje trpe nasilje a nisu radjale u godini t

fv – smanjenje fertiliteta izraženo u procentima (30%)

rv – procenat žena u fertilnom periodu izložen partnerskom nasilju (20%)

Ft – broj žena u fertilnom periodu u godini t

Nt – broj živorođene dece u godini t

Ukoliko se u datu jednakost unesu gore navedeni podaci i pretpostavljena učešća dolazi se do sledećeg rezultata:

U 2015. godini, uz date pretpostavke (20% žena u fertilnom periodu izloženo nasilju i 30% manji fertilitet), kao posledica partnerskog nasilja rođeno je 471 manje dece u Crnoj Gori. Drugim rečima, Crna Gora svake godine gubi oko 500 novorođene dece kao posledicu smanjenog fertiliteta uzrokovanog partnerskim nasiljem.

Kvantificiranje ekonomskih efekata smanjenja (kao i povećanja) nataliteta je vrlo složen zadatak budući da se moraju uzeti u obzir brojni faktori koji mogu značajno uticati na konačne zaključke naročito na dugi rok kao što su: tehničko-tehnološki razvoj (koji može kompenzovati delimično smanjenje broja stanovnika), migracije, izmene strukture privrede na dugi rok, obrazovanje i dr. No, ovom prilikom biće izvršena što je moguće objektivnija i jednostavnija kvantifikacija, budući da, usled nedostataka drugih parametara i pouzdanih statističkih podataka, postavljanje složenijeg socio-ekonomskog modela nije moguće, odnosno dovelo bi do potpuno nepouzdanih i arbitrarnih rezultata.

Ono što se sa sigurnošću može pretpostaviti jeste da je u 2015. godini radno sposobno stanovništvo Crne Gore **manje za 500 novorođene dece u odnosu na hipotetičku situaciju da ne postoje efekti partnerskog nasilja**. Kada se ovaj broj ukluči u gore predstavljeni ekonomski model produktivnosti tj. na njega primene stopa zaposlenosti i

produktivnost po zaposlenom (16.704 EUR) dolazimo do zaključka da **direktan negativan efekat tj. smanjenje ili gubitak BDP-a samo po ovom osnovu iznosi oko 4.3 miliona EUR u 2015. godini.**

No, pomenuti negativni efekti se ne završavaju samo na pomenutom godišnjem gubitku u populaciji i BDP-u. Naime, radni kontingent Crne Gore u 2015. godini (ukupan broj lica starosti od 15-65 godina) je rezultanta pozitivnih i negativnih demografskih kretanja ne samo u 2015. godini već i u prethodnom periodu tj. svih prethodnih generacija koje u posmatranoj godini sačinjavaju radno sposobno stanovništvo. Drugim rečima, sva lica rođena pre 65 godina (kao gornja granica starosti radnog kontingenta) pa do 2000. godine bila su i jesu uključena u reproduktivne procese i procese i akte partnerskog nasilja. Pri tome, može se pretpostaviti da je predložena stopa od 20% žena u fertilnom periodu izloženih partnerskom nasilju koja je korišćena u obračunu za 2015. godinu bila i viša kako se ide dalje u prošlost zbog opadajućeg nivoa društveno-ekonomskog razvoja.

Shodno tome, može se zaključiti, ukoliko se pretpostavi nepromenjen godišnji populacioni gubitak po osnovu partnerskog nasilja (500 novorođene dece manje), da je u 2015. godini radno sposobno stanovništvo kumulativno manje za **25.000** stanovnika (50 godina x 500 populacionog gubitka). Uz datu stopu zaposlenosti od 51,4% to daje **kumulativni gubitak od oko 12.850 potencijalno zaposlenih lica za 2015. godinu.** Drugim rečima **usled posledica partnerskog nasilja, potencijalna zaposlenost, tj. broj radnika koji stvaraju bruto domaći proizvod, je manji za oko 13 hiljada radnika u 2015. godini.**

Ukoliko se izvedeni gubitak radne snage uključi u primenjeni model produktivnosti dobija se (uz produktivnost od 16.704 EUR BDP-a po zaposlenom) da je **kumulirani gubitak po osnovu smanjenog fertiliteta uzrokovanog partnerskim nasiljem oko 215 miliona evra u 2015. godini što čini gotovo 6% BDP-a.**

Ukoliko se ovaj gubitak po osnovu smanjenog fertiliteta (215 miliona evra) uveća za gubitak po osnovu smanjene produktivnosti (17,9 miliona evra) dolazi se do ukupnog gubitka od oko 233 miliona evra godišnje. Stavljanjem ovog iznosa u odnos sa brojem od oko 9000 žena u fertilnom periodu koje nisu učestvovala u rađanju zbog partnerskog nasilja (20% od broja žena starosti 15-49, prema podacima prikupljenim istraživanjem i koji u sebi obuhvata i najveći deo žena sa smanjenom produktivnošću), godišnji trošak ili gubitak po žrtvi iznosi **oko 26.000 evra.** **Ukoliko se ova veličina uporedi sa izvedenim troškovima institucionalnog protokola od cca 11500 evra po žrtvi jasan je zaključak da je društvena cena nasilja više nego dvostruko veća od institucionalnih troškova saniranja i predupređenja daljeg nasilja kroz institucionalni protokol.**

Ove rezultati se mogu, po ugledu na analizu efekata partnerskog nasilja na produktivnost, ekstrapolirati kako bi se sagledali potencijalni gubici BDP-a na dugi rok. Tako, uz pretpostavku nominalnog rasta BDP-a od 4% i nepromenjenog učešća u BDP-u gubitaka po osnovu smanjenog fertiliteta uzrokovanog partnerskim nasiljem od 6%, dolazi se do **ukupnog, kumuliranog gubitka od oko 2,7 milijardi evra u narednih deset godina.**

Ova procena, kao što je istaknuto, predstavlja grubu kvantifikaciju efekata partnerskog nasilja na fertilitet žena pri čemu su apstrahovani ostali socio-ekonomski faktori koji mogu uticati na broj stanovnika, produktivnost radne snage i društveno bogatstvo. No, i ovako gruba procena dovoljno govori o razmerama problema i visini socijalnog troška partnerskog nasilja u Crnoj Gori.

8. Zaključci i preporuke

Nalazi sprovedenog istraživanja višestruko ukazuju na jasne barijere za suzbijanje nasilja u porodici u Crnoj Gori, kao i na niz problema sa kojima se u ovom trenutku susreću institucije nadležne za rešavanje slučajeva nasilja u porodici. Iako su registrovani napori crnogorskog društva za brzu i hitnu reakciju svih nadležnih organa uvođenjem Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici 2011.godine, ovim istraživanjem je pokazano da postoje još uvek brojni izazovi kako u domenu menjanja opštih stavova javnosti prema nasilju u porodici, tako i unapređenju Protokola u saradnji i rada samih institucija nadležnih za rešavanje slučajeva nasilja u porodici.

Istraživanjem na opštoj populaciji registrovano je da dominantno shvatanje **porodice kao najvažnije i najvrednije zajednice**, čije se funkcionisanje odigrava isključivo u **četiri zida** i daleko od očiju drugih, govori o snažnoj potrebi pripadnika crnogorskog društva da se privatnost porodice očuva, verovatno i u onim situacijama u kojima dolazi do **povređivanja prava njihovih članova**. Dodatno, među građanima Crne Gore je u značajnoj meri prisutan stepen **ličnog nesvrstavanja pojedinih oblika nasilja u nasilje na porodici**, ali i **izvesne tolerancije na nasilje u porodici**, posebno kada se uzme u obzir značajan udeo građana koji veruje da nije nužno da svaki oblik nasilja dođe do nadležnih institucija. Sadejstvo uticaja tradicionalizma i visokog vrednovanja porodice ukazuje na to da je nasilje u porodici još uvek tema na koju građani Crne Gore **deklarativno iskazuju visok stepen senzitiviranosti**, ali da **spremnost za reagovanjem u slučajevima lične upoznatosti sa slučajevima nasilja učestalo izostaje**. Izostanak reakcije kod ovih građana je najčešće **posledica uverenja** da je nasilje u porodici **privatna stvar** u koju se ne treba mešati, što ukazuje na začaranost kruga u kojem se nalaze svi akteri crnogorskog društva – žrtve nasilja ostaju nevidljive nadležnim institucijama, nasilnici ne bivaju sankcionisani, a oni koji su upoznati sa nasiljem ali i sama žrtva nisu dovoljno ohrabreni da prijave nasilnika i time stanu na put ovom ozbiljnom problemu.

Rezultati merenja prevalencije partnerskog nasilja predstavljaju dodatne pokazatelje ozbiljnosti aktuelne situacije. **Visok procenat žena sa iskustvima** različitih tipova i unutar njih oblika nasilja, uz istovremeno **vrlo nizak procenat** njih koje su se za pomoć obratile **formalnom ili NVO sektoru** govore o nezaštićenosti ovih žena i njihovoj izloženosti značajnim psihofizičkim posledicama. Posebno, dodatnim analizama je ukazano na to koje su to grupe žena koje su u ovom trenutku izloženije nasilju, ali opšti zaključak jeste da **partnersko nasilje kod svih žena u Crnoj Gori akumulira tokom života, odnosno da o najvećoj prevalenciji izveštavaju žene starije od 50 godina**, to jest, upravo one žene koje su imale najviše prilika tokom života da iskuse neki od tipova partnerskog nasilja. Istovremeno, registrovan je i veći udeo žena žrtva nasilja koje su imale **iskustvo nasilja u primarnoj porodici** u odnosu na one bez ovakvih iskustava, što ukazuje na činjenicu da **one predstavljaju posebno vulnerabilne grupe**, sa iskustvima višestrukog nasilja od strane različitih muških aktera.

Predstavnici nadležnih institucija su u potpunosti saglasni sa time da se odgovor države na nasilje u porodici značajno promijenio i poboljšao u proteklih nekoliko godina. Ovaj uspjeh pripisuju opštem podizanju svijesti kada je ova tema u pitanju, promjenama koje se polako odvijaju u svijesti samih građana ali i zalaganjem različitih nevladinih i međunarodnih organizacija da se ovaj fenomen rješava brže, efikasnije i sa prevashodnim fokusom na zaštiti žrtava.

Stavovi predstavnika institucija vezani za porodično nasilje u velikoj mjeri odražavaju stavove ostalih građana kada je ova tema u pitanju. Stiče se utisak da **odluke koje oni donose proističu iz stavova koje imaju kao privatna lica a ne iz profesionalne uloge koju bi trebalo da predstavljaju**. Na ovaj način se **otvara veliki prostor za slobodno tumačenje odredbi zakona i ostalih dokumenata koji ostavljaju dovoljno slobode ili koji nijesu u potpunosti obavezujući**. Ostavlja se prostor da se odluke, u svakom dijelu procesa i u svakoj instituciji donose na osnovu ličnih stavova službenika (o sferi ličnog i javnog, o rodnim ulogama, o tome šta je u najboljem interesu djece koja

odrastaju u takvoj porodici, o prioritetima zaštite pojedinca ili porodice ...). Iako ima službenika koji sa posvjedošću i uviđanjem kompleksnosti i važnosti ovog problema pristupaju svakom slučaju, ima i onih koji ovaj problem smatraju nebitnim za crnogorsko društvo, intimnim porodičnim problemom koji porodica treba sama da riješi, pa samim tim i dodatnim nepotrebnim administrativnim opterećenjem za javne službenike. Kao posljedica ovakvog institucionalnog odgovora na nasilje, dobijaju se veoma **neujednačene reakcije sistema koje su vidne kako u stavovima predstavnika institucija tako i u iskustvima žrtava**.

Iako predstavnici nekih institucije, posebno Policije, imaju uvid u statistike vezane za primarne i sekundarne žrtve porodičnog nasilja ističući da su to uglavnom žene i djeca – velika većina predstavnika ove institucije ali i drugih zvaničnih institucija uključenih u lanac zaštite žrtava osjeća potrebu da istakne da su i muškarci različitih životnih dobi takođe žrtve. Stiče se utisak da se na ovaj način, bez obzira na namjeru, dosljedno **relativizuje uloga žena kao žrtava ove vrsta nasilja**, što je dodatno problematično imajući u vidu da one u jednom, mahom tradicionalnom, društvu već predstavljaju socio-ekonomski diskriminisanu populaciju.

Iako je standardizacija institucionalnog odgovora na nasilje jedan od razloga zbog kojeg je načinjen Protokol o postupanju prevenciji i zaštiti žrtava porodičnog nasilja, činjenica da on nije obavezujući već da se njegovo korićenje samo preporučuje, smanjuje snagu ovog dokumenta. Sa dokumentom su u različitoj mjeri upoznati predstavnici različitih institucija, pa ne začuđava činjenica da su različitog mišljenja po pitanju korisnosti ovog dokumenta za njihovu profesiju.

Preovlađujući je utisak da najveći broj sagovornika iz institucija, iako deklarativno pretpostavlja prava žrtve i njenu zaštitu očuvanju porodične zajednice u kojoj žrtva živi, ipak **češće nude rješenja ovog problema koja podrazumijevaju pokušaje da se očuva porodični kontekst i da se žrtve i nasilnici pomire**. Najčešći argumenti koji se iznose u prilog ovoj tezi su da je porodični kontekst najbolji za gajenje djece i da je pitanje nasilja u porodici znatno kompleksnije od jednostavnih i jednoznačnih koncepata „žrtve“ i „nasilnika“, odnosno da nerijetko oba partnera pristaju na nasilje i da oba partnera koriste različite oblike nasilja kao oblik dijaloga u zajednici. Imajući u vidu ovaj kontekstualni pogled na nasilje, predstavnici, prije svega pravosudnih organa, ističu da neke kazne kakve su finansijske isključivo imaju ili neznatne ili negativne posljedice na porodice u kojima žrtve ostaju sa nasilnikom. Dok predstavnici Centara za socijalni rad svoje stavove objašnjavaju i opravdavaju jednim od mogućih teorijskih pristupa radu sa porodicama (onom koji pretpostavlja rješavanje problema ovog tipa u okviru porodičnog konteksta) koji se u velikoj mjeri kosi sa načelima Protokola, predstavnici nekih drugih institucija mahom govore o kompleksnosti problema implicirajući izvjesna prava pojedinaca da samostalno uređuju odnose u svojoj porodici.

U zvaničnim institucijama je prisutno i implicitno **prebacivanje odgovornosti na žrtve** koje se očitava kako u osudi činjenice da su nerijetko godinama trpjele nasilje („dozvoljavale“ nasilniku da ih zlostavlja), preko toga da prijavljuju porodično nasilje i na taj način opterećuju poslom i administracijom službenike koji rade na drugim „ozbiljnijim“ slučajevima do toga da su krive jer odustaju od prijave u toku sudskih postupaka. Ovakav stav dodatno opterećuje žrtve i zvanične institucije u izvjesnoj mjeri oslobađa od odgovornosti za rješavanje problema porodičnog nasilja.

Generalni utisak većine predstavnika institucija koje su uključene u Protokol je da je nužno osvješćivanje i edukovanje šire populacije po pitanju porodičnog nasilja. Jedan od najvećih problema koje ističu gotovo svi učesnici ovog procesa je taj da **žrtve povlače tužbe ili da odlučuju da ostanu sa nasilnikom**. Obraćanje žrtava sistemu vide kao pokušaj da država „prevaspita“ nasilnika tako da mogu da ostanu u zajednici bez nasilja. Korijen problema državni službenici različitih profila vide u tradicionalističkom posmatranju porodice i rodni uloga i smatraju da se samo sistemskim pristupom kroz obrazovanje i javne kampanje, kako po pitanju osvješćivanja prava

pojedinaca, tako i po pitanju toga šta sve spada u porodično nasilje problem suštinski može riješiti u jednom dužem periodu. Rezultati kampanja koje su se vodile u medijima prethodnih godina su već vidljive i treba nastaviti u tom pravcu.

Izražena su i **velika očekivanja predstavnika institucija od nevladinog sektora**. Iako kao najznačajnije i najkompetentnije za bavljenje ovom tematikom vide predstavnike Centara za socijalni rad, svjesni su njihovih ograničenih resursa, prije svega u broju zaposlenih stručnjaka. Stiče se utisak da se briga za žrtve, kako fizička kada napuste nasilnike, tako i psihička, pravna i ekonomska prebacuje vaninstitucionalnim entitima kakve su NVO. Predstavnici institucija rado upućuju žrtve u svim fazama na NVO očekujući da one nastave angažovanje oko žrtava. Posebno su velika očekivanja od SOS telefona za žrtve nasilja podstaknuta U prilog percpcije značaja vaninstitucionalnog rješavanja nasilja u porodici ide i činjenica da se kao najveći problem u borbi protiv porodičnog nasilja na jugu zemlje vidi nepostojanje Sigurne kuće. Žrtvama se u svim fazama kontakta sa institucijama nudi povezivanje sa NVO sektorom radi podrške u daljem procesu.

Stiče se utisak da je predstavnicima institucija koji sami **nijesu u dovoljnoj mjeri obučeni za rad sa žrtvama**, koji ovu tešku i kompleksnu ulogu nerado prihvataju i koji sami sebe percipiraju kao u izvjesnoj mjeri nekompetentne za socijalno-psihološki rad lakše da bavljenje ovim slučajevima prepuste stručnjacima van sistema. Dodatno, pogotovo u manjim mjestima gdje predstavnici institucija nerijetko poznaju i žrtve i nasilnike, **predstavnici institucija izbjegavaju odgovornost za donošenje odluka koje u prvom redu mogu „rasturiti“ neku porodicu, ali mogu i dovesti do prijetnji i ugrožavanja njihove bezbjednosti**. Predstavnicima nadležnih institucija je jednostavnije da očekuju da se ovim „neprijatnim zadatkom“ prihvatanja poziva žrtava, pravne zaštite žrtava, osiguravanjem smještaja, psihološkom potporom kao i osnaživanjem da istraju u procesu bave upravo organizacije civilnog sektora. Ovaj sistem se ne čini dugoročno održivim i izmiješta suštinsko bavljenje nasiljem van domena državnih institucija izmještajući i odgovornost za regulisanjem ovakog problema van zvaničnih institucija. Na taj način se, osim predavanja odgovornosti koje bi za svoje građane/ke državne institucije trebalo da imaju, stvara i nerealno očekivanje da mali i slabo finansirani civilni sektor može da u potpunosti pokrije potrebe za pravnom, psihološkom i fizičkom zaštitom primarnih i sekundarnih žrtava.

Gotovo svi stručnjaci iz institucija obuhvaćenih Protokolom navode da bi **trebalo pospješiti sistem naplate alimentacija koji obeshrabruje žene da prijave nasilje**. One žene koje nemaju finansijsku nezavisnost i ukoliko imaju djecu, po njihovim riječima, upravo zbog teške naplate alimentacije se rijetko odlučuju na prijavljivanje nasilnika.

Iako predstavnici gotovo svih relevantnih institucija smatraju da su mjere iz krivičnog zakonika najefikasnije u sprječavanju nasilnika da ponove djelo i generalno zaštiti primarnih ali i sekundarnih žrtva, ipak najčešće vode postupke tako da se kreću u pravcu prekršajnih mjera što dovodi do velike diskrepance između načelnih stavova i realnog ponašanja predstavnika institucija. Stiče se utisak da iako su predstavnici institucija svjesni da su ove mjere slabijeg impakta, ipak zbog brzine postupka, slabijih posljedica po nasilnika, izvrgvanja odgovornosti za donošenje strožih presuda i niza drugih socio-kulturnih razloga favorizuju ove blaže mjere protiv nasilnika. Utisak je da mali broj predstavnika institucija u lancu zaštite žrtava spreman da preuzme odgovornost za teže sankcije prema počiniteljima pa se prekršajni postupci vide kao lakše rješenje.

Kao poseban problem se ističe **mjera udaljavanja iz stana**. Iako predstavnici Policije smatraju da se ova mjera koristi kad god je to moguće, predstavnici ostalih institucija ističu da se rijetko susreću sa slučajevima u kojima se nasilnik zapravo izbacuje iz „svog“ doma. Posebno je problematično što predstavnici ove institucije čekaju da prekršajni sud izrekne mjeru udaljenja umjesto da koriste svoje pravo da zatraže od počinioca da napusti stan. Istovremeno, predstavnici Policije kao i ostalih institucija koje učestvuju u lancu zaštite žrtava iznose mišljenje da

je neophodno da se poveća broj Sigurnih kuća iako bi udaljenjem počinitelaca iz stanova u kojima žive žrtve zapravo efikasnije, sigurnije i udobnije po žrtvu riješili problem stanovanja i sigurnosti u periodu dok traje sudski proces.

Iako **institucije deklarativno veoma povoljno ocjenjuju međusobnu saradnju, primjetno je da su međusobno loše umrežene, da nema brzog i efikasnog protoka informacija među njima** (čak i među istim tipovima institucija u različitim krajevima zemlje). Tako da se događa da ista žrtva ukoliko prijavljuje nasilje u različitim djelovima zemlje, vodi nekoliko nezavisnih postupaka pred državnim organima koji se tretiraju van konteksta ostalih postupaka. Takođe, treba istaći da se percepcija visokog kvaliteta međusektorske saradnje predstavnika nekih institucija u velikoj mjeri razlikuje od zvaničnih statistika koje ukazuju na sistem u kome postoji veliki broj čvornih tačaka zastoja, neprosljeđivanja slučajeva i nedovoljne saradnje. Upravo ovakva percepcija saradnje prije ukazuje na socijalnu poželjnost odgovora nego na realno stanje kada je u pitanju međusobna saradnja različitih aktera lanca zaštite žrtava porodičnog nasilja.

Posebno treba istaći i to da upravo ovakav pristup žrtvama implicira da ne postoji puna svijest o „Principu dužne pažnje“. Tome u prilog ide i činjenica da gotovo ni jedan službenik sa kojima smo pričali ne poznaje značenje ovog termina i koja sve značenja obuhvata. Ovo je posebno problematično imajući u vidu da je riječ o obavezi državnih službenika da izvrše minimum radnji koji su država i državni organi bili dužni da izvrše kako bi spriječili kršenje ljudskih prava, istražili slučaj kršenja kada se on desi, kaznili učinioce kršenja i naknadili štetu žrtvama. Ovaj princip, osim temeljnog i posvećenog rada svake od institucija uključenih u lanac zaštite žrtava, nužno implicira i međusobnu saradnju kao i praćenje slučaja žrtve i nakon što napusti strogu nadležnost konkretne institucije. Iako nepoznavanje termina ne implicira nužno i nepoštovanje principa na kojima taj termin počiva, upravo prebacivanje odgovornosti na druge institucije, kao i nebriga za žrtve nakon obrade slučaja u njihovoj instituciji ukazuju na manjak poštovanja ovog principa.

Kada je riječ o eksplicitno iznesenim kritikama, posebno se loše ocjenjuje uključivanje nekih institucija u lancu koji obuhvata Protokol – najpre predstavnika zdravstvenih i prosvjetnih institucija. Stiče se utisak da oni bavljenje ovim problemima ne vide kao primarni fokus svoje profesije pa se posljedično nerado uključuju u ovaj proces.

Gotovo svi akteri u Protoklu, uključujući i predstavnike nevladinog sektora, ovaj dokument ocjenjuju kao veoma koristan instrument za povezivanje nadležnih institucija. U velikoj mjeri ga povezuju sa povećanom efikasnošću institucija u posljednjih nekoliko godina, kada je riječ o nasilju u porodici, kao i njihovom boljom koordinacijom. Ipak, smatraju da ga ne koriste sve institucije jednako i da postoje odstupanja. Institucije koje Protokolu pretpostavljaju aktuelne zakone su uglavnom Tužilaštvo i Sudstvo koji se nalaze na kraju samog lanca postupanja – zaposleni u ovim institucijama smatraju da je Protokol znatno korisniji ostalim institucijama čija koordinacija se odvija na početku procesa i ne smatraju da je nužno da ga oni detaljno poznaju jer su za njih relevantniji postojeći Zakon. Takođe, Protokol zahtijeva da postoje specijalizovana radna mjesta za ovakav tip nasilja, obučene službenike i vremenske resurse koji su rijetki u većini institucija (posebno se ističe da Centri za socijalni rad, koji se smatraju ključnom karikom u procesu imaju problem sa nedovoljnim brojem zaposlenih).

Kada je reč o Istambulskoj konvenciji, ona je u maloj meri prepoznata kao termin – uglavnom predstavnici nekih CSR i pravosudnih organa poznaju neka osnovna načela vezana za ovu deklaraciju ali reč je o znanju u grubim obrisima.

Imajući u vidu da se efikasnost i korisnost Protokola visoko ocjenjuje od strane gotovo svih aktera istog, kao i predstavnika nevladinog sektora – nužno je da Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja postane obavezujući dokument jer je to jedini način da se osigura poštovanje njegovih odredbi. Preporuke za njegovo

korišćenje ostavljaju prostor institucijama da ne postupaju po odredbama koje su u njemu propisane čime se nanosi direktna šteta žrtvama.

Nužna je i standardizacija mjera koje je moguće propisati u situacijama kada se jave različiti vidovi nasilja u porodici da bi se umanjile velike individualne razlike u reagovanju različitih stručnjaka tokom čitavog procesa. Dodatno je potrebna senzitivizacija osoblja koje radi u različitim institucijama upravo na žrtve nasilja i iskustva kroz koja one prolaze.

Upravo se specijalizovane obuke činovnika kao i sistematizovana radna mjesta za ovu vrstu nasilja čine ključnim za unaprjeđenje institucionalnog odgovora na nasilje. Postojeći sistem zbrinjavanja žrtve nasilja takođe generiše značajne troškove koji utiču na celokupnu Crnu Goru. **Direktni troškovi institucija** koje su uključene u zaštitu žrtava iznose preko 9 miliona EUR, a prosečan godišnji trošak po žrtvi iznosi oko **11.5000 EUR**. Šire posmatrano, **BDP Crne Gore takođe značajno beleži gubitke** koji su posledica partnerskog nasilja koji se negativno odražava na **produktivnost zaposlenih žena**, ali i **kumulirani gubitak po osnovu smanjenog fertiliteta uzrokovanog partnerskim nasiljem je iznosio oko 215 miliona EUR**. Na ovaj način registruje se da je društvena cena nasilja, veća od institucionalne cene nasilja, ali iako se, kao što je rečeno, ovde radi o grubim procenama direktnih troškova, ove cifre mogu potceniti njihovu stvarnu sliku. **Posledice partnerskog nasilja su daleko veće: fizičke (i trenutne) konsekvence predstavljaju samo jedan aspekt – dugoročni reproduktivni, psihološki i sociološki poremećaji mnogo su veći i teže merljivi. Pored toga, žene koje su pretrpele partnersko nasilje pokazuju veću sklonost ka rizičnim oblicima ponašanja (alkoholizam, bolesti zavisnosti, suicidalno ponašanje), što inducira nove troškove, dok se nasilje u porodici adekvatno ne sankcioniše.**

Navedeni nalazi ovog istraživanja ukazuju na to da postoji jasna potreba za unapređivanjem položaja žrtava nasilja i institucionalni odgovor na ovaj problem. Stoga će u nastavku teksta biti razmatrane preporuke, koje se najpre odnose na unapređivanje zaštite žrtava od nasilja i unapređivanje multisektorskog pristupa tom problemu.

Edukacija

Uzimajući u obzir trenutne slabe tačke u sistemu zaštite žrtava od nasilja, kao i potrebe koje navode sami predstavnici institucija koje postupaju u slučajevima nasilja u porodici, nameće se zaključak da bi određene **edukacije, prilagođene specifičnim potrebama različitih aktera u sistemu** mogle da unaprede sistem.

Pre svega, imajuću u vidu **nedovoljnu upoznatost** predstavnika institucija sa Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, trebalo bi organizovati **specifične obuke o Protokolu** za predstavnike institucija, pre svega za predstavnike **pravosuđa, zdravstvenih i obrazovnih ustanova**, ali i predstavnike ostalih institucija koji nisu u dovoljnoj meri upoznati sa odredbama Protokola. Zarad efikasnijeg postupanja, oni bi trebalo da se upoznaju sa svojim zadacima koje Protokol propisuje, sa zadacima drugih institucija, predviđenim saradnjama i predviđenim načinima realizovanja zadataka.

Kao posebno osetljivi domeni postupanja po Protokolu izdvojili su se **direktni kontakti žrtava i predstavnika institucija**. Dok sa jedne strane žrtve navode da im tokom tih razgovora uglavnom nije bilo prijatno, da im se činilo da su predstavnici institucija nezainteresovani i nepoverljivi, sa druge strane neki predstavnici institucija saopštili su da im razgovori sa žrtvama ponekada teško padaju, da se ponekada ne osećaju dovoljno kompetentno za vođenje takvih razgovora, te da bi voleli da taj deo posla obavljaju psiholozi. Kako postoji saglasnost obe strane da bi se ovaj segment postupanja mogao unaprediti, trebalo bi organizovati **specifične obuke za predstavnike institucija koji saslušavaju žrtve** (policija, sudstvo, tužilaštvo), da se one ne bi **viktimizovale i retraumatizovale tokom razgovora o ponekad traumatičnim iskustvima nasilja**.

S obzirom na to da se obrazovne institucije od strane većine ostalih institucija ocenjuju kao trenutno nedovoljne uključene u sistem zaštite, posebne **obuke sa fokusom na prepoznavanju znaka nasilja kod dece i reagovanje na iste** trebalo bi organizovati za obrazovne institucije svih nivoa.

Slično tome, i zdravstvene ustanove prepoznaju se kao nedovoljno uključene u sistem zaštite žrtava nasilja, a sami predstavnici ovih institucija neretko navode da nisu dovoljno upoznati sa ovom problematikom. Stoga bi posebne **stručne edukacije o prepoznavanju nasilja, uticaju nasilja na zdravlje i adekvatnom i blagovremenom reagovanju na znake nasilja trebalo organizovati za zdravstvene radnike**. Kroz ovakve obuke oni bi trebalo da steknu znanja i veštine za pristup ženi, razgovor sa njom, dobijanje podataka, vršenje pregleda i precizno beleženje validnih nalaza zdravstvenih posledica nasilja.

Prijavljivanje nasilja za lekare predstavlja vrlo složen problem, jer veliki deo njih smatra da se to krši sa njihovim etičkim kodeksom, a donošenje odluke o prijavljivanju umesto žrtve za njih je vrlo sporno. Iako je svakako potrebno **kontuirano raditi na ohrabrivanju lekara da prijavljuju znake nasilja nadležnim institucijama**, imajući u vidu trenutne otpore prema prijavljivanju, čini se da je potrebno tragati i za kompromisnim rešenjima dok se sistem ne unapredi dovoljno da lekari mogu bez bojazni da prijavljuju nasilje. Kako oni savetovanje i ohrabrivanje žrtava da same prijave nasilje smatraju prihvatljivim rešenjem, poželjno bi bilo obučiti ih da za početak aktivnijeg uključivanja u lanac zaštite makar na taj način reaguju na nasilje i ohrabre žrtve da prijave nasilje, pružajući im jasne i konkretne smernice i informacije o tome kome i kako mogu da se obrate. Poželjno bi bilo **sačiniti i flajere koji bi sadržali telefone ili druge kontakte putem kojih bi žrtve mogle da se obrate za pomoć institucijama ili nevladinim organizacijama koje se bave ovim problemom**, a koje bi lekari nakon što usmeno žrtve upoznaju sa mogućnostima i njihovim pravima, mogli da daju **žrtvama**. **Davanje flajera sa svim informacijama na njima umesto usmenog pojašnjavanja lekara moglo bi žrtve da izloži dodatnim rizicima ukoliko bi njihovi partneri pronašli te flajere, te je važno da lekari budu upoznati sa procedurama i pravima žrtava i da ih prenose**.

S obzirom na to da se nasilje u porodici u Crnoj Gori još uvek se često smatra internom stvari porodice u koju se ne treba mešati, što je i ključni razlog zbog kojeg građani ne pomažu žrtvama nasilja, a da približno polovina građana smatra da ne treba prijavljivati svaki oblik nasilja nadležnim institucijama, potrebno je **sprovoditi kampanje namenjene opštoj populaciji, sa ciljem podizanja svesti o problemu nasilja u porodici i važnosti reagovanja na njega**. Posebne kampanje trebalo bi da budu usmerene ka **ohrabrivanju samih žena da prijavljuju nasilje**, naročito onih koje su ovim istraživanjem identifikovane kao posebno izložene riziku da budu žrtve partnerskog nasilja – **žena iz ruralnih područja, žena sa osnovnim ili nižim obrazovanjem, žena koje su u vanbračnim zajednicama i žena koje nemaju sopstveni prihod**.

Umrežavanje i jačanje timova

Multidisciplinarni timovi sačinjeni su od predstavnika svih instucija sistema koje u svojim nadležnostima imaju problematiku nasilja nad ženama, kako bi organizovali, pratili i unapređivali koordinisanu zaštitu i poboljšavali njenu efikasnost. Kako bi se sistem zaštite unapredio, potrebno je **da se radi na razvijanju poverenja između članova multidisciplinarnih timova**, kroz češća sastajanja, intenzivniju saradnju i podsticanje dijaloga i razmene između predstavnika različitih institucija. Posebnu pažnju treba posvetiti **uključivanju obrazovnih i zdravstvenih institucija u mrežu zaštite žrtava** i pospešivanju njihove aktivnije uključenosti u ovu problematiku.

Imajući u vidu da se multidisciplinarnim timovima u nekim gradovima upućuje primedba da postoje samo "pro forme", bilo bi poželjno **jasnije definisati nadležnosti ovih timova, predviđenu učestalost sastajanja, kao i uloge i odgovornosti svih njegovih članova**. Imajući u vidu da je ovaj tim izuzetno važno telo u okviru kojeg se ostvaruje direktna saradnja i razmena između predstavnika različitih institucija, njegov rad trebalo bi da bude

transparentan, kao i da postoji **aktivan monitoring i evaluacija rada multidisciplinarnih timova**. Pored toga, s obzirom na to da predstavnici institucija koji nisu članovi multidisciplinarnih timova, a postupaju na slučajevima nasilja u porodici često nisu u dovoljnoj meri povezani sa predstavnicima drugih institucija ili upoznati sa problematikom, preporuka jeste **da se formiraju timovi unutar institucija, zaduženi za problematiku nasilja u porodici**. U okviru ovih timova oni koji su članovi multidisciplinarnih timova izveštavali bi svoje kolege o aktivnostima i planovima multidisciplinarnih timova, uključivali ih u problematiku partnerskog nasilja i nasilja u porodici, upoznivali ih sa Protokolom i umrežavali sa predstavnicima ostalih institucija.

Inicijalno zbrinjavanje žrtava

Kao trenutno najproblematičniji segment postupanja po Protokolu većina predstavnika institucija izdvojila je inicijalno zbrinjavanje žrtava i **nedostatak resursa za to, kako novčanih tako i prostornih**. Po mišljenju mnogih to je prelomni trenutak u kojem je važno pružiti podršku žrtvi, kako ona ne bi odustala od narednih faza procesa i vratila se nasilniku usled toga što joj nisu zadovoljene egzistencijalne potrebe. Imajući u vidu važnost inicijalnog zbrinjavanja žrtve, preporuka je da se **osnuje krizni tim za momentalnu akciju**, sačinjen od stručnjaka iz različitih institucija uključenih u postupanje po Protokolu, kao i od predstavnika NVO koje se bave ovom problematikom. U nadležnosti ovog tima bilo bi procenjivanje stanja žrtve i njenih potreba, kao i potencijalnih rizika, te sačinjavanje planova na osnovu toga. **Aktivan monitoring** treba sprovoditi od prvog obraćanja žrtve instituciji na dalje, ne samo do okončanja sudskih procesa već dokle god je to potrebno.

Uzimajući u obzir trenutne resurse predviđene za zbrinjavanje žrtava, pre svega nepostojanje skloništa na teritoriji primorja, poželjno bi bilo i **otvaranje fonda** čija bi sredstva služila upravo ovoj nameni. Pored toga, imajući u vidu da u **Crnoj Gori ne postoji ni jedno sklonište za žene žrtve nasilja koje pripada državi** (već su sva koja postoje pod okriljem nevladinih organizacija) a da, kao što je već pomenuto, **u primorju ne postoji ni jedna sigurna kuća/sklonište**, što predstavlja jednu od najvećih prepreka u postupanju po Protokolu u ovom delu države, preporuka svakako jeste da se **otovori sklonište za žene žrtve nasilja na teritoriji primorja**, po mogućstvu od strane države.

U vezi sa inicijalnim zbrinjavanjem i inicijalnom zaštitom žrtve jeste i **zaštitna mera udaljenja iz stana koju može da izrekne policija**, a prema navodima predstavnika drugih institucija, u praksi se često ne izriče i kada ima osnova. **Predstavnike policije trebalo bi dodatno obučiti o meri udaljenja iz stana koju mogu da izriču**, a s obzirom na to da se ona u nekim gradovima izriče znatno češće nego u drugim poželjno bi bilo **organizovati stručne interne razmene iskustava policajaca**, kako bi se oni koju još uvek u praksi ne primenjuju ovu meru ohrabрили da ih izriču kada za to postoji osnov.

Izmena Protokola i propisa

Jedna od ključnih zamerki koje se upućuju Protokolu jeste to što on **nije obavezujući**, već samo preporučuje procedure i zadatke za efikasnije postupanje celog sistema, te je preporuka da **Protokol postane zakonski obavezujući za sve institucije čije postupanje propisuje**. Osim toga, pojmovi "sumnja na nasilje" i "hitnost u postupanju" različito se tumače, te bi trebalo uvesti **jasnije i preciznije određenje ovih pojmova** u Protokol, kako bi se izbegla pogrešna tumačenja i neadekvatna i neblagovremena postupanja izazvana time.

Besplatna pravna pomoć prema postojećim propisima može da se koristi samo u krivičnim postupcima, a većina tužilaca i sudija sa kojima je razgovarano u okviru ovog istraživanja navodi da bi **besplatnu pravnu pomoć trebalo omogućiti žrtvama nasilja u porodici i u prekršajnim postupcima**. Same žrtve nasilja, sa druge strane, žalile su se na uslove za korišćenje besplatne pravne pomoći, uz navode da im je bila potrebna, a da je nisu dobile, najčešće

jer su bile zaposlene, uprkos tome što su imale minimalne plate i nedovoljno sredstava da angažuju pravnu pomoć. U skladu sa tim, **poželjno bi bilo redefinisanje uslova za ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć. Advokate koji su uključeni u program pružanja besplatne pravne pomoći žrtvama nasilja u porodici takođe bi trebalo obučiti o ovoj problematici** kako bi pristupali ovim slučajevima sa većom osetljivošću i kvalitetnije branili interese žrtava.

Kako su se predstavnici institucija najčešće žalili na preopterećenost poslom i nedovoljno zaposlenih stručnjaka koji postupaju na slučajevima nasilja u porodici, **preporuka jeste uvođenje većeg broja zaposlenih, naročito stručnih za problematiku nasilja u porodici u formalne institucije, ili adekvatno raspoređivanje stručnih kadrova na problematiku nasilja u porodici, u onim institucijama gde ih ukupno ima dovoljno, ali su oni koji rade konkretno na ovim slučajevima preopterećeni.** S obzirom na to da skoro ni u jednoj instituciji ne postoje radna mesta specijalizovana za problematiku nasilja u porodici, **sistematizacijama bi trebalo predvideti radna mesta za ovu problematiku,** kako bi se kvalitetnije i efikasnije postupalo.

Veliki broj primedbi iz predstavnika različitih institucija odnosi se na **blagu kaznenu politiku prema nasilnicima.** Mišljenja su da sudije najčešće izriču blage i neefikasne kazne, poput novčane ili uslovne, dok oni sami navode da u svojoj praksi samo sprovode propisane zakone. U cilju unapređenja celokupnog sistema **trebalo bi češće izricati delotvornije kazne,** tj. propisima predvideti strožije kazne za prekršajna i krivična dela nasilja u porodici.

Psiho-socijalni rad

Za same žrtve iskustva nasilja često predstavljaju traumatske događaje koje ne mogu same da prevaziđu. Usled straha od reakcija drugih ljudi, straha od nasilnika i osećaja sramote i poniženosti, one se često ne usuđuju da o iskustvima nasilja razgovaraju sa bilo kim iz svoje okoline, što neretko samo pogoršava njihovo psihičko stanje, izoluje ih iz sredine i tako čini još zavisnijim od nasilnika. Stoga, **potrebno je omogućiti žrtvama nasilja da o svojim iskustvima u sigurnoj i podržavajućoj atmosferi razgovaraju sa stručnjacima, najpre psiholozima. Besplatan terapeutski rad** višestruko bi bio delotvoran za žrtve, između ostalog osnažujući ih da prijave nasilnike i istraju u procesima.

Drugu ugroženu grupu svakako predstavljaju deca koja su svedoci ili čak direktne žrtve nasilja u porodici. **Specijalizovani psiho-socijalni programi za decu** umanjili bi negativne posledice koje nasilje na njih ostavlja i doprineli opštom kvalitetu sistema zaštite od nasilja u porodici.

Važan aspekt psiho-socijalnog rada koji trenutno izostaje predstavlja i **rad sa nasilnicima - psiho-socijalni tretman nasilnika** smanjio bi broj recidiva i unapredio efikasnost sistema. Iako su u nekim gradovima nedavno osnovani timovi upravo za psiho-socijalni tretman nasilnika (npr. u Podgorici je tim osnovan 1. decembra 2016. godine), oni još uvek nisu zaživeli i nije iskorišćen njihov pun potencijal. **Novonastale timove za psiho-socijalni tretman trebalo bi komunicirati i upoznati predstavnike institucija sa njihovim postojanjem, nadležnostima i mogućnostima, a u gradovima u kojima još uvek ne postoje treba ih oformiti.**

Imajući u vidu da je u ovom istraživanju dobijen nalaz da su devojke/žene koje su trpele nasilje u primarnoj porodici (od drugih muških članova porodice, koji nisu partner) u većoj meri izložene partnerskom nasilju u odnosu na druge žene, **potrebno je sačiniti posebne preventivne programe za ovu vulnerabilnu grupu.** Sa devojčicama, devojkaama ili ženama koje su trpele nasilje od muških članova porodice (koji nisu partner) treba raditi u sigurnoj i podržavajućoj atmosferi, kako ne bi postajale tolerantne na nasilje i kasnije bile izložene partnerskom nasilje, već se osnažile i blagovremeno reagovala na nasilje.

Projekat finansira EU

Ministarstvo za ljudska
i manjinska prava

Empowered lives.
Resilient nations.

